

XXII. évfolyam, II. szám
2025. július

LASSI ALVÉ

A Magyar Tolkien Társaság
Hivatalos kiadványa

TOLKIEN-NAP
2025

BEKÖSZÖNŐ

Hangoskodnak a kabócák, kattognak az egerek és billentyűzetek, csikorgatják a kavicsokat a kertkapu előtt elgördülő autók: idén július közepén tartjuk a szerkesztőségi nyaralást, így tulajdonképpen indokolt, hogy még van némi dolgunk a nyári számmal. Az már kicsit túlzás, hogy még itt kellene eldönteni, hogy van-e esélyünk beférni a ritka, de nem példátlan negyvenoldalas terjedelembé, vagy kénytelenek leszünk rekordot dönteni a negyvennégy oldalal.

Pedig amikor június végére gyakorlatilag minden várt szöveg beérkezett, még egész bizakodóak voltunk, hogy most időben elkészülünk. Az már akkor is látszott, hogy a Tanulmányok és Nyelvész részleg mind terjedelemben, mind szakmaiságban szokatlanul erősre sikerül: Ben a Tolkien Klub Győr találkozóján megtartott előadásának egy rövidebb fejezetét bontotta ki tanulmányformában, Pődör Dóra egy szintén idén nyáron megjelenő angol nyelvű tanulmányát dolgozta át magyarra – felmerülhet a kérdés, hogy ez az erősen nyelvészeti tárgyú szöveg miért lett Tanulmány, de a Nyelvész rovatunk tárgyát alapvetően a tolkien nyelv és írások jelentik. Ez utóbbi témakörben pedig Florian Karnsteint, a The Art of Tengwar Facebook-csoport egyik szakértőjét kértük meg, írjon össze néhány, a magyar tengwarhasználók számára releváns érdekességet: ebből gyakorlatilag egy (vagy inkább több) új variáció született a magyar tengwar írásmódra.

A hosszú tanulmányok mellett hozzáad a terjedelembé a Megemlékezés rovat is, amely ezúttal szerencsére nem szomorú aktualitás, hanem kerek évforduló alkalmából jelentkezik. Bár a bevezető írásból kiderül, hogy ez az évforduló szigorúan véve a következő számunk idején lenne aktuális, úgy döntöttünk, mégis maradunk a közismert évszámnál, hiszen aki még nem olvasta ezeket a cikkeket, biztos itt számít majd rájuk.

Azért szerencsére a szerkesztőségi nyaralás sem telt el szórakozás nélkül: hogy a közös munka és strandolás után mivel töltöttük az estéinket, kiderül az egyik ajánlónkból.

Szonja & Metaflora

TARTALOM

KRÓNIKA

2025. január–június 3

BESZÁMOLÓK

Szabadulás a ruhatárból 4
Egy hobbit, egy dúnadan, egy númenori... 5
Csupa Zsákos Dóra, sehol egy Gödrös Miló 7
Kószák a Kéken 2025 8
Győrből jelentjük 9
Tavaszi találkozó nyári kiadásban 10
Gimli fejnehéz baltája 11

TANULMÁNYOK

„S törték a fejüket címertani kérdéseken” 12
Személynevek A hobbit ír fordításában 17

NYELVÉSZ

Magyar tengwar – egy külföldi szemszögéből 24

TALÁNYOK

Zsákvégről jöttem, mesterségem címere... • Nonogram 29

INTERJÚ

A Vénuszra szívesebben gondolok Eärendilként 30

AJÁNLÓ

Egy élet képekben 32
Botrányosan viselkedett a bányában a pipafüves mágus 34
Középfölde sörkalauz 35
Moria fényének visszaállítása 36
Kártyalapokkal a Szövetség útján 37

IRODALOM

A beornfiak meséje • Páratlan kincs a múzeumban 39
Théoden király gyászéneke 40

MEGEMLEKEZÉS

Ötvenéves A babó? 41
Szobotka Tibor 42
Tótfalusi István 43
Szecska Tamás 44

Lassi Laurië – A Magyar Tolkien Társaság hivatalos kiadványa □ Magyar Tolkien Társaság © 2025

Székhely: 1046 Budapest, Pölteberg Ernő u. 25. 1/1. □ Felelős kiadó: Deák Adrienn, Karakas Dániel, Mikešy Anna

Szerkesztőség: lassi.szerkesztoseg@tolkien.hu □ Rendelés: lassi.rendeles@tolkien.hu

Főszerkesztők: Orthmayr Flóra (Metaflora), Selmeczi Szonja (Níniel-Nienor)

Szerkesztőség: Bartók Nagy Tamás (Toma), Derényi Róbert (Lóbelt), Forgács Máté (Hirannor Luinthôn), Karakas Dániel, Sárközy Anna Regina (Snufi) □ Lektor: Barna Bálint (Gandalf) □ Korrektor: Simon Csaba Péter (fqgdk)

Tördelés: Selmeczi Szonja □ Design: Nodlee □ Tengwar font: Parmaite by Måns Björkman

Címlapkép: Halmágyi Kisanna (tithen) [instagram.com/tyukhurart – Borítókép-pályázat 2024] □ Borítók: Tolkien-nap: Egyedi Csenge Cseperke (Csepi), Mariai-Lakatos Dorottya (Dodie), Mudra Regina (Regi), Selmeczi Szonja, Varga Laci • Tavaszi Tali + TLV-döntő: Bartók Nagy Tamás, Egyedi Csenge Cseperke, Kostyál Zsigmond (Sú) • Bek Imola (Helagos) [Borítókép-pályázat 2024] • A borítómontázsokat szerkesztette: Bartók Nagy Tamás

Nyomta: Pannónia Nyomda • HU ISSN 1589-6315 (nyomtatott) • HU ISSN 2560-1598 (online)

WHAT'S ON—TIMELINE

3

A quick overview of Hungarian Tolkien Society events and other Tolkien news from January to June.

WHAT'S ON—STORIES

4

The year began with our Tolkien Day in January, entitled “Rider and Horse”. In May, the Tolkien Mailing Competition finals gathered both old and new Tolkien fans—we have one report on the whole competition and another on the finals. Our Rangers advanced along the National Blue Trail during the spring, and the Tolkien Club of Győr had many exciting meetings all through the academic year. June opened with our (late) Spring Meeting, followed by our participation at the Budapest Comic Con.

TOLKIEN STUDIES

“Musing on Heraldry”

12

Dániel Kálmán (Ben) offers a detailed overview of heraldry in Middle-earth during the Third Age—if the symbols and emblems used by Tolkien can even be described as such.

Personal Names in the Irish Gaelic Translation of The Hobbit

17

Dóra Pődör’s paper is about interesting aspects of personal names in *An Hobad*, the Irish version of *The Hobbit*: the original English version of Dóra’s paper has recently been published in the volume *Crossing borders between countries, scholars, and genres: Commemorating the late Kathleen E. Dubs*.

LANGUAGES & LETTERS

Hungarian Tengwar—a Foreigner’s Take

24

Florian Karnstein—trained linguist and passionate Tolkienian philologist without much previous knowledge of the Hungarian language—shares his views about spelling Hungarian with Tengwar, based on various original Tolkienian Tengwar sources.

RIDDLES

29

The riddles of the first task (borrowed from the Tolkien Mailing Competition) are self-introductions much like what Bilbo said to Smaug. And you don’t need to know Hungarian for the second task: the numbers at the beginning of every row and column tell the length of every group of cells to be coloured.

INTERVIEW

When I Look up at Venus, I’d Rather Think of It as Eärendil

30

In our interview with Kristine Larsen, she talks about her interest in the various astrological curiosities in Tolkien’s work, and her perspective on fantasy as a medium for popular science.

REVIEWS

32

Dávid Mariai gives us a comics enthusiast’s review of the *Tolkien: Lighting Up the Darkness* comic. Márton Berényi introduces the Middle-earth-themed beer collection by the Mad Scientist craft beer company. Tamás Bartók-Nagy reviews *The Treason of Isengard* based on its recent Hungarian edition. Krisztián Zajác shares his experiences about *The Lord of the Rings: Return to Moria* video game and Szonja Selmeczi recommends *The Fellowship of the Ring: Trick-Taking Game*.

LITERATURE

39

The lament for Théoden and the folktale about the origins of the Beornings were submitted as creative solutions during the Tolkien Mailing Competitions. The report on the new treasure of the Mordor Museum of Applied Arts was also inspired by a task from the Competition but not written by a participant.

IN MEMORIAM

41

The first Hungarian translation of *The Hobbit* was published almost fifty years ago, at the beginning of the year 1976. After an introduction to this first edition, we are remembering its collaborators: the prose text was translated by Tibor Szobotka, the poems by István Tótfalusi, while the illustrations, the cover design and the maps were made by Tamás Szecskó.

2025. JANUÁR–JÚNIUS

Írta: Selmeczi Szonja (Níniel-Nienor)

A Magyar Tolkien Társaság programjai

Szokás szerint a koccintással indítottuk az évet: január 3-án a Grund egyik különtermében a régi és új köszöntőversek meghallgatása után együtt emeltük poharunkat a Professor tiszteletére.

Másnap – sok év után újra januárban – a Ferencvárosi Művelődési Központban tartottuk a „Lovas és Ló” című **Tolkien-napot**, ami a decemberben debütált *A rohirok háborúja* animéhez kapcsolódva rohani tematikájú volt. Az előadások, kerekasztal-beszélgetések, kézműves programok, társasjátékozás és újabb köszöntő után *Az oroszán télen* című színdarab középfordésített változatát is megnézhattuk.

Január 25-én az „Egy éjszaka Tortugán” fantáziánévű kalózos **farsangi mulatságon** vettünk részt az Africafe Clubban. Az este során átadták a Társaság szokásos díját is: **Csavadí(j)**azott lett Rákos-Zichy Péter (RZP), dr. Váczi Csilla (Stara) és Várhalmi Sára (Sári), a **Mathom-díjat** dr. Sőreg Réka érdemelte ki a Tavasz Találkozó újjáélesztéséért, dr. Fodor Ákos pedig **Díszoklevelet** kapott a Tolkien-napon bemutatott színdarab megvalósításáért.

A tavaszi félévben Füzessy Tamás (Ankalimon) „Középfölde világa – egy 20. századi mitológia” címmel, online közvetítés nélkül tartotta meg a szokásos **Tolkien-kurzust** a KRE BTK-n. Március 19-én Deák Adrienn (Pillangó) társaságában a Budapesti Corvinus Egyetem Heller Farkas Szakkollégiumának **Tolkien-életmű beszélgetésén** vett részt, áprilisban pedig a Skandináv Házban tartott négy előadást a „**Skandináv mitológia Tolkien világában**” címmel a népfőiskolai program részeként.

A **Tolkien-olvasás napjának** idején a „szövetség és közösség” volt, ehhez kapcsolódó részleteket olvastak fel a résztvevők a Nyitott Műhelyben március 25-én.

A **XIX. Tolkien Levelező Verseny** magyar kategóriáinak élő döntője május 11-én zajlott az Idegennyelvű Könyvtárban. A 18 csapat és 11 egyéni versenyző feladatokat oldott meg, finomakat kóstolt, és színdarabot is improvizált.

Május 24-én szintén az OIK-ban tartottuk az éves **közgyűlésünket**, ahol a szokásos beszámoló és kisebb szabályzatmódosítások után a tagság egy Tolkien-díj és három Galadriel-díj odaítéléséről is döntött – az ülés lezárására pedig időtűlépés miatt már a könyvtár előtt, az utcán került sor.

Május 30-án a júliusi KeszthelyFestre készülve jelmezekkel, kvízzel és társasokkal mutatkoztunk be a **keszthelyi társasjátékos klub** (a Gémkapocs) találkozóján. Június 21-én a **Múzeumok Éjszakáján** az OIK programjait színesítettük előadásokkal és tengwar-oktatással.

A **Tavaszi Találkozó** kissé már átcsúszott a nyárba, a pünkösdi hétvégén, június 7–9. között zajlott a Kismaros-Börzsönyligeti Tábortúrában, rekordszámú résztvevővel.

A **kószak** idén sem télenkedtek: a hagyományos évkezdő túrát követően volt túrógombócozásba torkolló erdőjárás a budai hegyekben, meglátogatták Drégely büszke várát, aludtak a Remete-barlangban, túráztak a Vadállóköveknél és Dobogókőn. A kéktúrák részleg tavasszal már a Balaton-felvidéken járt, Diszeltől egészen Zalaszentőig jutottak. Tábortüzezésből sem volt hiány: április 30-án a **Beltaine-t**, június 27-én pedig a **Lithast** és az **MTT 23. születésnapját** ünnepeltük a kecske-hegyi kőfejtőben.

Megjelenések és nemzetközi hírek

Februárban jelent meg a Tolkien Society 50. születésnapjára szervezett ötnapos **Tolkien 2019** konferencia előadásait tartalmazó kötet *Proceedings of the Tolkien 2019 Conference* címmel. A könyv hatvanegy tanulmányt tartalmaz az ott elhangzott előadásokból.

Márciustól májusig állították ki az **Aubusson tisse Tolkien** (Aubusson Tolkien szövege) faliszőnyeg-projekt teljes gyűjteményét Párizsban. A különleges szövési technikával készült szöttek Tolkien festményeit jelenítik meg.

Május 2-án jelent meg a *Tolkien – Fény a sötétségben* című **képregény**, melynek szakmai lektorálását (akárcsak a *Lassi Laurië* számaiét) Barna Bálint (Gandalf) végezte.

Május 9–11. között az Egyesült Államokban először, **Westmoot** néven tartott konferenciát a brit és nemzetközi Tolkien Society Kansas Cityben.

Június 6-án **két szobrot** avattak fel Tolkien tiszteletére az angliai Roos faluban. Az író az első világháború után bő másfél évet lábadozott a környéken, és Edith éppen egy közeli erdőben járta el Lúthient ihlető táncát – ezt ábrázolja az egyik szobor, a másik pedig a fiatal Tolkien.

És mi lesz a második félévben?

A július 4–6. között a **KeszthelyFesten** megtartott Tolkien- napokra gyerekprogramokkal, tengwar-oktatással, vásárral és kóruossal készültünk. Augusztusban lesz a „**Király próbái – Rejtélyek a Rengetegben**” című **nyári táborunk**.

Az **őszi találkozó** megszervezésére szeptember 7-ig lehet pályázni, az időpontja várhatóan az október 23-i hosszú hétvége.

Novemberben egy eddig publikálatlan nem-középföldei **Tolkien-szöveg** érkezik *The Bovadium Fragments* címmel, magyarul pedig hamarosan megjelenik a **Középfölde Históriaja** új kötete, *A Gyűrűháború*.

SZABADULÁS A RUHATÁRBÓL

Tolkien-nap 2025 – Lovas és Ló – 2025. január 4.

Írta: Simon Csaba Péter (fqqdk)

Egyetlen apróságnak tűnő körülmény is teljesen meg tudja változtatni azt, hogy az ember szervezőként hogyan tud megélni egy Tolkien-napot. Nálam idén ez a körülmény az volt, hogy a ruhatárat nem az MTT üzemeltette, hanem az új helyszín, a Ferencvárosi Művelődési Központ. Én a Tolkien-napok jó részét eddig ugyanis a ruhatárban töltöttem. Valahogy sose érdekelték a program gerincét adó ismeretterjesztő előadások, ha mégis eljutottam egyre, csak elaludtam – nem az előadó hibájából, egyszerűen ilyen vagyok, bármennyire is érdekes a téma, pár percnél tovább nem bírok ébren maradni. A ruhatárba pedig általában úgy kerültem, hogy beosztottam magam oda: az elmúlt tizenpár év alatt sokszor vállaltam el a helyszíni segítők beosztásának elkészítését, mivel az egy izgalmas logikai feladvány. A beosztásért felelős szervezőként pedig azért jó a ruhatárban lenni, mert egy fix hely, ahol a többi szervező meg tud találni, ha valamilyen beosztásos problémát meg kell oldani, például amikor valaki kiesik valamiért – és az sem mellékes, hogy itt zavarja a legkevesebb embert, ha a kedvenc zenéid szólnak (éljenek a JBL hangszórók).

Idén viszont nem kellett a ruhatárba beosztani senkit, így magamat sem tudtam. Amikor Dórival, a főszervezőmmel együtt kalapáltuk a beosztásos táblázatot még a rendezvény előtt, úgy voltam vele, hogy majd beugrós ember leszek, oda megyek, ahol szükség van rám éppen, egyébként meg az infópult környékén lézengek, hogy mások megtalálhassanak. Viszont úgy alakult, hogy egész álló nap sehova nem kellett beugranom. Egy darabig persze elvoltam azzal, hogy a segítők névtábláival és beosztásos cetlijeivel szaladgáltam, de aztán ezek elfogytak, én meg ott maradtam az előtérben, és lassacskán beszippantott a rendezvényre jellemző sürgés-forgás hangulata, amit mondjuk az AKG-ban (sok Tolkien-nap helyszínén), egy

Fotó: Selmeczi Szonja (Níniel-Nienor)

aulától távol eső teremben, önkéntes ruhatári száműzetésben sosem éltem meg ennyire.

Sorra vették át a karszalagokat az ismerősök és ismeretlenek, majd jöttek át az infópulthoz, ahol megkapták a kis programfüzetet, és persze a szóróanyagokat. Az előtér másik oldalán a shop portékáit böngészték, vagy rendelést vettek át, szemben pedig a büfénél várták az életadó kávékat. De az igazi élet a benti nagy aulában zajlott. Amint beléptem, Ryana köszöntött festékek és stencilek mellől, és megkérdezte, nem akarok-e arcot festetni. Több különböző lehetőséget is felkínált, amelyek közül természetesen a szivárvánnyal kombinált unikornist választottam, egykét csillaggal megspékelve. Amíg a széken ültem, és próbáltam mozdulatlanul tartani a fejem, hogy ne nehezítsem meg a művésznek a dolgát, ráébredtem, hogy lehet, hogy ez lesz az a Tolkien-nap, ahol végképp mindent kipróbálok, ami csak emberileg lehetséges, és fejben már kezdtem is írni a listát. Amint Ryana elkészült, bele is vágtam a projekt megvalósításába.

Második lépésként megkörménykeztem a társasjátékos asztalokat: Patiszonékkal ültem le kipróbálni a Knarr nevű vikings-kereskedős játékot. Eleinte nehéz volt felfogni a szabályokat, de aztán belejöttem. Annyira megtetszett ez a relatíve pörgős, de azért gondolkodós játék, hogy később még visszatértem az asztalhoz – és pár hét múlva magamnak is megvettem.

Nincs Tolkien-nap emléklap nélkül – úgyhogy én is írtam magamnak egyet Ágival. Persze kiderült, hogy nem olyan könnyű rúnákra átírni azt, hogy „fqqdk”, ezért elvileg nem is teljesen sikerült jól, de a képzeletbeli listámra odakerült az újabb pipa. A hajfonásért még sorba is kellett állnom, mondjuk erre számítottam is. Még mindig emlékszem, hogy valamelyik első beosztásnál a lelkekre kötötték, hogy a hajfonó segítők sose osszam be egyhuzamban nagyon

Fotó: Mudra Regina

sok időre, mert fárasztó munka, és ha a résztvevőkön múlik, soha nem állnak meg, annyira népszerű.

Zsófi fonta be a hajam menő vikinges-rohíros minta alapján, és hát annyira jó lett, hogy szavak nincsenek. Így hajam befonva, arcom befestve, emléklappal a zsebemben, társasjátékkal a hátam mögött már sok dolog nem hiányzott a teljességhez. Még körbejártam a kiállítást, elolvastam a fegyverekhez kitett írásokat, messziről megcsodáltam Helmuccait, és szép lassan eljött az idő, hogy hozzáfogjunk az első (és egyetlen) feladathoz, amihez az én nevem is oda volt írva a beosztásos táblázatban: a koccintás előkészítéséhez. Kihordtuk az üdítőket, kipakoltuk a poharakat, és nekiálltunk kitöltögetni a cukros kólát, cukormentes kólát, fantát, miegyebet. Miután ezzel végeztünk, már csak két dolog volt hátra: a köszöntővers végén együtt kiáltani, hogy „A Professzorral!”, és utána átvonulni a színházterembe, megnézni *Az oroszán télen* című dráma középfordésített átiratát.

De mielőtt még mindez megtörténhetett volna, félfüllel elcsíptem a főszerzők ötletelését, aminek a témája az volt, hogy ki fogja mondani az egyik versszakot Pillangó helyett, aki épp külföldön tartózkodik. Ekkor felszínre tört bennem az évek óta tartó sóvárgás, hogy egyszer, csak egyetlen egyszer hadd szavalhassak el én is egy versszakot a köszöntőből. Az is mindegy nekem, hogy a régiből vagy az újból. Odafordultam a főszerzőkhöz, és megkérdeztem: „Lehetek én Pillangó idén?” – Éogil rám nézett, és azt mondta: „Oké, melyik versszakot kéred?”

Ahogy ott álltam Éogil, Dani és Gandalf mellett, magamban mantrázgatva, hogy „*Hallgassatok, hadd hangozzék / Régi korok rejtett kincsét / Dicső dalba álmodóról*”, arra gondoltam, hogy ugyan lehet, hogy előadásokra, kerekasztal-beszélgetésekre, sőt a szabadulósobába se jutottam el, de soha-soha nem éreztem még magam ennyire jól a Tolkien-napon – pedig nem is volt nálam JBL.

EGY HOBBIT, EGY DÚNADAN, EGY NÚMENORI ÉS EGY NOLDA BEMEGY A KÖNYVTÁRBA . . .

Tolkien Levelező Verseny 2024/2025

Írta: Vili Nóra (Anóriel)

Először 2022-ben hallottam a Tolkien Levelező Versenyről, életem első MTT-táborában, ahova egyébként egy szerencsés félreértés miatt jelentkezünk. Korábban többször vettünk már részt Tolkien-napon, de inkább csak a háttérből figyeltük a programokat; néha elkészültünk a Kószákkal, és koccintottunk a Professzorral. A táborral viszont nem is sejtettük, hogy mibe vágunk. Érkezés után azonnal megragadott a közösség, ami azóta sem ereszt. Nem mintha nagyon tiltakoznánk ellene, hiszen (én legalábbis úgy érzem) az MTT-ben egy kicsit mindenki otthonra talál.

Azóta a beszélgetésekben itt-ott előkerült a verseny, és egyre kíváncsibb lettem. Az utolsó pillanatban jelentkeztem, miután addig töprengtem az induláson, hogy kicsúsztam a határidőből. Szerencsémre a szervezők meghosszabbították a jelentkezést, és így nem maradtam le. A töprengésemnek több oka is volt: egyrészt olvastam ugyan a könyveket, de nem mostanában, és nem tudtam, hogy mire számíthatok, mennyire kellene a részleteket is ismerni. Másrészt épp egy hobbitpalántával vagyok itthon, aki ugyan nagyon érdeklődő, de az egyáltalán nem érdekli, hogy a vonatépítés helyett inkább internetes kutatást végeznék, így a feladatokra fordítható időm kimerült a délutáni alvások idejében és az

éjszakázásokban. Harmadrészt ez mégiscsak egy verseny, ráadásul élő döntővel, ahol nem segít a polcra levett könyv és a monitoron végletekig kinagyított térkép. Végül úgy döntöttem, hogy játszani és nem nyerni szeretnék, és amúgy is elég nagyképu gondolat az első feladatlap előtt a döntő miatt izgulni, úgyhogy belevágtam.

Igen ám, de melyik kategória szól a „hej, de régen voltam én középiskolás” korosztálynak?

A versenybe ugyanis csapatok és egyéni versenyzők is jelentkezhetek attól függően, hogy mely Tolkien-műveket ismerik, illetve korosztályos ajánlások is voltak. A felső tagozatosokat és középiskolásokat elsősorban csapatokban várták a Hobbit, Dúnadan és Númenori kategóriákba, míg a 15 év-nél idősebbek egyénileg indulhattak a Nolda kategóriában, a műveket eredeti nyelven ismerők pedig egyénileg és csapatban is versenyezhetek a nemzetközi Quendi kategóriában. A csapatos lehetőségek eleve kiestek, a könyveket pedig még nem sikerült angolul elolvasnom, így maradt a Nolda kategória, ahol *A hobbit* és *A Gyűrűk Ura* mellett a finoman fogalmazva is hírhedten tömör *A szilmarilok* volt a kötelező olvasmány.

Az első feladatlap nagy meglepetés volt. Nem maguk a feladatok, hanem az, ahogy „kiballagtam gondolatból és

Kép: Anóriel [TLV 2024/2025]

időből” a megoldás közben. Teljesen ki tudtam kapcsolni a napi mókuskereket, és beszippantottak a kérdések. Alig vártam a következőt és a következőt, és persze a javításokat is, amik nagyon részletesek voltak, elmagyarázva a tévedéseket. A feladatlapok klasszikus feleletválasztós tesztekkel indultak, ezek között voltak „álmomból felkeltve is tudom”-nehézségűek, de olyanok is, amikre hosszasan ke- restem a válaszokat minden elérhető forrást felhasználva (avagy „rettegés a döntőtől”-szintűek).

A feladatok közül az egyik kedvencem a quenya nyelv megfejtésével kapcsolatos volt: quenya és magyar nyelven megadott mondatpárok alapján kellett nyelvtani szabályo- kat keresni, majd azok felhasználásával lefordítani a kapott magyar mondatokat quenyára. A fiam most tanul beszélni, és ez a feladat nagyon emlékeztetett arra, ahogy ő tanulja és kezdi használni a nyelvet. Itt jegyezném meg, hogy hatalmas élmény volt erre rádöbben, annak ellenére, hogy nem

Fotó: Kostyál Zsigmond (Sú)

sok közöm van a nyelvészethez. A másik nagy kedvencem az anagrammás feladattípus volt, ami többször is előkerült. Hol ékszerek, hol földrajzi helyek vagy éppen személyek neveit kellett megfejteni törp, magyar és tünde nyelven.

Persze voltak olyan feladatok is, amelyekkel eléggé meggyűlt a bajom. Rá kellett jönnöm, hogy a vaktérképekkel továbbra sem vagyok jóban, és a tengvák és rúnák használata is több gyakorlást igényel, mint gondoltam, hogy a saratiról ne is beszéljünk. A mindenféle rokonsági viszonyok kibogozását pedig egyszerűen nem nekem találták ki. Ennek ellenére ezeket is nagyon élveztem.

A kreatív feladatokkal eredetileg nem akartam foglalkozni, mert úgy éreztem, hogy nem lesz rájuk elég időm, de aztán „mit veszíthetünk”-alapon mégis nekiálltam. Minden fordulóban két feladat közül választhattunk, lehetett például rohani páncélt készíteni, tengeri térképet rajzolni, hőskölte- ményt írni, de akár társasjáték-tervezőként is kipróbálhat- tuk magunkat. Végül egyáltalán nem bántam meg, hogy be- levágtam, mert rájöttem, hogy a kialvatlanság is lehet előny,

Kép: Anóriel [TLV 2024/2025]

ha éppen egy gondori iskolás bőrébe kell bújni, hogy kide- koráljak egy harmadkorról készített idővonalat.

A hónapok gyorsan teltek feladatlapokkal, új felad- ványokra való várakozással – és egyszer csak ott találtam magam a konyhaasztalnál négy méter órany bársonnyal, amiből megpróbáltam egy nyilvánosság előtt vállalható, noldákhoz méltó köpenyt varázsolni a döntőre, ahová a jelmez mellett étellekkel is kellett készülni. A háttérben kutakodva feladatokat megoldani az én terepem, de a nyilvános szereplés elég távol áll tőlem, ezért szabályo- san rettegtem a döntőtől, de az MTT varázsa itt is hatott. Amennyire tartottam tőle, annyira jó élmény volt az Or- szágos Idegennyelvű Könyvtárban megtartott esemény. A sok lelkes csapat, a jelmezes versenyzők, az iskolás csapatok lelkesedése és természetesen az elkészített kö- zépföldei finomságok elérték a megfelelő hatást. A döntő hangulata fantasztikus volt, a könyvtár pedig tökéletes helyszín volt hozzá. Teljesen magával ragadott a játék, el is felejtettem, hogy verseny van. Hatalmas köszönet illeti a szervezőket, érződött, hogy a szívüket-lelküket beletet- ték. Mondhatnám, hogy egyszer mindenkinek ki kellene próbálni a TLV-t, aki szereti Tolkien műveit, de igazából úgy érzem, hogy egyszer nem elég. Mikor is jön a követ- kező kiírás?

Fotó: Egyedi Csenge Cseperke (Csepi)

CSUPA ZSÁKOS DÓRA, SEHOL EGY GÖDRÖS MILÓ

Tolkien Levelező Verseny 2024/2025 – Döntő – 2025. május 11.

Írta: Kalas Veronika (Callonetta)

Öt izgalommal teli levelező forduló után május 11-én nagy sikerrel lezajlott a XIX. Országos Tolkien Levelező Verseny döntője. Az eseményen 18 csapat és 11 egyéni versenyző mérte össze a tudását; új hagyományt teremtve idén először filmes kategóriában is. És, szintén idén először, én is ott lehettem.

Középiskolában mi is sokan rajongtunk Tolkien munkáiért, köszönhetően az akkoriban mozikba kerülő filmeknek (és a mohón falt könyveknek) – emlékszem, milyen rettenthetetlenül üvöltöttük Aragornként Elendil nevét, miközben vad elszántsággal, nekifutásból rávetődünk az orkok szerepét játszó, egymásra tornyozott tornamatracokra. De rajongás ide vagy oda, csapatot soha nem sikerült verbuválnom egy Levelező Versenyre sem (egyéniben meg nem lett volna akkora buli), így több MTT-s ismerősömmel ellentétben nekem végül az egyetemi Tolkien-kurzus jelentette a belépést a Társaságba. Ezek ismeretében talán nem meglepő, hogy életem első TLV-döntőjén nem versenyzőként, hanem állomásvezetőként vettem részt. És még így is hatalmas élmény volt!

Fotó: Kostyál Zsigmond (Sú)

A verseny helyszínét az Országos Idegennyelvű Könyvtár adta, ami a szervezők kora reggel (sőt, előző este!) óta tartó szorgoskodásának köszönhetően gyönyörűen feldíszítve, tolkieni zászlókkal és pajzsokkal ékesítve várta a versenyzőket. Az első csapat már reggel kilenckor vidám zsiszegéssel és lázas készülődéssel töltötte meg az épületet – őket hamarosan követték a többiek, és mire eljött a megnyitó ideje, tündék, emberek és hobbitok hada nyüzsgött körülöttünk. Nem csoda, hiszen az egyik állomás a jelmezverseny volt. Ezt kicsik és nagyok is roppant komolyan vették, és ötletesebbnél ötletesebb jelmezekkel rukkoltak elő: volt ott köpennyé avanszálódott szoknya, ami olyan sikerrel olvadt be az egész szettbe, hogy csak sokadik pillantásra vettük észre a cserét; de voltak házi készítésű

fejdíszek, légiesen ötletes tünde öltözetek, és ott volt még a világ legmenőbb műkardja is (amit a gazdája izgalomban elhagyott, majd sietve visszaszerzett). Hasonló kreativitás jellemezte az é-

Fotó: Kostyál Zsigmond (Sú)

telversenyre leadott remekműveket is: soha nem hittem volna, hogy Frodó levágott uja ilyen ínycsiklandó lehet, vagy hogy ilyen gyönyörűen ki lehet díszíteni egy egyszerű kekszet. A Sauron Szeme muffin pedig magáért beszélt.

A rengeteg csapat nagyon okosan lett szétosztva (hála a szervezők évtizedes rutinjának): míg a versenyzők egyik fele állomásról állomásra járva barangolta be a könyvtár zezzugait, addig a többiek az Olvasóteremben összeülve rövid színdarabokat alkottak. Az elkészült jeleneteket a délelőtti és a délutáni versenyszakasz után nézhettük meg, és szerintem méltó keretet adtak az egész döntőnek. A versenyzők szívüket-lelküket beleadták mindegyik skiccbe, mi pedig nagy örömmel és fel-felhangzó kacagással figyeltük, ahogy a Szövetség tagjait foglyul ejtik Lothlórien tündéi, Bilbó élőben narrálja a Kompania első találkozását Beornnal és Elrond Tanácsa a világ legveszélyesebb alkoholjának elpusztítását tervezeti.

Egyébként a versenyzők felkészültsége előtt csak fejet hajtani lehet. Nem volt olyan akadály, amit ne tudtak volna sikerrel leküzdeni. Tehettünk eléjük vaktérképet, egy halom Lego-kockát, szókeresőt vagy Activity-feladatokat, mindegyik állomáson remekeltek. Hol rideg tényi tudással, hol szárnyaló kreativitással, hol pedig filozófusokat megszégyenítő gondolatmenetekkel vették az akadályokat – így történhetett meg például, hogy a Középföldespecifikus ételekhez a lembas mellett a pónit is elfogadtuk, mert kellő logikával és a tolkieni világ alapos ismeretével igenis meg lehet magyarázni!

Számomra ez a lelkesedés, a résztvevők látható örömmel szerzett tudása, valamint a feladatok sikeres megoldását kísérő büszke, diadalittas mosolyok tették örök élménnyé a TLV-döntőt. Bár versenyzőként soha nem vettem részt rajta, a szervezői oldalba idén sikerült kicsit belekóstolnom, és a nap végén ugyanolyan elégedett, jóleső fáradtsággal távoztam, mintha első díjat nyertem volna.

KÓSZÁK A KÉKEN 2025

KószakKommandó a Kéktúrán (KKK) – 2025. március–május

Írta: Schönstein Sándor (Ash)

2025. március 14-én ott és úgy folytatódott a Kék, ahol és ahogyan az előző évben abbahagytuk: ugyanúgy esett az eső, amikor elindultunk a Csobánc meghódítására, mint ősszel az utolsó kirándulásunk befejezésénél. A hegy ugyan nem túl magas, de jó kis kaptató vezet fel a csúcson lévő várromhoz. Nem csoda, hogy annak idején jókora túlerő ellen is tudták tartani a várat a védői. A Csobánc csúcsáról körbepillantva már látható a Balaton, ahova ezen a márciusi szakaszon szerettünk volna eljutni. Lefelé a hegy szoknyáján tettünk egy kitérőt egy kis kápolnához, ahol is elmentünk a Von Beöthy pincészet mellett. Az eső ekkorra elállt, és a kószákat megragadta a hely hangulata, ezért betértünk egy kis borozásra. (A négyféle szőlőből készült borból több üveggel is elfogyott.) Innen Káptalantótiig folytattuk az utat.

A következő napon meglátogatott tanúhegy, a Gulács nem annyira izgalmas, mivel elbújik a Badacsony árnyékában, és ilyenkor már nagyon a Balaton-part közelségét várja az ember. A szállás nem a Kéktúra útvonalán volt, ki kellett térnünk Badacsonytomaj irányába: több lehetőség is felmerült, és végül úgy döntöttünk, hogy közvetlenül a Kókapu előtt megyünk át a helyi tanúsvényre, ami érinti a Szent István király kápolnát, és úgy vezet le Tomaj központjába. A kápolna egyébként eléggé érdekes, inkább egy hatalmas, erődszerű kőakásnak néz ki. A szállás még egy kicsit arrébb volt a falu központjától is, és mivel eddigre beesteledett, a társaság nagy része busszal ment ki – de Estel még ezt az utat is gyalog tette meg (szerinte egyáltalán nincs messze).

Másnap a tervezett reggelizőhelyet zárva találtuk, ezért az alaptáborát áttettük a templommal szembeni borozóba. A csapat egy része az alkalmat kihasználva részt vett a reggeli misén is, és csak ezután indultunk a Badacsony megmászására. Ha eddig nem volt jó az idő, akkor most szörnyűre fordult. A csepergő eső mellé betársult a köd is, ami kb. tíz méterre csökkentette a látótávolságot. A badacsonyi kilátópontok mind pont ugyanazt a szürke fátylat mutatták nekünk a Balaton és a környékbeli táj helyett. A hegyről egy hosszú, csúszós lépcsőn érkeztünk le Badacsonytördemicre. Innen a rossz időre és a könnyebb közlekedésre való tekintettel a többség vonattal indult vissza Budapestre, néhányan azonban folytatták a túrát az eredetileg tervezett célhoz, Szigligetre.

Április 4-én folytattuk az utunkat Badacsonytördemicről Szigligetre azokkal, akik ezt a szakaszt még nem tették meg. Végre kisütött a nap, és láthattuk a Balatont egészen közelről. Szigligeten a vár a csobáncival ellentétben elég jó állapotban van, és a helyreállított falak közt modern „vármúzeum” mutatja be a hely történetét, a Balaton-felvidéki várakat és a középkori katonák életét.

Fotó: Kaszab Zsuzsanna (Melian)

Másnap a Szent György-hegy volt a következő magaslati pont, ami kiemelkedik a környező sík területből, és szép kilátást biztosít a turistáknak. A kilátópont után, a hegy túlsó oldalán bazalttorgonák mellett vezet el a Kék, ezek a tanúhegyek vulkanikus keletkezésének látványos képződményei.

Innen Tapolcára vezetett az utunk, ahol a Malom-tó partján pihentünk, és néztük meg a tóban lévő aranyhalakat még a szállás elérése előtt.

A következő napon Lesenceistvánd felé indultunk, ami nem túl érdekes szakasz eredetileg sem, és a száj- és körömfájás miatti elterelés sem tette sokkal érdekesebbé. A többség innen indult haza, de néhányan ismét előresiettek a következő pecsételőpontra.

A májusi kirándulás első napja Lesenceistvándtól tartott Gyenesdiásig, ahol végre újra elértük a Balaton-partot, és most olyan időben, ami alkalmas volt arra is, hogy egy kicsit belelógassuk a lábunkat. Pár embernek még a helyi hírességnek számító fagyizóban is sikerült vennie a fagyaltból épp a zárás előtt.

Másnap Zsófiival előresiettünk Hévízre, hogy a Hévíz-tó meleg vizében fürdőzhessünk pár órát, míg a többiek odaérnek. Hévízről a többiekkel együtt indultunk tovább. Az út mentén egy Árpád-kori templomba botlottunk, amelynek remek akusztikáját kihasználva néhány kószak koncertet rögtönzött az ott tartózkodó turisták nagy örömeire. Innen Rezibe vezetett az utunk, ami egy magas domb tetején van. A vacsoránál nagyon finom levendulaszörpöt ittunk, ami, mint kiderült, egy helyi termelő terméke volt, úgyhogy be is vásároltunk belőle egy nagyobb mennyiséget.

A tavaszi kéktúra utolsó napján már nem sok látványosság maradt hátra. Rezi és Zalaszántó közt a Kék nem érinti a Rezi várat, ezért ennek megnézéséhez egy kitérőre volt szükség. Szerencsére a szép napos idő kitartott, és elértük hamar a májusi túra végét. Ősszel Zalaszántóról folytatjuk...

GYŐRBŐL JELENTJÜK

Tolkien Klub Győr – 2024. szeptember – 2025. június

Írta: Vaday Tamás

Ősszel azzal indítottuk a programokat, hogy Tolkien halálának évfordulóján elvonultunk a Bakonyba, jártunk egyet az Alsó-Cuha-szurdokban, majd letelepedtünk egy öreg padhoz az Ördög-réten, mécseseket gyújtottunk, idézeteket olvastunk a mulandóságról, az el-nem-múlásról, az Örökről, a hagyományokról, az emberi és szellemi nagyságról, a hitről...

Szeptemberben aztán belemerültünk *A Hatalom Gyűrűibe*, és többször is összejöttünk megbeszélni a sorozat epizódjait. Mint oly sokakat, bennünket is megosztott a téma, voltak, akik belenézni sem voltak hajlandóak, és voltunk, akik megnéztük, és jókat vitatkoztunk a látottakon.

Novemberben Réka izasztott meg bennünket egy kvizzel (amit természetesen, ahogy illik, egy társasjátékeket folytatott). Aztán ennek fáradalmait egy közös mozizással pihentük ki: decemberben elmentünk együtt megnézni *A rohírok háborúját*. Meglepődtünk, hogy a nézőközönség felét mi tettük ki. A film után ott helyben leültünk, és mindjárt meg is beszéltük a látottakat – abban maradtunk, hogy igencsak sajnálhatják, akik kihagyták, összességében nagyon tetszett, ha nem is lett mindenki anime-rajongó.

Ahogy az ősz szinte filmklubként telt el, a 2025. évet mindjárt január 3-án a hagyományos Tolkien-születésnappal kezdtük Győr legangolabb pubjában, ahol idézeteket olvastunk egymásnak, köztük Arthur Tolkien levelét, amelyben hírt ad a kis John Ronald Reuel megszületéséről.

Másnap reggel pedig indulunk Budapestre, a Tolkien-napra. Külön öröm volt, hogy a győri Tolkien Klub oszlopos tagját, Bogit is hallhattuk egy remek előadáson, ahol Rohan és Gondor kapcsolatáról beszélt.

A tavaszi évad nagyon sűrűre sikeredett, és sokak öröme jórészt az előadásokról szólt. Február elején Füzessy

Tamás (Ankalimon) volt a vendégünk, akit arra kértünk, hogy meséljen nekünk Lúthienről, a világirodalom első „igazi” női hősi karakteréről Campbell *Az ezerarcú hős* című művének tükrén keresztül. Az izgalmas előadáshoz kapcsolódó, éjszakába nyúló remek beszélgetés során aztán a világirodalom szinte összes női hősét megidéztük.

Februárban tettünk egy kiruccanást, és nyolcfős csapatunkkal beneveztünk a Quiz Cup Gyűrűk Ura Kvízestjére.

Ha már csapatunk a szerény „Tolkien Klub Győr” néven indult, illő módon megnyertük a kvízt, és meg is ragadtuk az alkalmat a klub népszerűsítésére.

Még mindig a február történetei közé tartozik, hogy egy sötét téli estén Kálmán Dániel (Ben) tartott előadást „...s törték a fejüket címertani kérdéseken...” címmel Középfölde címereiről az óidőktől a harmadkorig. Aki kapásból tudja, hogy honnan származik az előadás címe, és kikről szól, azt szívesen látjuk a klub következő alkalmain!

Március végén a Kisfaludy Könyvtárban rendeztük meg a Tolkien-olvasás napját. Az ötlet az Országos Idegennyelvű Könyvtárban tartott tavalyi budapesti Tolkien-napon született, akkor vettük fel a kapcsolatot a győri könyvtárral. Nem titkolt szándékunk volt, hogy ezzel esetleg olyanokat is meg tudunk szólítani, akik eddig nem hallottak rólunk: és így is lett, a „szövetség és közösség” témájáról szóló összejövétel nyomán új tagokkal gazdagodott közösségünk.

Áprilisban két újabb fantasztikus előadásban volt részünk. Horváth Boglárka Szilvia (Míriel Eryndis) „Hol volt Gondor, amikor Nyugathalom elesett” című előadását néhányan már hallhattuk a Tolkien-napon, de most időkorlátok nélkül faggathattunk Rohan és Gondor történelméről, a két ország kapcsolatáról. Az évad utolsó előadását pedig Mikesey Anna (Éogil) hozta el nekünk, aki Középfölde ünnepeiről mesélt: tündék, emberek, hobbitok ünnepeiről, különböző népek naptáraitól – és per-

szé őt is késő estig faggattuk ezekről a témákról.

A félév utolsó alkalma szokásunkhoz híven egy saját szervezésű kvíz volt, ahol Katica szorongatott meg bennünket egy filmes kvizzel, amit *A Gyűrű Szövetsége* legapróbb részleteinek ismeretével lehetett csak megnyerni, és ez most Réka és Gigi párosának sikerült, amivel

új klubtagunk, Gigi el is nyerte a következő, majd ősszel megrendezésre kerülő kvíz összeállításának feladatát, és persze a klub „hivatalos bögréjét” is, hogy akkor is ránk gondoljon, amikor épp a teáját kavargatja.

Ha Győrben vagy a környéken élsz vagy tanulsz, és még nem hallottál volna rólunk, a Facebookon megtalálod a Tolkien Klub Győr oldalát. Szeretettel várunk őszi programjainkra!

Fotó: Kaszab Zsuzsanna (Melian)

TAVASZI TALÁLKOZÓ NYÁRI KIADÁSBAN

Tavaszi Találkozó – 2025. június 7–9.

Írta: Karakas Dániel

Gyerekkoromban nyaranta előfordult, hogy nagyobb családi-baráti társasággal kirándulni mentünk, és estére megszálltunk – az akkori felfogásom szerint – „az erdőben”. Néha-néha, ha manapság kirándulni megyek, bevillannak emlékfoslányok ilyen hétvégéről: így történt ez az ideai Tavasz Találkozó helyszínén, a kismarosi Börzsönyligeti Gyermek- és Ifjúsági Táborban is. Ahol most a rátermettek jüggereztek, ott húsz évvel ezelőtt gyerekként én és az unokatestvéreim fociztunk – nem lepődnék meg, ha ugyanarra a rozsdás kis kapura rúgtuk volna a labdát, ami most is ott áll.

Talán ez is közrejátszott abban, hogy az ideai „TT” nekem egy az egyben azokat a régi nyári kiruccanásokat idézte vissza. Volt sütögetés, bográcsozás, társasjáték, kullancs-para... Jó, a többórás teológiai előadás és beszélgetés, bevallom, nem képezte részét a régi családi hétvégének (legalábbis a gyerekek asztalánál biztos nem), de hát valahol ez adja a TT igazi ízét. Az egész olyan, mint egy családi hétvége, csak itt nem a ritkán látott rokonok és a hozzájuk beazonosíthatatlan rokon szállal fűzött gyerekhadak a résztvevők, hanem azok az MTT-s barátok, akiket az év más nagy rendezvényein is gyakran látok. És ha MTT, akkor olykor „furcsa” témák is előkerülnek, amelyekre általában igen nagy is az érdeklődés.

Lassan tízéves MTT-s pályafutásom alatt ez volt a harmadik tavasz találkozót, amin részt vehettem. Ritka faj ez, éveken át nem is került megrendezésre, pedig – ahogy az elmúlt két találkozó létszáma szerintem igazolta – igény volna rá. Nekem biztosan. A nyári táborok egyre inkább a közösségfejlesztésről és a szerepjátékról szólnak, a KÖMT pedig a kreatív műhelyekről és bálokról, bulikról, az én naptáramból viszont hiányzott egy olyan többnapos rendezvény, ami valójában nem szól semmiről. Azaz pontosabban: csak arról szól, hogy egy helyen vagyunk, és jól érezzük magunkat, úgy, ahogyan kedvünk szottyán, ébresztő, napirend és programtábla nélkül.

Persze programok most is voltak, szombaton egy sávban, vasárnap kettőben: különféle kézműves, ismeretterjesztő, mozgásos vagy éppen láblógató „foglalkozások”,

ahol szerintem mindenki megtalálhatta a helyét, még az is, akinek – mint nekem – igazából semmire nem volt ki-mondottan igénye. A három sávból előzetesen egyetlen egyre jelentkeztem, és úgy terveztem, hogy a fennmaradó időben a kellemes árnyékban majd a saját dolgaimmel foglalkozom, de aztán mindig akadt valami, ami elvonta a figyelmem: egy ad-hoc szervezett szerepjáték-alkalom vagy egy kis társasozás a teraszon.

Büfé is volt, hatalmas kínálattal, aminek különösen örültem, mert ha a találkozó két napját az MTT-ben oly népszerű Polcz-termékekkel kellett volna átvészelnem, akkor biztos kifutok a világból. Így viszont ehettem hermelines paninit, hamburgert és csokis gofrit, ami, valljuk

Fotó: Kostyál Zsigmond (Sú)

be, nem éppen az a felhőzatal, amit az ember egy szebb napokat látott ifjúsági táborban elvárna. De a konyhas csapat – kemény munkával – mindenki igényeit ki tudta elégíteni, amiért hatalmas hála jár nekik.

Este nem volt szervezett program: aki akart, társasozhatott, bámulhatta elmélázva a tábor tüzet, ami szinte a TT egész ideje alatt

így vagy úgy, de meg volt rakva, vagy elvonulhatott a sötétbe egy kis szénsavas üdítő társaságában beszélgetni. Én az utóbbit választottam, így az első sorból nézhettem végig a kedves vadmalacok vonulását a faházak között. Ez az első pillanatban szívmengető volt, amíg a mama-malac fel nem bukkant. Akkor kicsit megszeppentem, hiszen tudjuk, hogy viszonyul a koca a kicsinyeit méregető kétlábúakhoz, de szerencsére neki is jó napja volt, így mindenki megúszta a találkozást.

Zenés mulatozás idén sem volt – nem is nagyon tolerálták volna a szomszédok –, de nem is hiányzott, mert így tényleg jutott idő a beszélgetésre, csillagnézésre. Az pedig külön jó érzés volt, hogy másnap nem kellett nagyon korán elhagyni a szállást, így kipihenten vághattunk neki a hazaútnak. Nem volt semmi bonyodalom, semmi dráma, semmi testvérgyilkosság vagy hajóégetés, csak egy nyugis, pihentető hétvége, ahol talán nagybátyám – vagy az a bácsi, akinek nem emlékszem a nevére, de mindig gyanús gombákból készített vacsorát – is jól érezte volna magát.

GIMLI FEJNEHÉZ BALTÁJA

Budapest Comic Con – 2025. június 14–15.

Írta: Deák Adrienn (Pillangó) és Zsidek Barbara (Bari)

Az MTT történetében először vettünk részt a Comic Conon. Inspiráló együttműködés és intenzív élmény volt, amiről ezúton számolunk be nektek.

Az egész úgy indult, hogy tavaly tavasszal elmentünk a MondoConra a táborot reklámozni, és itt futottunk össze az Alkotók Tábora tagjaival, akiket néhányunk már ismert korábról is. Juszuf, az azóta alapítvánnyá vált szervezet elnöke ezen felbuzdulva megkeresett minket idén januárban, és elújságotla, hogy a Comic Con megbízta őket egy szerepjátékos terület életre keltésével, és szeretne felkérni minket, hogy csatlakozzunk, mert nagyon tetszett neki tavaly a MondoConra hozott programunk. Másokat is megkeresett, és összesen végül tizenegy szervezet és klub gyűlt össze, az egyik épület negyedét elfoglaltuk ezzel Szerepjátékos Univerzum néven. A csapatok többségénél rövid, másfél-két órás asztali szerepjátékokra lehetett leülni. Mi úgy döntöttünk, előbb megnézzük, hogy csinálják mások az ilyen rövid asztali meséket, ezért inkább a Tolkien- napokon megszokott kisprogramokkal készültünk az alapján, kik jelentkeztek önkéntesnek. Tartottunk két ötletelést is a programokról, hogy egy kicsit jobban a Comic Conra szabjuk a kínálatot.

A Comic Conon szinte csak egyetlen dolog számít: a látvány. És abból most is volt bőven: mindenhol színes forgatag, díszletek, elképesztő cosplayek, végtelen képregényes pultok... ahová mindenféle lelkiismeret és a bankszámla egyre aggasztóbb állapota ellenére többször is vissza kell térni. Minden sarkon egy ismerős karakter: rohamosztagos, Gimli, Deadpool, Jack Sparrow... megint egy rohamosztagos.

A mi pultunk teljesen lánycsapattal működött, így több női karaktert vonultatott fel, mint bármelyik Tolkien-könyv,

Fotó: Deák Adrienn (Pillangó)

ami mondjuk könnyű, mert nyolcan voltunk. Úgy tűnik, Középfölde világa még mindig nagyon működik, persze lehet, hogy a Comic Conon ehhez a tünde hölgyeknek, a kardoknak vagy Gimli fejnehéz baltájának is volt köze. Akadt gyerek, aki értetlenül nézett az apukájára, amikor az izgatottan magyarázta: „AZ OTT A NARSIL!”

És persze mindenki meglepődött, hogy:

1. A kardok tényleg kézbe foghatók. (Nem, nem élesek. Igen, mindenki megpróbálja leteszteni, figyelmeztetés ide vagy oda.)
2. Vannak jelmezeink, amiket fel is lehet venni a fotókhoz.
3. És nem, mindezért nem kérünk pénzt.

A kardokon túl készültünk személyiségteszttel is: melyik nép tagja lennél Középföldén? Miután a látogatók ezt kitöltötték, Eszti megrajzolta őket az adott nép tagjaként (végül vagy száz rajz született!), és tengwar emléklapot is kaptak. A végére a tengwar-szakértőink már egymással is ilyen írásmódban leveleztek. Csak a szokásos.

A pultunk népszerűsége abban is mérhető, hogy minden táboros szórólap elfogyott még az első nap vége előtt, pedig sokat vittünk. A második napi adag is hasonló lendülettel fogyott el. A legmenőbb élmények egyike pedig, hogy egy érdeklődő ott helyben jelentkezett is azonnal a táborba. (Reméljük, ezeket a sorokat is olvasni fogja!)

Már szerveződik a jövő évi szerepjátékos összefogás is. Mi pedig már azon ötletelünk, jövőre mit változtassunk, hogy az önkénteseink kevésbé fáradjanak el, a programjaink pedig még interaktívabbak legyenek.

Fotó: Zsidek Barbara (Bari)

„S TÖRTÉK A FEJÜKET CÍMERTANI KÉRDÉSEKEN”

Címerek Középföldén a harmadkorban

Írta: Kálmán Dániel (Ben)

Rohan vágatató fehér lova vagy Gondor Fehér Fája A Gyűrűk Urából vett, jól ismert jelképek; láthatjuk őket a Magyar Tolkien Társaság rendezvényein, visszaköszönek bögréken, pólókon, pulóvereken és vászonszatyrokon, a filmes ajándéktárgyakról nem is beszélve. De honnan erednek, mit jelképeznek a tolkien mitológiában? Beszélhetünk-e egyáltalán a mi fogalmaink szerinti címerekről Középföldén? Ezt kívánom áttekinteni az alábbiakban.

Terjedelmi okokból nem a teljes középföldi történelemre, hanem nagyrészt csak a harmadkorra fókuszálok, a forrásadottságokból kifolyólag pedig elsősorban *A Gyűrűk Ura* szövege alapján – *A hobbitban* ugyanis az Öt Sereg Csatájában résztvevő felek zászlóinak rövid, kizárólag a színekre korlátozó leírásától („A Tündekirály zöld és a Tó kék lobogóját hordozták” – 268. o. és „Számptalan lobogójuk fekete volt és vörös” – 287. o.) eltekintve hiába is keressünk címertani szempontból értelmezhető szöveghelyeket. Ahhoz azonban, hogy *A Gyűrűk Urában* megjelenő jelképeket a maguk helyén tudjuk értelmezni, tekintsük át röviden, mit érdemes tudni a címerekről.

A címerekről dióhéjban

A címerek olyan, többnyire pajzson vagy zászlón használt színes jelvények, amelyek tulajdonosaik vagy családjuk azonosítására szolgáltak, ezért legtöbbször örökletesek, ez azonban (különösen a középkorban) nem minden esetben volt így. Eredetük a mai napig kérdéses: az első címerek valamikor a XII. század közepe táján jelentek meg, és noha sok szállal kötődtek a középkori (elsősorban a lovagi) hadviseléshez, hamarosan széles körben elterjedtek, és használatuk az érett középkortól kezdve a társadalom minden rétegében kimutatható. A címer a legtöbbször valamit szimbolizált: valamilyen erényt vagy más tulajdonságot, a címerviselő foglalkozását vagy egy számára fontos eseményt (pl. haditettet).

Ha manapság valaki a címerek tanulmányozására adja a fejét, hamar feltűnik neki, hogy a címereknek bizonyos szabályoknak kell megfelelniük. Ez azonban nem volt a kezdetektől fogva így: a címertani (más néven heraldikai) szabályrendszer fokozatosan fejlődött ki a XIV–XV. század folyamán, és nem is azonnal terjedt el mindenütt – a késő középkorban különösen francia és angol területen vált elfogadottá.

Egy szabályosan szerkesztett címerpajzsban kétféle ábra szerepelhet: a pajzs geometrikus vonalakkal való felosztása révén jön létre a mesteralak (ilyen például a magyar címer vörössel és ezüsttel hétszer vágott pajzsmezeje); míg címerképnek minősül minden olyan ábrázolás, ami nem mesteralak (például egy sárkány vagy egy oroszlán).

A címerek másik nélkülözhetetlen alkotóelemei a borítások (utalva arra, hogy a pajzson látható ábrázolásokat eleinte festés helyett vászon- vagy prémborítással alkották). Ezek a modern osztályozás szerint lehetnek bundabőrök (pl. hermelin) vagy mázak. Utóbbi egyfelől a fémek (arany/sárga, ezüst/fehér), másfelől pedig a színek (vörös, kék, zöld, fekete) alkotják – minden más szín(árnyalat) címertani szempontból szabálytalanak minősül. Már a középkorban kialakult egyfajta hierarchia az egyes mázak között: az arany számított a legelőkelőbbnek, ezt követte az ezüst, majd a többi szín. Fontos szabály az is, hogy egy címerben színre szín, fémre fém nem kerülhet: az arany alapon ezüst sárkány tehát heraldikailag éppúgy hibás, mint a kék alapon vörös medve (kivételek persze mindig akadtak).

Ha mindez nem lenne elég bonyolult, az angol nyelvben a mai napig normann eredetű kifejezésekkel írják le a címerek egyes alkotóelemeit (az 1066. évi normann hódítástól kezdve ugyanis a középkori Angliában a normann volt az udvari kultúra nyelve): a fekete pajzsmező tehát heraldikai szempontból helyesen nem *black*, hanem *sable*, a benne látható ezüst (fehér) fa pedig nem *silver*, hanem *argent*. A gondori címer leírása tehát így hangoznék: *Sable, a tree argent*.¹

Tolkien és a terminológia

Na de mi az, ami ebből az összetett, aprólékosan szabályozott, középkori eredetű jelképrendszerekből Tolkiennál megjelenik? Igazságtalanok lennénk, ha azt mondanánk, hogy semmi, noha első ránézésre ez a sommás válasz nem áll túl messze a valóságtól. Szabályszerűségeket biztosan nem érdemes keresnünk, és Tolkienról szokatlan módon a terminológia használata is nagyon esetleges: a címer közkeletű megnevezése, a *coat of arms* egyáltalán nem fordul elő *A Gyűrűk Urában*; a címerszerű jelképeket Tolkien rendre valamilyen más, többé-kevésbé rokonértelmű, de nem teljesen egyenértékű, tágabb jelentésű szóval (*emblem, token, badge, sign*) írja le, a legtöbbször minden következetesség nélkül (Žurek, 147. o.). Mivel a magyar fordítás ezeket az árnyalatokat jótékonyan elfedi, egyszerűen „címer”-nek fordítva a különféle, hasonló jelentésű

szavakat (ez nem feltétlenül hiba, de megtévesztő lehet), az alábbi példákban (és később is) a magyar fordítás mellé mindig idézem az angol eredeti szóhasználatát is.

Eregion kapcsán megtudjuk, hogy „a magyal volt e föld lakóinak címere” (*token*) (GyU, II:4. 456. o.; LotR, II:4. 303. o.),² és Moria kapuján is találkozunk címerszerű jelvényel: az ajtószárnyakon ott ragyog „Feenor házának címere” – legalábbis magyarul (bár úgy tűnik, ezt az újabb magyar kiadások egy részében javították), az angol eredetiben csupán csillaga: „the Star of the House of Fëanor” (GyU, II:4. 460. o.; LotR, II:4. 304. o.).³ (A rajzon nyolcágú csillag látható, Agnieszka Żurek ebből arra következtet, hogy esetleg egy szilmarilról van szó: Żurek, 174. o.) Az északról érkező dúnadanok kapcsán Tolkien megjegyzi, hogy „a lovasok sem viseltek sisakdísz, címert” (*badge or token*). A tengeri madár szárnya „a tengeren túlról jött királyok címere” (*emblem*) volt – akárcsak „Elendil címere” (*signs*) a Fehér Fa, felette a hét csillaggal és a koronával. (A szöveghelyek az idézés sorrendjében: GyU, V:2. 1148. o., VI:5. 1422. o., V:6. 1249. o.; LotR, V:2. 778. o., VI:5. 967. o., V:6. 847. o.) A címertani szabályok betartását felügyelő heroldot is jelentő *herald* kifejezés tizenkilencszer fordul elő *A Gyűrűk Ura* szövegében, de Tolkien mindannyiszor az általánosabb (a tisztség középkori, szélesebb szerepköréből fakadó) „hírnök, követ, fullajtár” értelemben használja. A magyar fordítás ezt hüen adja vissza, mindössze két alkalommal lett belőle „címerhordozó”, egyszer Sauron Szája, másszor pedig Elrond használja a nem éppen odaillő kifejezést (GyU, II:2. 368. o.: „Gil-galad címerhordozója voltam” és V:10. 1310. o.: „Én címerhordozó vagyok és követ!”).

Tolkien az egyes jelképek leírásakor a mázakkal sem igazán törődött: a fent említett angol heraldikai nyelvezetből szerepel a fekete jelentésű *sable*, néha használja az *argent*-t az ezüst, az *azure*-t pedig a kék megnevezésére, de a többi máz heraldikai megnevezésének (*or* 'arany', *gules* 'vörös', *vert* 'zöld') nyoma sincs (Żurek, 148. o.).

Az emberek királyságai

Nem meglepő módon a legtöbbet emlegetett címer a Fehér Fa, amely rögtön két változatban ismert: felette a palantírokat jelképező hét csillaggal és a koronával Elendil, illetve a mindenkori király, csillagok és korona nélkül pedig az ország, Gondor jelképe (GyU, A függelék. 1553. o.). Megjelenik Frodónak Galadriel tükrében („a nap fénye egy lobogóra hullott, amelyet címer ékesített, rajta fehér fa” [*emblem*] – GyU, II:7. 542. o.; LotR, II:7. 364. o.)⁴ és a Gandalf által felidézett verses hagyományban is (GyU, III:11. 882. o.: „*Csillag hét és kő is hét, / S egy fehér fa, látom.*”).

Kép: Gál Luca [instagram.com/vorosboszorka – Borítókép-pályázat 2024]

Ez látható a zászlón, amelyet Arwen varrt Aragorn számára: „és látták mind, hogy a vezérhajón kibomlik egy hatalmas lobogó, s [...] a színét is látták; virágzó fehér fa állt a selymén, Gondor jelképe; de körülötte a Hét Csillag és fölötté királyi korona, Elendil címere, amit egyetlen úr sem viselt számlálatlan esztendő óta” (*the signs of Elendil* – GyU, V:6. 1249. o.; LotR, V:6. 847. o.; ld. még: GyU, VI:4. 1402. o.). És éppen erre a zászlóbontásra hivatkozik Éomer, amikor csodálkozik, hogy Aragorn a győztes Pelennor-mezei csata után mégis Minas Tirith falain kívül táborozik le: „Hisz kibontottad már a Király zászlaját és fölmutattad Elendil házának címerét” (*the banner of the Kings[!]; tokens* – GyU, V:8. 1268. o.; LotR, V:8. 861. o.). Később, a koronázáskor „a legfelső torony csúcsán” természetesen már újra kibomlott „a Fával és a Hét csillaggal díszített lobogó” (GyU, VI:5. 1423–1424. o.).

Ha mindehhez hozzávesszük a gondori királyok már említett koronáját és a gondori helytartók díszítetlen fehér zászlaját (GyU, A függelék. 1553. o.; ld. még: McGregor, 100. o.), kirajzolódik a tolkien színhierarchia egyetlen igazán megragadható eleme, miszerint az ezüst (fehér) szín a többi felett áll. Ez éppen fordítottja az ismert középkori színhierarchiának, azonban nagyon is összhangban áll a tolkien legendárium belső logikájával. Egy kései, az 1950-es évek második felére datált, *A szilmarilok* háttérére reflektáló esszéjében Tolkien kifejti, hogy Morgoth hasonlóképpen csatornáztá hatalmát (és ezzel gonoszságát) Arda, vagyis a világ anyagába (az Áldott Birodalmat leszámítva), mint Sauron később a sajátját az Egy Gyűrűbe. Ebből

III:1. 615. o.; LotR, III:1. 416. o.). A Keresztútnál felállított királysobrot is (többek között) a Szem jelével rongálták meg (GyU, IV:7. 1040. o.), Minas Tirith ostromakor pedig az ostromlók az Osgiliathnál vagy másutt elesettek fejét úgy lőtték be a városba, hogy előzőleg „a Soha-benem-hunyt Szem ocsmány bélyegét” (*token*) égették rá (GyU, V:4. 1213. o.; LotR, V:4. 823. o.). A mordori követek zászlaja „egyetlen lobogó, az is fekete, de rajta a Vörös Szem” (GyU, V:10. 1309. o.).

Hasonló funkcióval bírt Saruman jelképe, a Fehér Kéz is, amelyet az uruk-hai orkok viseltek pajzsaikon (gyakran S-rúna kíséretében), és amellyel először a Három Vadász találkozott Parth Galennél, majd utána többször is előkerült mint Saruman szimbóluma (GyU, III:1. 615. o.; LotR, III:1. 415. o.).¹⁰ Még a vasudvardiakkal acsarkodó mordori orkok is felelmegetik, mondván, mi csoda merészség Sarumantól, hogy „ezt a mocskok fehér címert” (*badge*) használja (GyU, III:3. 661. o.)¹¹ – a Fehér Kéz tehát nem csak egy újabb szimbólum, hanem súlya van, Saruman Sauronnal való szembehelyezkedését jelképezi, amit a mordoriak nagyon is értettek.

Minas Morgul még Mordoron belül is különösen gonosz helynek számított, az elbeszélés mellett Tolkien ezt a jelképek szintjén is kiemeli: a morguli orkok „a kísérteties halálfejjé torzított hold képét” viselték jelvény gyanánt (GyU, VI:1. 1328. o.) – nyilvánvaló utalással a nazgûlok által Minas Morgullá torzított Minas Ithilre (McGregor, 110. o.; Žurek, 162–163. o.). Éppen a

Kép: Richard Martínez Pino [richardmartinezarte.com]

helyesen – arra a felismerésre, hogy „nem ajánlatos a holdas címert hordani Mordorban” (*tokens* – GyU, VI:1. 1343. o.; LotR, VI:1. 913. o.).

Harad már említett címeréről sokkal többet nem tudunk: vörös, pontosabban „vérszínű” (*scarlet*) alapon fekete kígyót mintázott (GyU, V:6. 1237. o.). Tolkien nem fejt ki, de a kígyó mint a rossz jelképe kellően általános ahhoz, hogy különösebb háttérismeret nélkül is érthető legyen (McGregor, 110–111. o.; részletesebb értelmezési kísérletét ld. Žurek, 160–162. o.).

Végül a sok szöveges utalás mellett egy képi ábrázolást is érdemes említeni. Több, mint tíz évvel *A Gyűrűk Ura*

utolsó kötetének megjelenése utánra, 1967 augusztusára keltezhető az a Tolkien-rajz, amelyen egy kissé baljós, szárnyas ovális alakzat látható, a szárnyakon sok, szemhez hasonló díszítéssel. Felirata szerint ez a Mordori Különleges Légi Alakulat (Mordor Special Mission Flying Corps, MSMFC), vagyis röviden a nazgûlok emblémája volna. Nem érdemes azonban messzemenő következtetéseket levonni a rajz alapján, valószínűbb, hogy a jelvény Tolkien játékos alkalmi rajzainak egyikéből nőtt ki magát, és nem volt mögötte komolyabb írói-szerzői szándék (a rajz közlését és rövid értelmezését ld. Hammond–Scull, 189–190. o.).

Összegzés

A Gyűrűk Ura címerei tehát a mi fogalmaink szerint sokkal inkább címerszerű jelképek: a regény írásakor Tolkien láthatólag nem sokat törődött a valóságban ismert címertannal, a címerek rendszerével, és azok szerkesztési szabályaival. Tehette ezt már csak azért is, mert – bár a Középföldét a középkori Európával minden elemében rokonító szemlélet még ma is tartja magát (Agnieszka Žurek a harmadkört általánosságban a középkori Európával azonosítja: Žurek, 172. o.) – Tolkien elképzelése szerint a Középfölde-legendárium teljes cselekménye jóval az ismert emberi történelem előtt játszódik, így egy, az európai történelemből ismert címertani rendszer adaptálása teljességgel anakronisztikus lett volna (így a címertani szabályok megszegéséről sincs sok értelme beszélni, ahogyan azt a szakirodalom teszi, ld. McGregor, 102. o., 4. jegyzet; Žurek, 148. o., 18. jegyzet és 182. o.). Ugyanakkor Középfölde történelmi háttérének megrajzolásához (ha úgy tetszik, a világteremtéshez) Tolkien nagyon is felhasználta a címerek egyik fontos funkcióját, a szimbolikus jelentést, elvont és konkrét formájában egyaránt.

Tolkien személyes véleményét a címerekről ugyan nem ismerjük, de talán valamennyire tükrözik a Faramir szájába adott szavak. Faramir – akivel saját bevallása szerint Tolkien még a leginkább (de nem teljesen!) azonosulni tudott (ld. 180. levél [1956. január 14.]: *Letters*, 232. o., különösen a Tolkien-től származó, csillaggal jelölt jegyzetet) – a gondori királyok hanyatlásáról szólva mintegy a hiábavaló, természetlen dolgok katalógusát adja Frodónak és Samunak: „A halál örökké ott lebegett fölöttünk [...]

A királyok pompásabb sírokat építettek, mint palotákat, s büszkébben számlálták elő a tekercsekről őseik nevét, mint a fiaikét. Gyermektelen urak üldögéltek ódon termeikben, s törték a fejüket címertani kérdéseken; titkos kamrákban aszott emberek kotyvasztottak életelixírt, vagy faggatták magas toronyokban a csillagokat.” (GyU, IV:5. 1004. o.)

Jegyzetek

¹ Terjedelmi okokból nincs módomban a téma részletes áttekintésére; a címerek kialakulására, szimbolikájára és általában a címertan alapjaira magyarul részletesen ld. Bertényi, 13–53. o.

² A *Gyűrűk Ura* fejezeteire (mind az angol, mind a magyar kiadásra) a könyv belső felosztásához igazodva a könyv (nem a kötet!) és fejezet száma szerint hivatkozom, de megadom az általam használt kiadások oldalszámát is. Tehát például a GyU, III:2. nem a harmadik kötet (*A király visszatér*), hanem *A két torony* részeként megjelent III. könyv 2. fejezetét (**Rohan lovassai**) jelöli.

³ Nem volt lehetőségem minden kiadást megnézni, az általam használt 2008-ason kívül a 2014-es kiadásban még „címere”, míg a 2020. és a 2022. évi kiadásban már „csillaga” olvasható – a 2024-ben megjelent, elfestett díszkiadásban azonban ismét visszatértek a „címeres” szövegváltozathoz.

⁴ Ez a részlet ugyanakkor nem volt kezdettől fogva Frodó látomásának része, hanem későbbi betoldás, ld.: *The War of the Ring*, 263. o. és 267. o., 42. jegyzet.

⁵ Ld. GyU, VI:5. 1428–1429. o. Az Aragorn által megtalált csemetével együtt Gondorban valójában négy fa létezett az idők során, az imént hivatkozott szöveghelyen kívül ld. még: GyU, **A függelék**. 1526. o.; GyU, **B függelék**. 1611. o. és 1613. o. (hk. 2. és 1640). A fa motívumra általában, illetve annak lehetséges értelmezéseire ld. McGregor, 98–100. o.

⁶ „[A]nd their banners were black and golden like stars upon the fields of night” – *Sauron Defeated*, 371. o. Ld. még.: *A szilmarilok*, 395. o.: „s lobogóik aranyfeketék voltak”. A korábbi változatban a zászlók színe még fekete és vörös: *Sauron Defeated*, 385. o., §43. Ld. még: Žurek, 151. o.

⁷ Ld.: Shippey, 92 o.; Garth, 145. o.; Žurek, 154–155. o. Mind ez nem független a rohírok és az angolszászok közötti, számos ponton nyilvánvaló párhuzamoktól – mindegyik részletesen ld. Shippey, 90–97. o., újabban összefoglalja: Žurek, 154–155. o. Tolkien ugyanakkor a narratíva szintjén a párhuzamot határozottan tagadta: GyU, **F függelék**. 1694. o., 81. jegyzet.

⁸ Egyértelmű leírását ld. GyU, V:8. 1283. o.: „És reggel a Tornyon ott lobogott Dol Amroth lobogója, a kék vizen úszó hatytyúforma fehér hajó” és VI:4. 1402. o.: „a bal oldali lobogón kék mezőben hatytyúnakú ezüst hajó száll a tenger felé”, de első előfordulásakor Tolkien még „aranyos lobogók”-ról beszél (angolul: *gilded*, tehát aranyozott, nem aranszínű), amelyek „a Hajó és az Ezüst Hattyú képét viselték” – GyU, V:1. 1138. o.; LotR, V:1. 771. o. Ld. még: McGregor, 100–101. o.

⁹ „That links the swan (traditionally the property of the King) with the fisher-bird; explains both their rivalry, and their special friendship with Tom: they were creatures who looked for the return of their rightful Lord, the true King” – 240. levél (1962. augusztus 1.), *Letters*, 318–319. o. Részben idézi: Žurek, 157. o. A „fisher-bird” szó szerint „halászmadár”, de Tolkien előtte kifejezetten a jégmadárról (angolul: *kingfisher*) beszél.

¹⁰ Itt Tolkien a *device* kifejezést használja, amely a *badge* (jelvény, jelkép) szinonimája, és amely a magyar fordításban némileg pontatlanul „díz”-ként szerepel. Ezt leszámítva a Fehér Kéz jelének megnevezésére Tolkien következetesen a *badge* szót használja, amelyet a magyar fordítás, ugyancsak következetesen, a „címer” szóval ad vissza: GyU, III:2. 624. o., 646. o., 651. o.; LotR, III:2. 422. o., 437. o., 440. o. Ld. még: McGregor, 96–97. o. A jelkép értelmezési kísérleteire ld. McGregor, 106–109. o.; Žurek, 164–165. o.

¹¹ Míg a magyar szöveg konkrétan „sisakról” beszél, addig az angol megfogalmazás (LotR, III:3. 446. o.) általánosságban a Fehér Kéz mint önálló jelkép használatáról szól.

Források

- Tolkien, J. R. R. (szerk. Christopher Tolkien): *Befejezetlen regék Númenorról és Középföldéről*. Európa, Budapest, 2019.
- Tolkien, J. R. R.: *A Gyűrűk Ura*. Európa, Budapest, 2008.
- Tolkien, J. R. R.: *A hobbit*. Európa, Budapest, 2012.
- Carpenter, Humphrey (szerk.) *The Letters of J.R.R. Tolkien*. HarperCollins, London, 1995.
- Tolkien, J. R. R.: *The Lord of the Rings*. HarperCollins, London, 2005.
- Tolkien, J. R. R. (szerk. Christopher Tolkien): *Morgoth's Ring*. HarperCollins, London, 1994. (The History of Middle-earth X.)
- Tolkien, J. R. R. (szerk. Christopher Tolkien): *Sauron Defeated*. Houghton Mifflin, Boston – New York, 1992. (The History of Middle-earth IX.)
- Tolkien, J. R. R. (szerk. Christopher Tolkien): *A szilmarilok*. Európa, Budapest, 2013.
- Tolkien, J. R. R. (szerk. Christopher Tolkien): *The War of the Ring*. Houghton Mifflin, Boston – New York, 1990. (The History of Middle-earth VIII.)

Szakirodalom

- Bertényi Iván: *Magyar címertan*. Osiris, Budapest, 2003.
- Garth, John: *Tolkien világai*. Corvina, Budapest, 2020.
- Hammond, Wayne G. – Christina Scull: *J.R.R. Tolkien: Artist & Illustrator*. HarperCollins, London, 1995.
- McGregor, Jamie: Tolkien's Devices. The Heraldry of Middle-Earth. In: *Mythlore* 32. évf. 1. sz. (2013) 95–112. o.
- Pastoureau, Michel: *Bestiari del Medioevo*. Einaudi, Torino, 2012.
- Shippey, T. A.: J.R.R. Tolkien: *Author of the Century*. Houghton Mifflin, Boston – New York, 2001.
- Žurek, Agnieszka: Heraldry in J. R. R. Tolkien's legendarium. In: *The Coat of Arms. The journal of the Heraldry Society*. 4. sorozat, 5. évf. 239. sz. (2022) 145–182. o.

SZEMÉLYNEVEK A HOBBIT ÍR FORDÍTÁSÁBAN

Írta: Pődör Dóra

Ez a cikk a J. R. R. Tolkien A hobbit című könyvének 2012-ben megjelent ír fordításában gyakrabban előforduló személyneveket vizsgálja. A fordító, az angol Nicholas Williams neves nyelvész, aki elsősorban az ír és a cornwalli (korni) nyelvek szakértője. (Mivel az ír nyelv saját hazájában, Írországbán is kisebbségi nyelv, így nem ritka, hogy nem ír anyanyelvűek fordítanak írre.) Az An Hobadot a skóciai Evertype kiadó adta ki, amelynek egyik célja, hogy A hobbitot minél több kisebbségi nyelven megjelentesse: az idén megjelent skót gael fordítással már öt kelta nyelven olvasható ez a mű (velsi, cornwalli, breton, ír és skót gael) – csak a manxi változat hiányzik még.

Az An Hobad előszavában az olvasható, hogy az ír fordítás a *The Hobbit* harmadik, 1966-os kiadásán alapul (akárcsak az első magyar fordítás), de a kritikai kiadásban, azaz a *The Annotated Hobbit*-ban (szerk. Douglas A. Anderson, magyarul: *A hobbit – „Egyszer oda, aztán vissza”*) található javításokat is figyelembe vették (*An Hobad*, v. o.).

Az ír nyelvű fordítás visszhangja alapvetően pozitív volt (ld. pl. *In Praise of an Hobad*; Ó Coileáin: *AN HOBAD*; Sims: *An Hobad*; vagy *Nicholas Williams' droch-Ghaelainn*). Ezen cikk szerzője úgy tudja, hogy jelen írás angol nyelvű, eredeti változata az első tanulmány, amely az ír fordításban található személynevekkel foglalkozik (Pődör: *Personal Names*).

1975-ben látott napvilágot a *Guide to the Names in The Lord of the Rings* avagy *Nomenclature of The Lord of the Rings* (Lobdell: *A Tolkien Compass*), amelyet Tolkien fia, Christopher Tolkien rendezett kiadás alá. Tolkien célja ezzel az útmutatóval az volt, hogy műveinek fordítóit segítse. Az *An Hobad* szempontjából egyetlen releváns név található benne, a *Baggins*, amelyről Tolkien a következőt mondja: „*Baggins* [Zsákos]. A »bag« [’zsák, táska, tasak, zacskó’] szót kell felidéznie [...]. A fordításnak tartalmaznia kell egy »sack, bag« [’zsák, táska, tasak, zacskó’] jelentésű elemet.” (Lobdell: *Tolkien Compass*, 160. o. A szerző fordítása.)

A következőkben vizsgáljuk meg az *An Hobad*-ban gyakrabban előforduló személyneveket! Az angol kiadásokban megjelenő nevek és szövegrészek forrása a *The Hobbit* (1998), míg magyar megfelelőiké a fent említett kritikai kiadás.

Az ír helyesírás és kiejtés néhány alapvető szabálya

Az ír nyelvnek három fő nyelvjárása van, amelyek többek között a kiejtésben is különböznek egymástól. A nyelv helyesírását és nyelvtanát a XX. század közepén sztenderdizálták, hogy ezzel is segítsék funkcionálni mint az Ír Köztársaság első számú hivatalos nyelvét. A *Foclóir Póca* szótár szerkesztőbizottsága felállított egy mesterségesen sztenderdizált kiejtésrendszert annak érdekében, hogy a szótárban – az ír nyelv viszonylatában első alkalommal – a Nemzetközi Fonetikai ABC (International Phonetic Alphabet – IPA) szerint meg tudják adni a címszavak kiejtését (Ó Liatháin et al.: *Foclóir Póca*). Ez a rendszer kiválóan reprezentálja

az ír nyelv különböző változatainak közös pontjait és fonémáit (azaz jelentésmegkülönböztető funkcióval rendelkező hangjait), így e tanulmány ezt a rendszert alkalmazza az *An Hobad*-ban található nevek (feltételezett) kiejtésének átírására. A magánhangzó-szimbólumok és hosszúságjelölésük (:) ugyanaz, mint az IPA-ban, míg a mássalhangzójelek némi módosításon mentek keresztül. A *Foclóir Póca* 37 fonémát sorol fel, amelyek közül 34 „kemény” és „lágý” párokba rendezhető (azaz 17 ilyen pár van). A „kemény” terminus a veláris, azaz nem palatális mássalhangzókat jelöli: itt a hangképzés során a nyelv a szájpadlás hátsó részéhez közelít. A „lágý” szó pedig a palatális vagy palatalizált mássalhangzókat jelöli: itt a hangképzés során a nyelv a szájpadlás elülső részéhez közelít. Ebben a tanulmányban a „kemény” és a „lágý” terminusokat fogjuk használni a mássalhangzók leírásakor. Az átírásban a lágý mássalhangzókat a ‘ jelöli. Például az /n/ kemény, és kb. a magyar ‘n’-nek felel meg; míg az /n’/ lágý, és körülbelül a magyar ‘ny’-nek felel meg. Az /s/ kemény és ‘sz’-nek ejtendő, míg az /s’/ lágý, így a kiejtése ‘s’. (Ez utóbbi hangot az IPA általában /ʃ/-sel jelöli.) A kemény-lágý mássalhangzópárokon kívül fonéma még a /h/, /w/ és a /d’z’/ (az IPA-ban általában /dʒ/) – ez utóbbit úgy ejtjük, mint a magyarban a ‘dzs’-t.

A kemény és lágý mássalhangzók közötti különbséget az ír helyesírás következetesen jelöli. A következő magánhangzóbetűket találjuk a kemény mássalhangzók mellett: ⟨a⟩, ⟨á⟩, ⟨o⟩, ⟨ó⟩, ⟨u⟩, és ⟨ú⟩; míg a lágý mássalhangzók mellett az ⟨e⟩, ⟨é⟩, ⟨i⟩, és ⟨í⟩ magánhangzóbetűk tűnnek fel. (A nyelvészetben szokásos jelöléseket alkalmazva a ⟨ ⟩ zárójel az írásképet jelenti.) Egy, a szó belsejében levő mássalhangzó mindkét oldalán szinte mindig azonos kategóriába tartozó magánhangzó található. Ezen szabályok egyik következménye, hogy sok magánhangzóbetű néma marad, azaz nem ejtjük őket, mivel csupán azt hivatottak jelezni, hogy a mellettük álló mássalhangzót kemény vagy lágý módon kell ejteni. Így például a *Seán* /s’a:n/ (’János’) névben az ⟨e⟩ nem ejtendő, mivel csak azt jelzi, hogy az előtte álló ⟨s⟩ lágý mássalhangzó, így /s’/-nek (’s’), nem pedig /s/-nek (’sz’) kell ejteni. Ugyanígy Bilbó nevének ír

változatában, a *Biolbó*ban az ⟨o⟩ néma, mivel csak azt jelzi, hogy az utána következő ⟨l⟩ és ⟨b⟩ kemények; vagy a *Dori* ír nyelvű változatában, a *Dóirí*ban az ⟨i⟩ szintén néma, mert csupán azt jelöli, hogy az utána következő ⟨r⟩ lágy. (A lágy mássalhangzók általában úgy hangzanak, mintha az adott mássalhangzó előtt vagy után egy apró ‘j’ hangot ejtenénk, pl. *bó* /bo:/ ‘tehén’, de *beo* /b’o:/ ‘élő’; bár a nyelvjárások között vannak különbségek. Több ezer ír szó kiejtése mindhárom nagy nyelvjárás szerint meghallgatható a *New English-Irish Dictionary*ben: focloir.ie/en.)

A keresztnevek helyesírása és kiejtése alanyesetben

Az *An Hobad* végén egy rövid függelékben található a kiejtési útmutató. Ebben 14 tünde nyelvekből származó köznévi és tulajdonnévi kiejtése van feltüntetve IPA-szimbólumokkal: *Bladorthin*, *cram*, *Dorwinion*, *Eldamar*, *Elrond*, *Esgaroth*, *Galion*, *Girion*, *Glamdring*, *Gondolin*, *Gundabad*, *mithril*, *Moria*, *Orcrist* (*An Hobad*, 267. o.). E tanulmányban csak az *Elrond* és *Girion* neveket foglalkozunk, amelyek átírása: [‘elrɒnd] és [‘giriɒn], ahol a fordító a hagyományosan a fonetikai, nem pedig a fonémikus jellegű átírásnál használt szögletes zárójeleket használja, továbbá nem jelöli egyes mássalhangzók lehetséges lágy jellegét. (A fonetikus és fonémikus átírás közti különbséget ld. pl. *Phonetics: An Interactive Introduction*.) A többi név esetében azt a kiejtést adjuk meg, amely az ír helyesírás és kiejtés közötti, a fent említett *Foclóir Póca* szerinti kapcsolat nyomán feltételezhető.

Az 1. táblázatban a keresztnevek helyesírását és kiejtését találjuk alanyesetben és ábécésorrendben. A három nagy nyelvjárás közül kettőben az első szótagra esik a hangsúly, ezért ezt követjük itt is. A hangsúlyos szótagot a ‘ szimbólum jelöli a szótag előtt.

Megjegyzendő, hogy a *The Hobbit*ban a neveken nincsenek ékezetek, míg a *The Lord of the Rings*ben a *Dáin*, *Glóin*, *Óin*, *Thráin* és *Thró*r neveken találunk ékezeteket – utóbbiak az óészaki helyesírást jelenítik meg. (A *hobbit* és A *Gyűrűk Ura* aktuális, felülvizsgált terminológiájú magyar fordításai is ezt a logikát követik.) Ezek közül az első négy név elvben kétszótagú; az nem világos, hogy a nevek ír alakjai kétszótagúak-e vagy sem.

A magyar megfelelőket nem tüntetjük fel, mivel a *Bilbo* és a *Gollam* kivételével megegyeznek az angol szövegben található alakokkal.

Az alábbiakban megpróbáljuk megmagyarázni a fordító bizonyos döntéseit.

a) A ⟨w⟩-t az írben csak néhány jövevényszóban használják (pl. *wigwam*), ezért nincsen ⟨w⟩ a *Dvái*lín alakban.

b) A ⟨k⟩ betűt csak idegen eredetű tulajdonnevekben használják, amire a *Kíli* jó példa (Ó hAnluain: *Graiméir Gaeilge*, 1. o.).

c) Akárcsak a magyarban, a modern írben sem létezik az angolban ⟨th⟩-vel jelölt zöngétlen, a fogak közt képzett réshang, a /θ/, amit a magyarok gyakran ‘sz’-nek ejtenek. Az ír nyelv logikájának megfelelően így a *Thorin*, *Thrain* és *Thror* neveket a fordító ⟨t⟩-vel /t/ adja vissza: *Tóirín*, *Tráin*, *Trór*. Ez azért is szükséges, mivel az írben a ⟨th⟩ betűkapcsolatot /h/-nak ejtik!

d) Nem teljesen világos, hogy egyes esetekben a fordító miért döntött a kemény vagy a lágy mássalhangzó mellett, pl. miért *Biolbó* /‘b’ilbo:/ és nem *Bilbeo* /‘b’íl’b’o:/, vagy miért *Dóirí* /‘do:r’i:/ és nem *Dórai* /‘do:ri:/.

Talán a szóvégi magánhangzó befolyásolta a döntését.

e) Az *-ín* egy gyakran használt kicsinyítőképző az írben, amely időnként személynevek végén is előfordul: *Máire* (‘Mária’) – *Máirín* (‘Máriácska’, angolosított alakja: *Maureen*), *Séamas* (‘Jakab’) – *Séamaisín* (‘Jakabocska’). Így az *-ín* a *Tóirín*, *Báilín*, *Dvái*lín és *Dúirín* nevek végén íresen hangzik, még ha itt nem is kicsinyítésről van szó.

f) A *Bíofúr*, *Bófúr* és *Bombúr* neveken az ⟨ú⟩ hosszú a szóvégi ⟨r⟩ előtt. Ez az ír nyelvben található hangkombinációkkal harmonizál, mivel az ír nyelv szóvégműtató szótárában (Doyle–Gussmann: *A Reverse Dictionary of Modern Irish*) csak egy olyan szó található, amely *-ur* /ər/-ban végződik, míg 49, ami *-úr* /u:r/-ban (315. o.).

g) Egyes törpnevek hosszú /i:/-re végződnek az ír fordításban: *Dóirí*, *Fíli*, *Kíli*, *Nóirí*, *Óirí*. Ezeknél a hangsúlyos szótagban is hosszú magánhangzókat találunk: /o:/-t és /i:/-t. Az ír szóvégműtató szótár szerint szinte az összes ilyen szerkezetű kétszótagú szó ⟨i⟩ /i:/-re és nem ⟨i⟩ /ə/-re (azaz egy kb. hangsúlytalan ‘ö’-re) végződik (199. o. és 201–244. o.). Tehát itt a fordító a nevek alakját ismét hozzáigazította az ír nyelvben található szavak hangszerkezetéhez.

Anév eredeti alakja	A név ír alakja	Feltételezett ír kiejtés
<i>Balin</i>	Báilín	/‘ba:il’i:n’/
<i>Bard</i>	Bard	/ba:rd/
<i>Beorn</i>	Béorn	/‘b’e:ərn/
<i>Bifur</i>	Bíofúr	/‘b’i:fu:r/
<i>Bilbo</i>	Biolbó	/‘b’ilbo:/
<i>Bofur</i>	Bófúr	/‘bo:fu:r/
<i>Bombur</i>	Bombúr	/‘bombu:r/
<i>Dain</i>	Dáin	/da:n’/
<i>Dori</i>	Dóirí	/‘do:r’i:/
<i>Durin</i>	Dúirín	/‘du:r’i:n’/
<i>Dwalin</i>	Dváilín	/‘dva:l’i:n’/
<i>Elrond</i>	Elrond	/‘elrɒnd/ (fordítói) /‘elrɒnd/ (?)
<i>Fili</i>	Fíli	/‘f’i:l’i:/
<i>Gandalf</i>	Gandalf	/‘gandəlf/
<i>Girion</i>	Girion	/‘giriɒn/ (fordítói) /‘g’ir’i:ən/ (?)
<i>Gloin</i>	Glóin	/glo:n’/
<i>Gollum</i>	Gollam	/‘goləm/
<i>Kili</i>	Kíli	/‘k’i:l’i:/
<i>Nori</i>	Nóirí	/‘no:r’i:/
<i>Oin</i>	Óin	/o:n’/
<i>Ori</i>	Óirí	/‘o:r’i:/
<i>Smaug</i>	Smóg	/smo:g/
<i>Thorin</i>	Tóirín	/‘to:r’i:n’/
<i>Thrain</i>	Tráin	/tra:n’/
<i>Thror</i>	Trór	/tro:r/

1. táblázat: A nem angol eredetű személynevek alanyesete az *An Hobad*ban.

A leníció egy olyasfajta változás, amelynek során a mássalhangzók fonetikai szempontból „gyengébbé” válnak (Hyman: *Phonology*, 165. o.). Az írben az az általános szabály, hogy a nem nazális zárhangok: ⟨p⟩ /p-/p’/, ⟨t⟩ /t-/t’/, ⟨c⟩ /k-/k’/, ⟨b⟩ /b-/b’/, ⟨d⟩ /d-/d’/, ⟨g⟩ /g-/g’/, és a nazális zárhangok: ⟨m⟩ /m-/m’/ réshangokká vagy a félmássalhangzó /j/-vé válnak (ez utóbbi hangot a /γ’/ jelöli a *Foclóir Póca* rendszerében), az ⟨s⟩ /s-/s’/ réshangok a „gyengébb” réshang /h/-vá válnak, míg az ⟨f⟩ /f-/f’/ teljesen eltűnnek. Amikor az /s-/s’/ után /k-/k’/, /m-/m’/, /p-/p’/, /t/ vagy /t’/ következik, a szókezdő mássalhangzót nem aspirálják. Tehát a *Smóg* név első hangja nem változik. A 4., 6. és 7. táblázatban találhatunk erre a jelenségre példákat.

Az „aspirációt” kétfajta értelemben is szokták használni a nyelvészetben: időnként az /s/ > /h/ változást írják le vele, időnként pedig egyes mássalhangzók hehezességét, amikor is egy „lehelet” vagy „fújás” követi őket, amelyet a fonetikai átírásban egy felső indexben levő ⟨h⟩-val jelölnek, mint például az angol *put* [p^hʊt] szóban. Az ír nyelvvel kapcsolatban az „aspiráció” kizárólag „leníció” értelemben használatos, amit a helyesírásban úgy jelölnek, hogy az érintett mássalhangzó után kitesznek egy ⟨h⟩ betűt. Így az aspirált /b/-t és /b’/-t ⟨bh⟩-nak írják, ejtése: /v/ és /v’/.

A 4. táblázat aspirált személyneveket mutat be; ezeket az előttük álló elöljárószó miatt szükséges aspirálni. A nevek ábécésorrendben követik egymást a feltételezett kiejtés feltüntetésével. A /γ/ szimbólum egy zöngés veláris réshangot jelöl – ezt a szájüreg hátsó részében képezzük, és nagyjából egy gargarizáló hangnak felel meg. Zöngétlen párja a /x/, ami például megtalálható a skóciai angolban használt *loch* ’tó’ szóban (ami egyébként skót gael jövevényszó) vagy a német *Buch*ban (’könyv’). A lágy /x’/ a szintén német *ich* ’én’ szóban található hang (az IPA itt a /ç/-t használja).

A párhuzamos angol és magyar szövegrészeket is feltüntettük; figyelem, az elöljárószavak (ír, angol) és a ragok, névutók (magyar) használata sokszor különbözik ezekben a nyelvekben!

A fenti példák azt mutatják, hogy ezek a nevek nyelvtani szempontból úgy viselkednek, mintha ír nevek lennének. Két megjegyzés:

a) A *National Corpus of Irish*ban (NCI, Az ír nyelv nemzeti korpusza) az írben nagyon ritkán használt ⟨k⟩ betűvel kezdődő neveknél a ⟨k⟩ /k-/k’/-t általában nem aspirálják: pl. ó *Kevin* ’Kevintől’ (36 példa), de nincsen ó *Khevin*. Ezek az adatok annál is érdekesebbek, mivel a *Kevin* az ír *Caoimhín* angolosított változata. Az *An Hobad*ban viszont *Kíli* nevét

következetesen aspirálja a fordító, amikor az ír nyelv szabályai ezt megkívánják.

b) A trollok esetében *Beartla* a várakozásnak megfelelően aspirálódik, *Teaim* azonban nem: *do Teaim* (37. o.) /də ’t’am’/ lesz *do Theaim* /də ’ham’/ helyett („to [...] Tom” – 59. o. „ez történt [...] Tónival” – 95. o.).

Nazalizáció (eklipszis)

Az úgynevezett nazalizáció vagy eklipszis hatással van az összes magánhangzóra, valamint a következő mássalhangzókra: ⟨b⟩ /b-/b’/, ⟨c⟩ /k-/k’/, ⟨d⟩ /d-/d’/, ⟨f⟩ /f-/f’/, ⟨g⟩ /g-/g’/, ⟨p⟩ /p-/p’/, ⟨t⟩ /t-/t’/. A „nazalizáció” terminus némileg megtévesztő, mivel csak a zöngés zárhangokból (/b-/b’/, /d-/d’/, /g-/g’/) lesznek nazálisok, azaz orrhangok, míg a többi érintett mássalhangzó – ami mind zöngétlen – zöngésülni fog. Írásban úgy jelöljük a nazalizációt, hogy az eredeti szó elé írjuk azokat a mássalhangzóbetűket, amelyek az új hangot jelölik – tehát így világos marad, hogy mi a szó eredeti alakja. Magánhangzóval kezdődő szavaknál egy ⟨n⟩ kerül a szó elé. Tulajdonneveknél a nazalizáció eredményeként létrejött hangot kisbetűvel írják, amelyet a szó eredeti kezdőbetűje követ, nagybetűvel.

A keresztneveket ritkábban nazalizálják, mint a közneveket, mivel a nazalizációt gyakran egy elöljárószó és a határozott névelő kombinációja váltja ki, és a személyneveket általában nem használják határozott névelővel az ír

Aspirált név	Kiejtés	Angol szöveg	Magyar szöveg
a) Nem angol eredetű nevek Tolkien szövegében			
ar Bháilín (82. o.)	/er’ ’va:l’i:n’/	(Gandalf called) to Balin (120. o.)	Odaszólt Balinnak (146. o.)
do Bhard (219. o.)	/də ’va:rd/	(but not) of Bard (301. o.)	de nem Bardnak (292. o.)
do Bhéorn (113. o.)	/də ’v’e:ɔ:rn/	for Béorn (160. o.)	Beorn számára (180. o.)
ó Bhiolbó beag (145. o.)	/o: ’v’i:lbo:/	from little Bilbo (204. o.)	a kis Bilbótól (213. o.)
de Bhombúr (185. o.)	/d’ə ’vombu:r/	except Bombur (255. o.)	kivéve Bomburt (254. o.)
do Dháin (242. o.)	/də ’ɣa:n’/	telling Dain (333. o.)	Dainhoz (317. o.)
ar Dhóirí (96. o.)	/er’ ’ɣo:r’i:/	(seized) Dori (139. o.)	karmai közé ragadta Dorit (161. o.)
ó Dhváiín (27. o.)	/o: ’ɣva:l’i:n’/	from Dwalin (46. o.)	Dwalintól (79. o.)
ar Fhíli (187. o.)	/er’ ’i:li:/	Fili (and Kili looked uncomfortable) (258. o.)	Fili és Kili olyannak látszottak (256. o.)
ar Ghandalf (7. o.)	/er’ ’ɣandalf/	about Gandalf (18. o.)	Gandalfot (55. o.)
ó Ghlóin (53. o.)	/o: ’ɣlo:n’/	Glóin (wanted to) (79. o.)	Oin és Gloin [...] óhajtott (116. o.)
do Gholam (67. o.)	/də ’ɣoləm/	for Gollum (99. o.)	Gollam számára (131. o.)
de Khlíli (233. o.)	/d’ə ’x’i:l’i:/	except [...] Kili (320. o.)	és Kilit kivéve (307. o.)
do Thóirín (43. o.)	/də ’ho:r’i:n’/	to Thorin (68. o.)	Thorin előtt (103. o.)
don Bhaigíneach (137. o.)	/dən ’və:ɣi:n’əx/	to Mr. Baggins (193. o.)	Zsákos úr önéretén (205. o.)
b) Angol eredetű nevek Tolkien szövegében			
do Bheartla (37. o.)	/də ’v’artla/	to Bert (59. o.)	ez történt Bercivel (95. o.)

4. táblázat: Aspirált keresztnevek + az *an Baigíneach* családnév az *An Hobad*ban.

Thorin son of Thrain son of Thror King under the Mountain!" (239. o.) „Thorin vagyok, Thrain fia, aki Thror fia volt” (241. o.).

c) A *Halla Béorn* a 107. oldalon található illusztráció címe („Beorn terme”, 172. o.), és ez az egyetlen példa, amikor e név birtokos esete nincsen aspirálva.

A táblázatból az is kitűnik, hogy a *Bard*, *Béorn*, *Elrond*, *Girion*, *Golam* és *Smóg* nevek utolsó mássalhangzója / mássalhangzócsoportja nem lágyul a megszólító és a birtokos esetben. A *bard* szó köznévként létezik az írben, ’költő, bárd’, jelentésben, és feltűnik a *Mac an Bhaird* vezetéknevben is, amelynek jelentése: ’a költő / bárd fia’ (angolosított alakban *McWard*, *MacEward* vagy *Ward*). Tehát a megszólító és a birtokos eset *bhaird* /va:r’d’/, nem pedig *Bhard* /va:rd/, mint a fordításban. E más alakkal a fordító talán azt szerette volna érzékeltetni, hogy a *Bard* tulajdonnév *A hobbit*ban nem ugyanaz, mint az ír *bard* köznévi.

Végül ejtsünk néhány szót az *an Baigíneach* vezetéknevről. Ez a név követi az ír ragozási szabályokat: az *-ach*-ra végződő főnevek az első ragozási csoportba tartoznak, így mind a megszólító, mind pedig a birtokos esetben a kezdő mássalhangzó aspirálódik (amennyiben ez lehetséges), az utolsó mássalhangzó pedig lágyul: *a Bhaigínigh* (225. o.) (megszólító eset) „Baggins” (309. o.) „Zsákos” (298. o.) és (*i mbróga*) *an Bhaigínigh* (birtokos eset) (62. o.) „(in) Mr Baggins’ (place)” (92. o.) „Zsákos úr helyében” (125. o.).

A fordítás hatása; konklúzió

Rendkívül izgalmas látni, ahogy egy szöveg újabb nyelvre történő fordítása új utakat nyit meg a témával kapcsolatos gondolkodás és közbeszéd számára. A Wikipédia ír nyelvű változatában, az *An Vicipéid*ben, találhatunk egy *An Hobad*, *nó Anonn agus Ar Ais Arís* (’A hobbit „Egyszer oda, aztán vissza”’) című lapot, amely a Williams-féle fordítás neveit használja. A laptörténet szerint a lapot a kiadó hozta létre

2011. január 5-én, azaz valamivel a könyv megjelenése előtt. Így az ír fordításban használt nevek önálló életre keltek az interneten.

A fordítást digitalizálták és beemelték a *National Corpus of Irish*-ba. Itt ugyan nem lehet egy az egyben hozzáférni a teljes szöveghez, ám az összes szóra rá lehet keresni, a találatokat a szöveggörnyezettel együtt kapjuk meg, és konkordanciát lehet létrehozni az adatokból. A jelen kutatást nagyban segítette a szöveg ilyen formájú elérhetősége.

Ami a neveket illeti, az *An Hobad*ban gyakran előforduló személynevek elemzése megmutatta, hogy a nem angol eredetű nevek alakja adaptálva lett az ír nyelv hangtana szerint, és néhány következtelenségtől eltekintve e nevek követik az ír nyelv szabályait a szó eleji hangváltakozások és a szó végi mássalhangzólagulás tekintetében. A következtelenségek szinte kizárólag a személynevek megszólító és birtokos esetű alakjaiban találhatóak, mivel ezek közül néhány aspirációval és a nélkül is előfordul; továbbá Gandalf nevének utolsó mássalhangzója nem mindig lágyul megszólító és birtokos esetben. Bár a lágyulás nem kötelező ilyenkor, érdekes lenne belelátni abba, hogy a fordító miért döntött egyes neveknél a lágyulás mellett, más esetekben pedig ellene. Az elemzés alapján elmondható, hogy e néhány következtelenség ellenére az ír fordításban előforduló személynevek egy sikeres fordítói honosítási folyamat

Megszólító / birtokos eset	Kiejtés	Angol szöveg	Magyar szöveg
a) Nem angol eredetű nevek Tolkien szövegeiben			
a Bháilín (136. o.)	/ə'va:l'ín'/'	Balin (191. o.)	Balin (204. o.)
de dhoras Bháilín (157. o.)	/'va:l'ín'/'	(First he unlocked) Balin's door (219. o.)	Balin ajtaját (224. o.)
a Bhiolbó (136. o.)	/ə'v'ílbo:/'	Bilbo (191. o.)	Bilbó (204. o.)
i lámh Bhiolbó (70. o.)	/'v'ílbo:/'	in Bilbo's hand (104. o.)	Bilbó kezében (135. o.)
a Dháin (245. o.)	/ə'ɣa:n'/'	O Dain! (336. o.)	ó, Dain (319. o.)
ar shála Dháin (245. o.)	/ɣa:n'/'	on the heels of Dain (337. o.)	Dain nyomában (320. o.)
a Dhóirí (136. o.)	/ə'ɣo:r'í:/'	Dori (191. o.)	Dori (204. o.)
rúitíní Dhóirí (95. o.)	/'ɣo:r'í:/'	Dori's ankles (138. o.)	Dori bokáját (160. o.)
Lá Dhúirín (48. o.)	/'ɣu:r'ín'/'	Durin's Day (73. o.)	Durin napja (107. o.)
de chine Dhúirín (169. o.)	/'ɣu:r'ín'/'	of the race of Durin (235. o.)	Durin törzséből (238. o.)
a Dhváilín (136. o.)	/ə'ɣva:l'ín'/'	Dwalin (191. o.)	Dwalin (204. o.)
DE: cochall uaine Dváilín (7. o.)	/'dva:l'ín'/'	Dwalin's green hood (19. o.)	Dwalin [...] csuklyáját (56. o.)
a Fhíli (136. o.)	/ə'fíl'í:/'	Fili (191. o.)	Fili (204. o.)
le cúnamh fonnmhar Fhíli agus Khíli (172. o.)	/'fíl'í:/'	With the willing help of Fili and Kili (237. o.)	Fili és Kili készséges segítségével (239–240. o.)
DE: bail Fíli (142. o.)	/'fíl'í:/'	(than) Fili (200. o.)	mint Fili (210. o.)
a Khíli (136. o.)	/ə'x'íl'í:/'	Kili (191. o.)	Kili (204. o.)
le cúnamh fonnmhar Fhíli agus Khíli (172. o.)	/'x'íl'í:/'	With the willing help of Fili and Kili (237. o.)	Fili és Kili készséges segítségével (239–240. o.)
a Ghlóin (136. o.)	/ə'ɣlo:n'/'	Gloin (191. o.)	Gloin (204. o.)
a Thóirín (136. o.)	/ə'ho:r'ín'/'	Thorin (191. o.)	Thorin (204. o.)
féasóg Thóirín (86. o.)	/'ho:r'ín'/'	Thorin's beard (126. o.)	Thorin lengedező szakállát (150. o.)
b) Angol eredetű nevek Tolkien szövegeiben			
a Bheartla (32. o.)	/ə'v'artla/'	Bert (53. o.)	Berci (88. o.)
i lapa mór Bheartla (33. o.)	/'v'artla/'	in Bert's big paw (55. o.)	Berci hatalmas mancsa (92. o.)

6. táblázat: Alanyesetben magánhangzóra vagy lágy mássalhangzóra végződő férfinevek megszólító és birtokos esete az *An Hobad*ban.

eredményeinek tekinthetők. A későbbiekben ezen fordítói gyakorlatot érdemes lenne majd összehasonlítani más fordítókéval – magyarul például több szövegváltozat is rendelkezésre áll –, és a nevek különböző formái érdekes nyersanyagot szolgáltathatnak a további kutatásokhoz.

Hivatkozások

An Hobad, nó Anonn agus Ar Ais Arís. *An Vicipéid*.

Elérés: ga.wikipedia.org/wiki/An_Hobad,

n%C3%B3_Anonn_agus_Ar_Ais_Ar%C3%ADs.

Letöltve: 2025. március 20.

Doyle, Aidan – Edmund Gussmann: *A Reverse Dictionary of*

Modern Irish. Dublin Studies in Celtic Languages, Volume 2.

Wydawnictwo Folium, Lublin, 2004. (2. kiadás)

Hanks, Patrick – Richard Coates – Peter McClure:

The Oxford Dictionary of Family Names in Britain

and Ireland. Oxford University Press, Oxford, 2016.

Hyman, Larry M.: *Phonology.* Holt, Rinehart and

Winston, New York, 1975.

In Praise Of An Hobad – But Why The Awful Gaelicisations?

Elérés: ansionnachfionn.com/2012/05/11/in-praise-of-an-hobad-but-why-the-awful-gaelicisations.

Letöltve: 2025. március 10.

Lobdell, Jared (szerk.): *A Tolkien Compass.* Open Court,

La Salle, IL, 1975.

National Corpus of Irish (NCI). Elérés: corpas.ie/en/cng.

Letöltve: 2025. március 10.

New English-Irish Dictionary. Elérés: focloir.ie/en.

Nicholas Williams' droch-Ghaelainn in An Hobad

[Nicholas Williams rossz ír nyelvhasználata az *An Hobadban*].

Elérés: corkirish.wordpress.com/2014/03/01/nicholas-williams-droch-ghaelainn-in-an-hobad.

Letöltve: 2025. március 10.

Nielsen, Kenneth: Down among the Dead: Elements of Irish

Language and Mythology in James Joyce's "Dubliners". *The Canadian Journal of Irish Studies* 12. évf. 1. sz. (1986. június). 23–34. o.

Ó Coileáin, Séamus: AN HOBAD by NICHOLAS WILLIAMS.

Comhar 72. évf. 5. sz. (2012. június) 25–26. o.

Ó hAnluain, Liam A. (szerk.: Niall Ó Dónaill): *Graiméir Gaeilge*

na mBráithre Críostaí [A Keresztény Testvérek ír nyelvtana].

An Gúm, Baile Átha Cliath [Dublin], 1960/1999.

Ó Liatháin, Annraoi – Máire Nic Mhaoláin – Eilís Ní Bhrádaigh –

Máire Ní Icí – Seán Ó Briain – Dónall P. Ó Baoill (szerk.): *Foclóir*

Póca – Irish Dictionary. An Gúm, Baile Átha Cliath [Dublin], 1986.

Ó Sé, Diarmuid: *Complete Irish – Teach Yourself.* McGraw-Hill

Education, 2010. (4. kiadás)

Phonemic vs Phonetic Transcription. *Phonetics: An Interactive Introduction.*

University of New England, Australia. Elérés: australianlinguistics.com/speech-sounds/phonemic-vs-phonetic.

Letöltve: 2025. április 25.

Pöcör Dóra: Personal Names in the Irish Gaelic Translation of J.R.R. Tolkien's

The Hobbit. In: Katalin Balogné Bérces – Janka Kaščáková – Tomáš

Megszólító / birtokos eset	Kiejtés	Angol szöveg	Magyar szöveg
a) Aspirációval + lágyulással			
a Bhíofúir (136. o.)	/ə'v'ɪfʊr' /	Bifur (191. o.)	Bifur (204. o.)
a Bhófúir (136. o.)	/ə'v'ɔ:fʊr' /	Bofur (191. o.)	Bofur (204. o.)
a Bhombúir (136. o.)	/ə'vombu:r' /	Bombur (191. o.)	Bombur (204. o.)
ardhroim Bhombúir (59. o.)	/'vombu:r' /	on Bombur's back (88. o.)	Bombur hátán (123. o.)
a Ghandailf (47. o.)	/ə'ɣandəl'f' /	Gandalf (71. o.)	Gandalf (106. o.)
DE: a Ghandalf (109. o.)	/ə'ɣandəl'f' /	Gandalf (154. o.)	Gandalf (175. o.)
capall Ghandailf (42. o.)	/'ɣandəl'f' /	Gandalf's horse (66. o.)	Gandalflova (102. o.)
DE: tuairim Ghandalf (81. o.)	/'ɣandəl'f' /	and Gandalf was saying (118. o.)	Gandalf pedig azt bizonygatta (145. o.)
DE: focail Ghandalf (239. o.)	/'gandəl'f' /	- [Gandalf's words] (328. o.)	- [Gandalf szavai] (313. o.)
Lómharchloch Thráin (240. o.)	/hra:n' /	the Arkenstone of Thrain (330. o.)	Thrain Arkenkövéhez (314. o.)
DE: túslitreacha (Tróir agus) Tráin (ix. o.)	/tra:n' /	the initials of (Thror and) Thrain (10. o.)	a Thror és a Thrain nevek kezdőbetűit (47. o.)
halla mór Thróir (212. o.)	/hro:r' /	the great chamber of Thror (291. o.)	Thror nagy terme (284. o.)
DE: túslitreacha Tróir (ix. o.)	/tro:r' /	the initials of Thror (10. o.)	a Thror és a Thrain nevek kezdőbetűit (47. o.)
b) Aspirációval (ahol lehetséges) + lágyulás nélkül			
A Bhard a chroí! (237. o.)	/ə'va:rd' /	My dear Bard! (326. o.)	Kedves Bardom! (311. o.)
teachtairí Bhard (223. o.)	/'va:rd' /	Bard's messengers (306. o.)	Bard hírnökei (296. o.)
i ngairdín Bhéorn (110. o.)	/'v'e:ərn' /	in Beorn's garden (156. o.)	Beorn kertjében (177. o.)
DE: Halla Béorn (107. o.)	/'b'e:ərn' /	- [Beorn's hall]	Beorn terme (172. o.)
comhairle Elrond (49. o.)	/'elrɒnd' /	(by the wise) advice of Elrond (75. o.)	Elrond bölcs tanácsának (111. o.)
de shliocht Ghirion (220. o.)	/'ɣ'irion' /	of the line of Girion (302. o.)	Girion nemzetségéből (293. o.)
scéal Gholam (145. o.)	/'ɣoləm' /	the Gollum story (204. o.)	Gollam-féle történet (212–213. o.)
a Smóg (196. o.)	/'smo:g' /	O Smaug (269. o.)	ó, Félelmetes Smaug (266. o.)
de shúil chlé Smóg (195. o.)	/'smo:g' /	of Smaug's left eye (269. o.)	Smaug bal szemének (266. o.)

7. táblázat: Alanyesetben kemény mássalhangzóra végződő férfinevek megszólító és birtokos esete az *An Hobadban*.

Kačer (szerk.): *Crossing borders between countries, scholars, and genres: Commemorating the late Kathleen E. Dubs.* Verbum, Ružomberok, 2025.

195–215. o. Elérés: ku.sk/app/cmsFile.php?disposition=i&ID=6289

Sims, Harley J.: *An Hobad, nó Anonn agus Ar Ais Arís* by J.R.R. Tolkien,

and: *Hobbitus Ille, aut Illuc atque Rursus Retrorsum* by J.R.R. Tolkien

(review). *Tolkien Studies* 10. évf. (2013). 199–213. o.

Smaug. *Wikipedia.* Elérés: en.wikipedia.org/wiki/Smaug. Letöltve:

2025. április 24.

Tolkien, J. R. R. (szerk. Christopher Tolkien): Guide to the Names in The

Lord of the Rings. In: Jared Lobdell (szerk.): *A Tolkien Compass.*

Open Court, La Salle, IL, 1975. 153–201. o.

Tolkien, J. R. R. (szerk. Douglas A. Anderson): *The Annotated Hobbit.*

Houghton Mifflin Company, Boston – New York, 2002.

Tolkien, J. R. R. (szerk. Douglas A. Anderson): *A hobbit. „Egyszer*

oda, aztán vissza”. Ciceró, Budapest, 2006.

Tolkien, J. R. R.: *A Gyűrűk Ura.* Európa, Budapest, 2008.

Tolkien, J. R. R.: *A hobbit.* Európa, Budapest, 2012.

Tolkien, J. R. R.: *An Hobad.* Evertype, Dundee, 2012.

Tolkien, J. R. R.: *The Hobbit.* HarperCollins, London, 1998.

MAGYAR TENGWAR – EGY KÜLFÖLDI SZEMSZÖGÉBŐL

Írta: Florian Karnstein

Fordította: Metaflora, Szonja, Toma

Azt kérdezték tőlem, hogy én mint képzett nyelvész és huszonöt éve lelkes Tolkien-filológus, mit gondolok a magyar nyelvre alkalmazott tengwar írásról: és ezzel egy elég sajátos helyzetben találtam magam, mivel egy szót sem beszélek magyarul. Kezdetnek beleástam magam a magyar hangtanba és helyesírásba, és előálltam egy elképzeléssel, hogy én hogyan írnám le ezt a szép nyelvet Tolkien tünde betűivel. Aztán összevettem a jegyzeteimet néhány ismert magyar írásmóddal, és az alábbiakban saját szubjektív gondolataimat osztom meg ezek erősségeiről és gyengeségeiről (abban a reményben, hogy az írásmódalkotók ezt nem veszik magukra), továbbá javaslok néhány lehetséges alternatív megoldást is. Írásomban nem használom a tengwák neveit, hanem kiírom őket tengwar betűtípussal; és ugyan az összetettebb elméleteket igyekszem röviden elmagyarázni, de némi olvasói előismeretet feltételeznem kell mind a tengwar, mind a hangtan terén.

A tengwar írásrendszer általános ismertetését megtaláljátok A Gyűrűk Ura E. függelékében, illetve az Ankalimon-féle magyar mód leírásával együtt az *Elveszett mesék könyve* Helikon-féle kiadásában, a *Tengwar írásmód quenya és magyar nyelvhez* kiadványban és a tolkien.hu/tengwar oldalon. Az alábbiakban hivatkozott magyar módok (Ankalimoné, Felagundé és Maué) összehasonlító elemzését ld.: *Lassi Laurië XVII/2. 19–25. o.*

A C és a DZ problémája

A magyar nyelv írásának legnagyobb kihívását mindenképp a szokatlanul nagy számú mássalhangzó-fonéma jelenti. Emiatt adódnak nehézségek a legalkalmasabb tengwák kiválasztásában bizonyos hangok, különösen a C és DZ esetében, amelyeket láttam (Ankalimon módjában) a **ɕ** és **ɕʒ**, illetve (Felagund módjában) a **ɸ** és **ɸʒ** tengwákhoz párosítva is.

Ebből a két megoldásból az utóbbit sokkal jobbnak találok, mert legalább a megfelelő (alveoláris / dentális) [I.] sorozatban van, de még ez sem ideális, mert ezekben a fokokban igazából réshangoknak kellene lenniük, nem affrikátáknak [vagyis azonos helyen képzett zár- és réshangból összeálló mássalhangzóknak, pl. C = T+SZ], és ez esetben az angolból átvett, TH-t tartalmazó szavak írása okozna gondot.

Tehát szerintem messze a legjobb megoldás az, amit Mau Rauser javasolt, kihasználva az alul-felül nyújtott szárú **ɸ** és **ɸʒ** alakokat – teljes összhangban azzal, ahogy Tolkien használta ezeket a nyújtott szárú tengwákat, amelyek jelezhetnek eltérő képzési helyet (mint a labiodentális réshang **ɸ** és a bilabiális réshang **ɸʒ** esetében a noldorin quenya **ɸʒ** [finde] és a vanyarin **ɸʒ** [ɸinde] megkülönböztetésére), eltérő képzési módot (mint az egyszerű zárhang **ɸ** és az aspirált zárhang **ɸʰ** esetében a közös eldarin **ɸʰ** [parane:] és **ɸʰ** [pʰarane:] megkülönböztetésére) vagy gyakori mássalhangzócsoportokat, például affrikátákat (utóbbi esetben a **ɸ** az /sp/ vagy /ps/ hangot jelölheti).

Egy palatális sorozat?

Ha már a C és DZ kedvéért bevezettük a nyújtott szárat, szerintem az a logikus, ha más hangokhoz is használjuk

őket, mivel (megintcsak Mau javaslatával összhangban) így a III. sorozatot egy helyes kis kombinált palatális-posztalveoláris sorozatként alkalmazva teljesen megszabadulhatunk a palatalizálás tehtájától (a tengwa alatti két ponttól), amit én vizuálisan nagy segítségnek találok, hiszen így nem kell többet a két pontot a hullámmal vagy aláhúzással kombinálni, ha olyan hangokat próbálunk leírni, mint a GGY vagy a LLY.

Ez a megoldás egyúttal jól kiemelné vizuálisan a TY és a CS hangtani közelségét is (Tolkien általában nem is különböztette meg ezt a kettőt, vagyis a [c] és a [tʃ] hangot, és mindkettőt a **ɸ** tengwával írta le – ugyanígy a GY [ʒ] és a DZS [dʒ] jele többnyire egyaránt a **ɕ** volt). Ebben a rendszerben a **ɕ** logikusan NY lenne, és akkor már csak az LY van hátra, amit (ha jól értem) már nem is [ʎ]-nek ejtetek, szóval simán lehetne a kiejtést követve J-ként leírni – vagy bevethető erre a célra az **ɸ**, ami szokványos megoldás az L variációira (amilyen a zöngétlen LH a sindarinban, a kettős LL az angolban vagy az LD kombináció a quenyában).

A nazalizáció kérdése

Köztudott, hogy a megelőző nazálisokat jelölhetjük a mássalhangzók fölé tett vonallal vagy hullámmal. A rövidített nazálisnak homorganikusnak kell lennie (ld. pl. DTS 88: *The History of the Hobbit*, 909. o.): ez azt jelenti, hogy ugyanaz a képzési helye, mint a követő mássalhangzónak – így lesz az alveoláris [t] **ɸ** esetében [nt] **ɸ̃**, a labiális [p] **ɸ** esetében [mp] **ɸ̃**, a palatális [c] esetében [ɸc] **ɸ̃**, a veláris [k] **ɸ** esetében [ɸk] **ɸ̃**.

Azonban a magyarra alkalmazva egy kicsit bonyolódik a dolog, mert elméletileg a magyar szavakban nincs

[ŋ]-szerű hátulképzett nazális, szóval a magyar fonémák általános elemzése szerint például a „kankalin” szóban is /nk/ van. Mindazonáltal számomra eléggé meglepő lenne, ha ez az /n/ fonéma tényleg mindig alveoláris [n]-ként működne, és soha nem hasonulna semmilyen módon a következő mássalhangzóhoz – és találtam is számos olyan elemzést, amely pont ilyesmire utal.

Tehát az /n/ fonéma veláris mássalhangzók előtti előfordulásainál igenis megjelenik a veláris [ŋ] az alveoláris [n] allofónjaként. Nem tudom, ez mennyire általános vagy elfogadott (ezt mondjátok meg ti), de azt hiszem, ezen a ponton rá kellene hagynunk az egyes tengwarhasználókra, hogy eldöntsék, mennyire fonetikus írásmódot szeretnének használni.

Ha szigorúan követni akarjuk a fonémikus szabályt, akkor a „kankalint” kétségtelenül a különálló 𐌵𐌶 kombinációval kellene átírnunk, de a 𐌵 teljesen működőképes alternatíva azok számára, akik egy kicsit jobban elmennének a szűken vett fonetikus írásmód irányába.

És még ha valaki nem is ért egyet a fenti elemzéssel, az az igazság, hogy sokszor Tolkien egyáltalán nem ragaszkodott túl szigorúan az efféle elméleti szabályokhoz, ha egy modern nyelv átírásáról volt szó. Ennek ismert példája, hogy *A Gyűrűk Ura* címoldalán látható feliratnak elvben azt kellene bemutatnia, hogy „mit tett volna egy gondori ember, hogy a maga hagyományos jeleivel reprodukálja a mi nyelvünket” [Réz Ádám fordítása], és ez a kitalált gondori írnok bizony gyakran megszegte azokat a szabályokat, amelyeket Tolkien másutt lefektetett. Csak hogy néhány példát mondjak:

→ Tolkien számos forrásban és a legtöbb példaszövegben nyilvánvalóvá tette, hogy az angol magánhangzó Y tehtával írandó (mint a 𐌶𐌵 *happy* szóban – DTS 10: *Letters*, 118. levél), míg a mássalhangzó Y tengwával (mint a 𐌶𐌵 *you* szóban – ugyanott), aztán fogta magát, és ezzel a nyilvánvaló szabállyal szembemelve 𐌶𐌵 alakban írta a *Daisy* nevet (𐌶𐌵𐌶 helyett – *The Art of the Manuscript* #30, 63. o.), a *you* szót pedig i-vel (𐌶 helyett – DTS 84).

→ *A Gyűrűk Ura* függelékeiben Tolkien egyértelműen azt írja, hogy a quenyában a magánhangzót az előző mássalhangzó fölé írták, a sindarinban pedig a magánhangzó után következő mássalhangzó fölé – és mégis találunk olyan példákat, mint a quenya 𐌶𐌶𐌶𐌶

(*Heru i-Million* – DTS 54) vagy a sindarin 𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶 (Beren Gamlost – *The Art of the Manuscript* #142, 186. o.), amelyek abszolút szembemennek ezzel a szabállyal.

Én úgy hiszem, hogy Tolkiennak egyszerűen jobban tetszett egy élő és valós környezet a maga hihető nyelvi és írnoke változatosságával (amilyen a valódi középkori kéziratokban is megjelenik), mint a manapság megszokott steril és szigorú szabályozás.

Megjegyzem, arra is van példa, hogy Tolkien az angol NCH-t 𐌶𐌶-ként írta tengwarral (ld. pl. DTS 88: *The History of the Hobbit*, 909. o.), vagyis nazalizálta a posztalveoláris-palatális sorozat egyik betűjét, annak ellenére, hogy ott a nazális általában alveoláris [n]; és viszont, látunk olyat, hogy a *Fingolfin* nevet a beleriandi módban 𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶 alakban írja le (külön kiírt N és G tengwával – ld. PE 22, 41. o., valójában elírva: 𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶), annak ellenére, hogy eléggé biztosak lehetünk abban, hogy ez [ŋg]-vel ejtendő, és ez alapján a 𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶 vagy 𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶 írásmódot várnánk.

Egy további érdekesség, hogy úgy tűnik, Tolkien a nazális hullámot szinte kizárólag a szabályos lefelé nyújtott szárú (𐌶, 𐌶𐌶, ...) vagy rövid szárú (𐌶, 𐌶, ...) tengwákhoz használta. Tehát annak ellenére, hogy az NR vagy az NL teljes mértékben homorganikus, és meglehetősen gyakori olyan angol szóösszetételekben, mint az *enroll* vagy az *enlighten*, sehol nem találkozunk a 𐌶𐌶 vagy 𐌶𐌶 alakkal, sőt még az olyan nagyon gyakori, természetesen előforduló csoportokat is mindig külön kiírva látjuk, mint az NTH vagy az MF (erre példa a 𐌶𐌶𐌶𐌶𐌶 *fourteenth* vagy a 𐌶𐌶𐌶𐌶 *tenth* írásmód a 𐌶𐌶𐌶𐌶 és 𐌶𐌶𐌶 helyett – ld. DTS 71 és DTS 85: *The History of the Hobbit*, illetve DTS 13: *Pictures*

Kép: Florian Karnstein [instagram.com/arcastareldarin]

és *The Art of The Lord of the Rings*), szóval én úgy látom, hogy Tolkien ebben a kérdésben elsősorban vizuális alapon döntött, és valószínűleg nekünk is ezt a szabályt érdemes követnünk, ha autentikus tolkien-i összképre törekszünk.

Úgy tűnik, a fenti szabály alól az egyetlen kivétel a *ř*, amivel gyakran találkozunk olyan angol szavakban, mint a *dance* vagy *expense* (DTS 88, illetve DTS 71: *The History of the Hobbit*), szóval szerintem nyugodtan használható olyan magyar szavakban is, mint az *unszol*. És ugyanígy a *pénz* típusú eseteknél is simán működhet a *ř* alak.

Az R és a H jelölése

Az R és a H átírását két egymással ellentétes körülmény nehezíti meg:

→ a magyarban csak egyféle R hang van, míg két tengwa is létezik rá;

→ a H betű viszont több különböző hangot is jelöl.

Az „R-szabály” [vagy „öre-szabály”] az a közismert gyakorlat, mely szerint az R-t magánhangzó előtt a *ɣ*, minden más esetben pedig az *ɾ* tengwával írjuk. Ennek természetesen van értelme az angol nyelvnek a Tolkien által be-szélt változatában, ahol az R gyakorlatilag magánhangzóvá

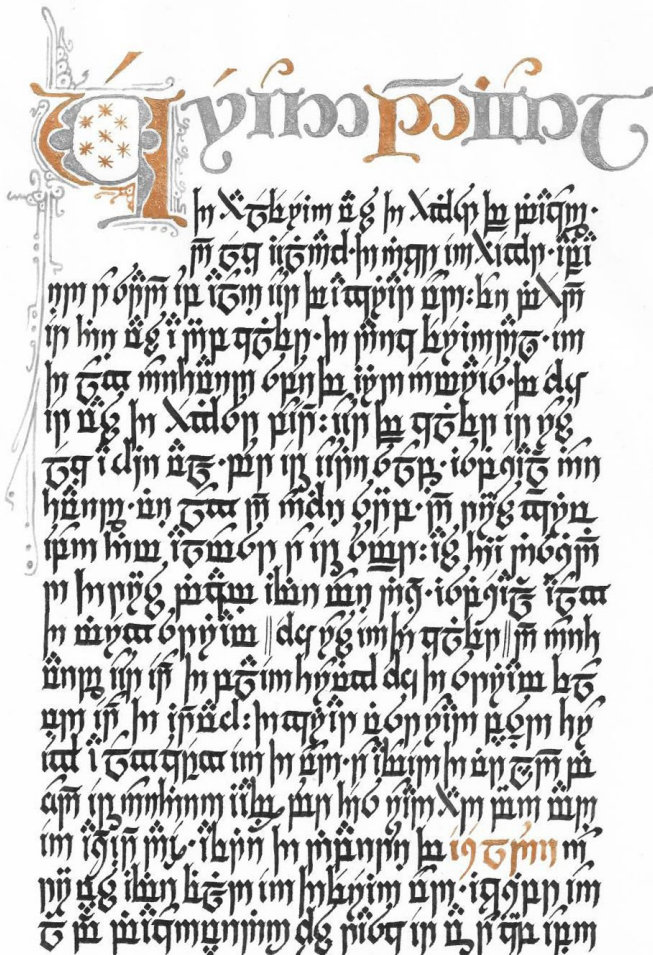
redukálódik az olyan szavakban, mint a *park* vagy a *far*; míg a teljes mássalhangzós ejtés mód csak olyan szavakban és kifejezésekben fordul elő, mint a *very* vagy a *far away*, ahol az R-t magánhangzó követi. Ezt a szabályt Tolkien át-vitte a később kialakított klasszikus quenya írásmódba is – annak ellenére, hogy nem úgy tűnik, mintha valaha talált volna erre igazán jó indokot (mert történeti hangtani oka nincs). Így a tengwar írás olyan alapvető részének tűnik, hogy sokak számára szinte kötelezőnek érződik átvenni más nyelvekhez is, még ha azoknál egyszerűen nincs is rá szükség (ahogy a quenyánál sincs).

De sokszor Tolkien sem így járt el. Ennek ismert példája a beleriandi mód, ahol csak egy R betű van, a *ɣ* – és ugyanezt láttam több magyar módban is (Ankalimon és Mau javaslatában egyaránt), de nem hiszem, hogy ez lenne a jó megoldás.

A beleriandi módban nincs választási lehetőség – az *ɾ* már le van foglalva az N számára (és ez formailag szükségszerű), szóval csak a *ɣ* marad; viszont az általános vagy númerori módban (melynek változatairól eddig szó volt) teljesen más a helyzet. Tolkien ezekben is néha úgy döntött, hogy csak egy R-t használ, akár az angol nyelvhez is, de ilyenkor gyakorlatilag minden esetben az *ɾ*-t választotta (például Mazarbul könyvében a *moria* Moria szóban – DTS 13: *Pictures* és *The Art of the Lord of the Rings*), míg a *ɣ*-t W-ként használta (lásd *ɣař* *went* ugyanott). Mivel a magyar írásmódnak sincs másutt szüksége az *ɾ*-ra, teljesen jó megoldásnak tűnik egységesen mindig ezt használni R-ként.

Megértem, ha valaki nem akarja a *ɣ*-t teljesen elhagyni (tényleg mutatós betű), de ahhoz, hogy megtartsuk, nem kell átvennünk sem az angol R-szabályt (aminek, ahogy mondtam, hangtanilag semmi értelme, és megjegyezni sem egyszerű), sem a beleriandi mindenre-*ɣ*-megközelítést (aminek szintén nincs sok értelme a númerori mód változataiban). Szerintem az ideális minta a sindarinra alkalmazott númerori mód lenne, ahol a szabály egyszerű és a jelek szerint teljes mértékben esztétikai: *ɣ* a szó elején, *ɾ* a szó végén (ld. PE 23, 25. o.), a szó belsejében pedig teljesen az íráshasználóra van bízva (egy szövegben belül látunk tolkien-i példát az *řjy* és az *řj* alak-ra is az *anira* átírásaként, és ugyanígy előfordul *řal* és *řal* is mint *Perhael* – DTS 49: a „Király levele”, HoMe IX., illetve *The Art of The Lord of the Rings*). Megjegyzem, ismerünk hasonló esetet a valóságban is: a görögben a *σ* szóvégi helyzetben *ç* lesz.

Ami a H-t illeti, a helyzet szerintem bizonyos értelemben a nazális hullám kérdéséhez hasonlít: a magyar /h/ fonémát minden vizsgált módban következetesen a *λ* jelöli.

Kép: Florian Karnstein [instagram.com/arcastareldarin]

Viszont pontosabb hangtani elemzések alapján a /h/ fonetikailag nem kevesebb, mint öt különböző hangot jelölhet:

- 1) közönséges [h] olyan szavakban, mint a *hó*;
- 2) zöngés glottális [ɦ] olyan szavakban, mint a *tehát*;
- 3) palatális réshang [ç] olyan szavakban, mint az *ihlet*;
- 4) veláris réshang [x] olyan szavakban, mint a *doh*;
- 5) és lehet akár teljesen néma is olyan szavakban, mint a *méh*.

Persze elkezdhetnék azzal próbálkozni, hogy saját írásmódot találjunk ezek mindegyikéhez (és azt hiszem, még találnánk is különösebb erőfeszítés nélkül), de szerintem ez teljes örültség lenne. Csak azért mutattam rá ezekre a különbségekre, hogy hangsúlyozzam: a magyar /h/-t gyakran egyáltalán nem [h]-nak ejtik, tehát nem sok okát látom annak, hogy ragaszkodjunk a λ tengvához (vagy legalábbis, hogy kizárólag ehhez az egyhez ragaszkodjunk), főleg mert olyan kényelmetlen erre a betűre tehtát tenni. Úgy tűnik, Tolkien maga is mindenáron igyekezett ezt elkerülni: a saját nevét a betűket felcserélve *αλῶ Jhon* alakban írta (feltételezésem szerint) azért, hogy megússza, hogy az O-tehtát a λ fölé kelljen tennie (ld. DTS 5: a LotR legtöbb kiadásának címlapján [2008-tól a magyar GyU kiadások címlapján is ugyanígy]). A λ alá vagy a bal oldalára tett tehtákat, mint a λϣ *hiruva* szóban (DTS 59).

Kép: Florian Karnstein
[instagram.com/arcastareldarin]

Kísérletezett azzal is, hogy az O-tehtával keresztezze a tengwa szárát a quenya *ohta* szóban, aztán megpróbálta inkább alá tenni, mielőtt végül egy réshangot jelölő tengwa mellett döntött (ld. *The Art of The Lord of the Rings* #45).

És én pontosan ez utóbbit javasolnám: egy réshang tengwa használatát. A *Gyűrűk Ura* függelékei szerint a klasszikus quenya módban a d-t mindkét réshangra (vagyis mint [ç] a *tehta* vagy mint [x] a *mahta* szóban) használták még akkor is, ha a kezdő [h]-t λ-nel írták, és még a sindarinra alkalmazott númenori módban is előfordul H szerepben az egyébként nem használt d tengwa (ami SH a nyugoriban és az angolban, és S kell legyen a magyarban) – feltételezhetően kényelmi okokból: így bár a *harad* mint λϣ volt általános, de az λϣ *i-harn* helyett lehetett az *δϣ* alakot is írni (PE 23, 25. o.).

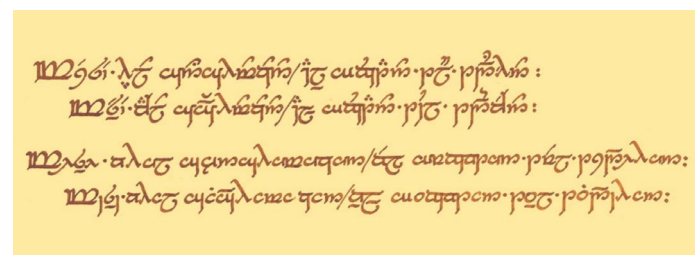
Tehát ha a /h/ amúgy is gyakran [x] (vagy [ç]), miért ne használnánk rá a d-t, legalább akkor, amikor tehtákat is kellene tenni fölé?

Magánhangzó-paradigmák

Mindhárom általam vizsgált mód egyetért az öt alapvető magánhangzó-fonéma írásában, amelyek a magyarban ugyanazok, mint a legtöbb más nyelvben (beleértve a közös eldarint és az abból származó nyelveket): *í, i, í, í, í* az A, E, I, O, U, és ennek megfelelően *ǰ, ǰ, ǰ, ǰ, ǰ* az Á, É, Í, Ó, Ú jelölésére – ebben nincs vita –, viszont jelentős eltérések vannak az Ö és az Ü kapcsán. Felagund és Mau az *ǰ*-t javasolják az Ü-re, feltehetően azon az alapon, hogy a sindarinnál ez az Y jele (ami ugyanaz a magánhangzó); és a jelek szerint Mau ezt az I-tehta duplázással jelölt kerekítéseként értelmezi, majd ugyanezt az elvet követi az *ǰ*, vagyis a duplázott E-tehta bevezetésével az E kerekített változatának írásához (ez egy nagyon logikus rendszer, amit én is sok éven át használtam a német Ü és Ö esetében). Felagund viszont az *ǰ*-t vezeti be (amit az angol magánhangzó Y ortografikus írásmódjaként ismerünk) az Ö-re. Ez is teljesen megalapozott, hiszen nemrég kiderült (ld. PE 23, 45. o.), hogy ez a tehta egyfajta meghatározatlan kiegészítő tehta, amit bármilyen extra magánhangzóra fel lehet használni, amit az adott nyelv igényelhet (például ez az /ʌ/ a fonémikus írásmódban). Ankalimon megoldása ugyanennek a fordítottja, tehát épp csak egy kicsit kevésbé logikus.

Nem tudnám eldönteni, melyik módot preferáljam a fentiek közül, mert Felagundé (és Ankalimoné) nagyon praktikus a kiegészítő tehta bevezetésével, Mau verziója pedig elegáns a fonetikus logikájával. Viszont szeretnék javasolni egy újabb megközelítést.

Egy ideje tudjuk már, hogy Tolkien megoldása más volt: míg Mau (ha jól látom) helyesen kerekített E-ként és I-ként értelmezi az Ö-t és Ü-t, Tolkien maga elől képzett O-nak és U-nak tekintette őket, és az összetett *ǰ, ǰ* tehtákat használta rájuk, vagyis a hurok-tehtákat kombinálta egy előlképzettséget jelölő ponttal (ld. DTS 88: *The History of the Hobbit*, 911. o., illetve a PE 23 táblázatait). Ezek talán nem néznek ki annyira elegánsan, de a szerző által többször leírt következetes paradigmát képviselnek, és még a duplázásos hosszúságjelölést is lehetővé teszik, vagyis az Ö és Ü akár (a betűtípusokban ilyen kombinációban nem elérhető) hurokpár alatti ponttal kiegészített *ǰ, ǰ* tehtákkal is leírható lenne az *ǰ, ǰ* alakok mellett.

Kép: Florian Karnstein

Egy további lehetőség lenne teljesen más jeleket használni: *ĭ*-t rendelni az egyikhez és *ĩ*-t a másikhoz, hiszen utóbbi is gyakran használatos extra magánhangzókra – például egy lehetséges alternatíva az *ĩ*-re a fonémikus mód egyes formáiban (ld. PE 23, 56. o.), illetve az Y (= Ü) magánhangzó az óangol módban (ld. DTS 50, DTS 51: HoMe IX. 319–321. o. és 324. o.). Az íráshasználó dönthetné el, melyik tehtát használja melyik betűre, bár én az *ĩ*-t ajánlanám az Ü-re, mert Tolkien többször rámutatott, hogy ez eredetét tekintve az *í*-tehta módosítása.

Továbbá: a magyar nyelvhez teljes módra (vagyis olyanra, ahol minden magánhangzót tengwa jelöl, nem tehta) vonatkozó javaslattal nem találkoztam, de ezen gyorsan segíthetünk.

Itt a legegyszerűbb a *α*, *λ*, *i*, *α*, *ϑ* tengvákat alkalmazni az A, E, I, O, U-ra (ehhez a J jelét a *γ*-ra kellene cserélni) – ez olyan általános megoldás, hogy össze se lehet számolni az előfordulásait; vagy egy másik lehetőség a *α*, *λ*, *i*, *ε*, *ο* tengvák használata (ez a leggyakoribb alternatíva, ld. DTS 71, DTS 86, DTS 87, DTS 88 és PE 23). Az első paradigmával egyből adódik az *ο* az Ü számára (ld. PE 23, 31. o.), de több példát találunk arra, hogy az Ö és az Ü írható egyszerűen az O és az U fölé (vagy belsejébe) írt pontokkal (a latin betűs formához hasonlóan). Ezt látjuk mind a númenori írásmódban, mind a belerandi írásmód korai formáiban (ld. PE 22, 33. o. és 38–39. o.; PE 23, 22. o.), viszont a rendes belerandi módban ismertén az *γ* szerepel az Y (= Ü)-re, és a *ϑ* (kampóval kiegészített O-tehta) az OE (= Ö)-re (ld. PE 22, 37–41 o.).

Az alábbi táblázatban öt teljes javaslatot láthattok a magánhangzók írására (a hosszú magánhangzók teljes írásbeli jelölésére szolgáló különböző módszerek alkalmazásával).

Az ismertetett javaslatok összefoglaló táblázatai

A	Á	E	É	I	Í	O	Ó	U	Ú	Ö	Ő	Ü	Û	J
î	ĵ	í	ĵí	i	ĵi	í	ĵí	ú	ĵú	í	ĵí	ü	ĵü	α
î	ĵ	í	ĵí	i	ĵi	í	ĵí	ú	ĵú	ĩ	ĵĩ	ü	ĵü	α
α	α	λ	λ	i	í	α	α	ϑ	ϑ	α	α	β	β	γ
α	á	λ	λ	i	í	α	á	β	β	ϑ	ϑ	γ	γ	γ
α	á	γ	γ	i	í	c	c	ο	ο	é	é	ò	ò	α

ρ	/t/ T	ρ	/p/ P	ϑ	/c/ TY	ϑ	/k/ K
ρ	/d/ D	ρ	/b/ B	ϑ	/tj/ GY	ρ	/g/ G
ρ	/ts/ C	ρ		ϑ	/tj/ CS	ϑ	
ρ	/dz/ DZ	ρ		ϑ	/dʒ/ DZS	ρ	
ρ		ρ	/f/ F	ϑ	/f/ S	ρ	/h/ H
ρ		ρ	/v/ V	ϑ	/z/ ZS	ρ	
ρ	/n/ N	ρ	/m/ M	ϑ	/j/ NY	ρ	/ŋ/ NG
ρ	/r/ R	ρ		α		α	
γ	/r/ R-	γ		ρ	/l/ L	ρ	/k/ LY
ρ	/s/ SZ	ρ	/s/ SZ	ρ	/z/ Z	ρ	/z/ Z
λ	/h/ H-	ρ		λ		ο	

Hivatkozások

Carpenter, Humphrey (szerk.): *The Letters of J.R.R. Tolkien*.
 Hammond, Wayne G. – Christina Scull (szerk.): *The Art of The Lord of the Rings by J.R.R. Tolkien*.
 J.R.R. Tolkien: *The Art of the Manuscript*. Haggerty Museum of Art, Milwaukee, WI, 2022.
 Parma Eldalamberon 22: *The Feanorian Alphabet, Part 1 and Quenya Verb Structure by J.R.R. Tolkien* (2015)
 Parma Eldalamberon 23: *The Feanorian Alphabet, Part 2 and Eldarin Pronouns by J.R.R. Tolkien* (2024)
 Tolkien, Christopher (szöveg): *Pictures by J.R.R. Tolkien*.
 Tolkien, J. R. R. (szerk. Christopher Tolkien): *Sauron Defeated*. (The History of Middle-earth IX.)
 Tolkien, J. R. R. (szerk. John D. Rateliff): *The History of the Hobbit*. HarperCollins, London, 2011.
 Tolkien, J. R. R.: *The Lord of the Rings*.
 A tengwar forrásszövegekre vonatkozó (DTS) hivatkozások a The Mellonath Daeron Index of Tengwa Specimina (forodrim.org/daeron/mdtci.html) rendszerét követik. A The Art of The Lord of the Rings és a The Art of the Manuscript kötetek hivatkozásai a számozott tétélekre (#) vonatkoznak, a HoMe IX. oldalhivatkozásai a HarperCollins kiadások egységes oldalszámozása szerint értendők.

A VÉNUSZRA SZÍVESEBBEN GONDOLOK EÄRENDILKÉNT

Készítette és fordította: Pálfi Botond (Tindömë)

Dr. Kristine Larsen a Közép-Connecticuti Állami Egyetem professzora, erősen interdiszciplináris szaktudással. Bár asztrofizikából doktorált, jelenlegi szakterülete a társadalom- és természettudományok metszete, így többek között a nők tudományban betöltött szerepével, tudományos ismeretterjesztéssel és a popkultúra tudományos vonatkozásaival is foglalkozik. Lelkes Tolkien-rajongóként az irodalomban is a csillagászatot keresi, ezekben a körökben a tolkien világban fellelhető asztrofizikát és természettudományt elemző többcitatnyi cikkével és híresen szórakoztató előadásával szerzett nevet magának. 2019-ben megjelent, Durin napjával kapcsolatos rajongói elméletekről szóló írása a Tolkien Society legjobb cikknek járó díját is elnyerte.

Mi vett rá arra, hogy a csillagászat és a tolkien mitológia kapcsolatával foglalkozz?

Fotó: Richard Berry

Mindig is érdekelt a tudomány (kisgyerekként leginkább a dínók, tinédzserként a csillagászat és az asztrofizika). Amikor tizenévesen először olvastam Tolkien könyveit, egyből észrevettem a csillagászattal kapcsolatos utalásokat, és annyira menőnek tartottam, hogy el is kezdtem őket kijegyzetelni egy füzetbe. Egyetemista koromban még évente olvastam *A hobbitot* és *A Gyűrűk Urát*, de aztán valahogy messzebb sodródtam tőlük. Az első Jackson-film megjelenése után eszembe jutott, hogy mennyire szerettem Tolkiént, úgyhogy újra elővettem a könyveket, és a csillagászati utalások ekkor – több mint egy évtizednyi egyetemi csillagászatoktatással a hátam mögött – még szembezőköbbek voltak. Miután visszatértem *A szilmarilokhoz* is (és most először eljutottam a végéig), már tisztán láttam, hogy Tolkien mit is művelt, és azóta nincs visszaút.

Mikor beszéltél először Középfölde csillagászatáról komolyabb közönségnek?

Első szakmai előadásomat Középfölde csillagászatáról a bonni RingConon tartottam 2002 novemberében. Az egyetemem akkori dékánja tette lehetővé, hogy részt vegyek az eseményen, mivel tudta, hogy nagyon érdekel a tudományos ismeretterjesztés, és úgy gondolta, hogy ez egy izgalmas új kutatási téma lehet számomra. Nagyon hálás voltam a belém vetett bizalmáért, és remélem, hogy sikerült megfelelnem az elvárásainak.

Melyik a kedvenc közönséged?

Ez egy nehéz kérdés. A planetáriumban imádom a gyermekek lelkesedését. Az előadóban az egyetemista hallgatóim között a kíváncsiság szikráját látom csodálatos fiatal elmékben. A Tolkien-eseményeken pedig az ad lendületet, ahogy a Professzor munkáinak avatott rajongói tudnak meg új dolgokat Középföldéről.

Díjnyertes cikkedben a Durin napja pontos dátumának meghatározására irányuló rajongói próbálkozásokat foglald össze. Te kísérleteztél valaha ennek a kiszámításával?

Minden tisztelem Tolkiéné, de a naptárak bonyolultak, és egyáltalán nem érdekelnek. Mivel egyértelmű, hogy Tolkien – tévesen – 28 napos holdnaptárt használt *A hobbit*hoz végzett számításaiban, és hogy lehetetlen egyszerre látni az újhold sarlóját és a napot az égen (a napnak addigra már le kell nyugodnia), tudományos szempontból nincs értelme olyasmit számíthatnom, ami lehetetlen. Viszont nagyon értékelem, amikor az emberek megpróbálnak valami hasonlót kiszámolni, mert azt mutatja, hogy érdeklődnek Tolkien világa és a csillagászat iránt is (ami számomra egy nyelő páros), és minden, ami növeli az érdeklődést akár az egyik, akár a másik iránt, az csodálatos!

Melyik mostanában a kedvenc történeted Tolkiéntól?

Nagyon megszerettem a *Karácsonyi leveleket*, nemcsak a csillagászati utalások miatt (Sarki fény! Nagy Göncöl!), hanem azért is, mert megmutatják Tolkiént apaként. Mégis azt mondanám, hogy Eärendil története *A szilmarilokból* az egyik kedvencem; egy másik pedig az *Ainulindalë* ugyanebből a kötetből. Viszont, ha csak egy Tolkienhoz kapcsolódó könyvet tarthatnék meg a könyvtáramban, akkor az biztosan a *Morgoth gyűrűje* lenne.

Miért pont a *Morgoth gyűrűje*?

Olyan sok csillagászati utalás van ebben az egy kötetben, különösen az úgynevezett gömbölyűföld-kozmológiák!

Van olyan csillagászati jelenség a Tolkien-legendáriumban, amiről úgy gondolsz, hogy félreértelmezik?

Visszakanyarodnék Durin napjához: csillagászatilag nagyon sok minden (a valósággal összevetve) „hibás” vele kapcsolatban, ezt be kell ismernünk. De mindez semmit sem von le a koncepció ötletességéből és szépségéből, valamint az erejéből ebben a történetben. Néha a fikció egyszerűen csak fikció – és éppen attól lesz még hatásosabb, hogy túlmutat a természetén.

Mit gondolsz, miért volt olyan fontos a természettudomány Tolkien számára? Ha mítoszokat teremtett, miért aggódt azon, hogy precízen alkalmazza a tudományos részleteket? Tolkien igazi polihisztor volt, a szó legszorosabb értelmében. Szerette a tudást, és gyűlölte, ha falakat vonnak a szakterületek közé (sajnos a mai tudományban ez a jellemző). Megértette, hogy ahhoz, hogy egy olyan következetes világot hozzon létre, amelybe – saját szavaival élve – az elménk beléphet, és el is hiheti, amit ott lát, szükség van mindarra, ami egy valódi világot alkot. Ez magában foglalja a természeti törvényeket, a nyelvet, a mítoszokat, a történelmet, a biológiát, a kultúrát, a csillagászatot és így tovább. Azt is tudjuk, hogy Tolkien gyermekkorától kezdve érdeklődött a csillagászat iránt, és nyilvánvaló, hogy egész életében figyelte az éjszakai égboltot. Igaz, hogy *A Gyűrűk Ura* megírása után kissé túlságosan is aggódni kezdett kozmológiájának valóságossága miatt (ez az az úgynevezett „gömbölyűföld-kozmológia” probléma, amiről Christopher írt a *Morgoth gyűrűjében*). Én tudósként imádom a „nem realiztikus” mitológiáját úgy, ahogy van: ez egy mitológia. Nem hiszem, hogy ettől bármivel is kevesebbek lennének a történetei. Amikor felnézek a Vénuszra, szívesebben gondolok rá a szilmarilt hordozó Eärendilként, mint egy mérgező légkörű, Föld-méretű kődarabként.

Sokszor beszélsz arról, hogy a fikció jó eszköz a tudományos ismeretterjesztésre. Van szerinted haszna a tudományos világon belül is?

Tartottam már órákat a (helyettesítsd be a kedvenc populáris történetedet vagy világot, a *Walking Dead*től egészen Középföldéig) tudományos vonatkozásairól, és szerintem ez kiváló módja annak, hogy egy nem szakmai közönséget bevezessünk a tudomány alapelveibe. Sok egyetemi hallgató nyíltan idegenkedik a természettudományoktól, és retteg az ilyen tantárgyaktól, ahogy azt sem látják, hogyan lenne mindez hasznos a jövőbeli karrierjük szempontjából. De bárki felismerheti a természettudományok jelentőségét, ha őt érdeklő témán keresztül találkozik vele. A jövő művészeit, filmeseit, íróit stb. lenyűgözi a tudomány jelenléte a szórakoztató médiában, ha azt érthetően elmagyarázzák nekik, és megértik, hogyan gazdagíthatja mindez a művészetüket ahelyett, hogy elvenne belőle.

Mit gondolsz, melyek a legjobb Középfölde-tudományos publikációk az átlagos rajongó számára?

Attól függ, hogy az ember mit keres. Nagyon sok írás született Tolkien és a környezetvédelem kapcsolatáról – például Dickerson és Evans *Ents, Elves, and Eriador* (Entek, tündék és Eriador) című könyve. Henry Gee *The Science of Middle-earth*

(Középfölde tudománya) című műve pedig igazán szórakoztató, sok „mi lenne, ha”-típusú kérdést vet fel. Emellett több könyv is foglalkozik Középfölde virágaival és fáival, összehasonlítva azokat létező növényekkel. Az egyik kedvenc cikkem a Bristol Egyetem Cabot Intézetének meteorológusaitól származik, akik egy valódi éghajlati modellt alkalmaztak Középföldére, „Radagast the Brown” (Barna Radagast) álnéven írva. De bármilyen írás remek, amelyből egyszerre tanulhatsz Tolkienről és tudományról!

Milyen tanácsot adnál azoknak a fiatal kutatóknak, akik be akarják vonni a természettudományokat az irodalomtudományba?

Hajrá! Több olyan emberre lenne szükség, akik vegyítik a természettudományokat és az irodalomtudományt. Találjátok meg a szenvedélyeteket, alaposan nézzetek körbe, hogy miről írtak már mások, aztán vágjatok bele a saját kutatásaitokba!

A tanulmányaid címében hemzsegnek a szójátékok és alliterációk – csak tudományos témákra használod a kreativitásodat, vagy írsz például verseket is?

Nos, a kreatív energiáimat ezek a cíkcímek emésztik fel. Érdekes módon a Westmoot konferenciára írt előadásom épp a tudományos cikkek címében fellelhető tolkieni szójátékokról szólt!

Ez a Westmoot, a Tolkien Society első amerikai rendezvénye, idén májusban zajlott. Milyen élmény volt?

Nagyon izgatott voltam, hogy részt vehettem a Tolkien Society első Westmootján. Bár szeretek Angliába menni az Oxonmootra és más eseményekre, egy amerikai rendezvény nagyon kényelmes volt, különösen így a tanév végén. Ráadásul lehetőségem volt találkozni olyan internetes barátokkal is, akik nem szoktak Angliába utazni. Remélem, hogy a konferencia rendszeres éves eseménnyé válik, és az Egyesült Államok más részei is lehetőséget kapnak a szervezésre.

Melyik csillagászati részlet lepett meg legjobban Tolkien műveiben?

Minden egyes alkalommal meglep, amikor rátalálok valami újdonságra, ami pedig mindig is szem előtt volt (ugyanakkor mégsem, hiszen annyi ilyen van). Például, hogy milyen menő, hogy Tolkien épp azokban az években említette a sarki fényt a *Karácsonyi levelekben*, amikor azt Oxford környékén is látni lehetett (vagy lehetett volna, ha tiszta az ég).

Melyik a kedvenc dinoszauruszod?

A válasz hároméves korom óta változatlan: Brontosaurusz!

EGY ÉLET KÉPEKBEN

Willy Duraffourg: *Tolkien – Fény a sötétségben*. Multiverzum, Budapest, 2025.

Írta: Mariai Dávid (Cubix)

Az 1960-as évek vége felé járunk. Temesvár mellett, egy kis falusi kocsmában a férfiak, pár italt maguk mögött tudva, különös játékot, örült fogadást eszelnek ki jókedvükben. Előkerült valahonnan egy üveg savanyított csípős paprika, apró hegyesek, egészben elrakva. A verseny pedig a következő volt: aki ebből a legtöbbet meg tudja enni, majd leggyorsabban lehúzza mellé „jutalmul” fél liter pálinkát, az lesz a nyertes. A bátrabbak neki is álltak, és ették sorjában az égető savanyúságot. De még a legkitartóbb is alulmaradt a nyertessel szemben, aki 52 csumát gyűjtött össze maga mellett az asztalon győzelmi bizonyítékként. Aztán kezébe fogta az üveget, és lehúzta a pálinkát. Három korty kellett neki. Ezzel meg is nyerte a versenyt, és a cimborák ujjongtak – majd hónuk alá fogva haza is segítették a bajnokot.

Ez a nyertes férfi volt az apai nagyapám, legalábbis a családi legendárium szerint. De ezt a történetet én nem tőle hallottam, és apám se. Ezt a cimborái mesélték el apámnak, mikor már nagykorú lett. Ezt a történetet az ő előadásában adom vissza. Hogy mi igaz belőle?

Ki tudja... talán nem is fontos igazából; mert ami igazán lényeges, hogy kirajzolódik benne egy ember életének egy darabja, és hogy talán egy darabkája ennek a történetnek igaz.

És hogy miért mondom el mindezt? Mert ez a történet is megfordult a fejemben, miközben olvastam a *Tolkien – Fény a sötétségben* című képregényt. Hogy mennyire nehéz úgy beszélni egy ember életéről, hogy amit ismerünk róla, azt mások elmesélésében halljuk: mások emlékeiből, a saját írásaiból, fényképeiből rakjuk össze. Ezekből a puzzle-darabokból kell összerakni egy élet emlékét. Ez a képregény nem Tolkien valamely művéről mesél, hanem róla: az életéről, fiatalkoráról és persze a „Nagy háborúról, ami véget vet az összes háborúnak”.

A kérdés, hogy Willy Duraffourg szerző jól rakta-e össze az életét a darabokból. A francia úrnak nincsen gazdag előtörténete a képregények terén. Egyetlen munkája, amit találtam, egy *Macao* című, triádokról (kínai bűnszervezetekről) szóló sorozatban való részvétele, társszerzőként.

Ebbe az önéletrajzi műbe látszik, hogy belefektette a munkát. Egy interjúban elmondta, hogy 2014 és 2018 között érett meg benne az ötlet, az első világháború 100. évforduló megemlékezései közepette. Hangot adott annak, hogy imádja a történelmet, a képregény számos helyszínére el is utazott, és végig igyekezett visszaadni a valóságot. Ahogy fogalmaz: „Egy életről írni egy fogadalom kellene legyen az olvasóval vagy nézővel: »Egy igaz történetet mondok el

neked.« Hisz máskülönben akár ki is találhatnád az egészet.” (Aurora Dominguez: 'Tolkien: Lighting Up The Darkness' – Exploring the Youth of a Beloved Author. *OutSFL*, 2024. február 2.)

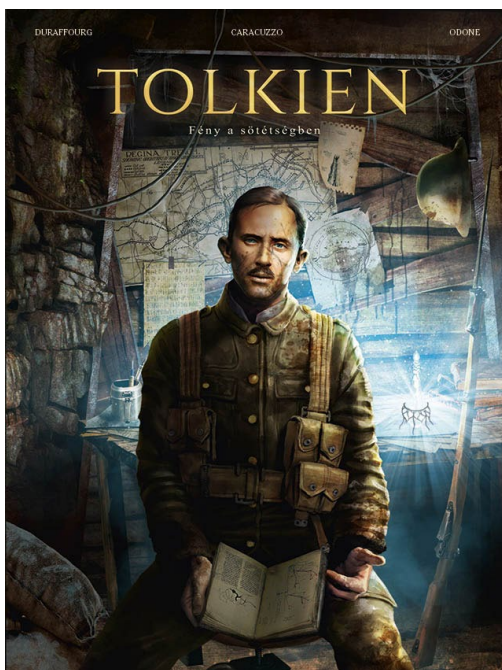
Giancarlo Caracuzzo illusztrátor ellenben nem új a szakmában, dolgozott a DC Comicsnak, a Marvelnek és számos nagy olasz kiadónak. Gazdag pálya áll mögötte. Kettőjük munkájából így csakis egy egészen különleges önéletrajzi képregény születhetett, nemde? Nos... akad egy-két problémám.

Előre leszögezném, hogy nem vagyok járatos Tolkien életrajzában. Nem olvastam el se Humphrey Carpenter életrajzi kötetét, se John

Garth munkáit, de most alaposan utána néztem, tőlem telhetően mélyen belemerülve a témába. Természetesen szót kell ejtsek a 2019-es, *Tolkien* című, életrajzi ihletésű filmről is, ami ugyanazon évben jött ki, mint a képregény eredeti francia kiadása, így az összehasonlítást nem lehet elkerülni.

A kötetet kézbe véve a borítón Jean-Sébastien Rossbach csodás képét látjuk, amibe beleront kissé az Eärendil fényét őrző csillagüvegcsé a háttérben. Hogy mi ezzel a problémám, arra mindjárt kitérek.

Roszzul folytatódik a történet: egy álomjelenettel, amelyben Tolkien a francia csatamezőkön látja meghalni barátait. Majd megjelennek fehér lovak, egy óriás pók, égi fény, és persze az Egy Gyűrű, mielőtt „in medias res” Tolkien felébred a kórházban. Duraffourg állítása szerint a párbeszédeken túl ez az álom az egyetlen fiktív jelenet a képregényben, de nem töltött el bizalommal a folytatás felé, főleg a borítón lévő „kikacsintás” után. Azért, mert rögtön elköveti a hibát, amit az életrajzi film is: azt

Kép: Multiverzum Kiadó

sugallja, hogy mindez, ami most jön, csak előzménye volt *A Gyűrűk Urának*, mert az Tolkien nagy műve – de mint tudjuk, ez így nem igaz, mivel az ő „nagy műve” Arda egész mitológiája.

Szerencsére utána jobbra fordul, ahogy szépen sorba veszi Tolkien életének jelentősebb eseményeit. Sajnos azonban elég nagy ugrások és szinte ad-hoc „névbombák” következnek. Előnyben voltam azzal, hogy előre elvégeztem a kutatómunkát, de még nekem is folyamatosan keresgélnem kellett a neten, hogy „ez kicsoda?”, „ennek az embernek mi volt a szerepe Tolkien életében?”. Aki kevésbé járatos az író életében, vagy esetleg semmit nem tud róla, itt biztosan elveszne a részletekben, és nem a jó értelemben.

A képregény egész kerettörténete arra épül, hogy Tolkien meséli el az élete történetét Christopher Wisemannek, gyerekkori barátjának – az egyetlennek, aki túlélte a háborút. De ez sem konzisztens, és megtörik néhány helyen. A nagy időbeli ugrások miatt az egyik oldalon még 1913 januárjában járunk, a következőn már 1914 nyarán. Ezt a párbeszéddek sínylik meg leginkább: fásultak és sokszor túlmagyaráznak. Nagyon kevés az érzelemábrázolás, mind a rajzokban, mind a szövegben. A karakterek inkább elmondják, mit éreznek, de nem igazán látjuk rajtuk, avagy két panel múlva már „túl is vannak rajta”.

A képi világ, ami ehhez társul, hasonlóan vegyes. Bár Caracuzzo munkáján látszik, hogy jól utánajárt a korhű referenciáknak, de a rajzai nagyon váltakoznak a szépen kidolgozottól a túlságosan leegyszerűsítettig. A karakterek sokszor nehezen megkülönböztethetők egymástól, főleg a távolabbi plánokban. Valahogy az egész ilyen olasz ponyvaképregény hatást kelt – ami az illusztrátor származását tekintve talán nem véletlen egybeesés. Erre ráerősít a kissé régimódi panelvezetés, a kevés variációval, minimális egymásba rétegezéssel, a panelek közötti terek kihasználásának teljes mellőzésével. Nagyban kiköcskentett az olvasásból például a „Ferenc Ferdinánd merényletét” ábrázoló panel, ami az Achille Beltrame által készített illusztrációt veszi alapul, csak annyira elnagyolva, hogy egészen komikusnak hat, ahogy a herceg kedélyesen mosolyog éppen bekövetkezett halálán, miközben a vér úgy tör fel a mellkasából, hogy arra Tarantino is elismerően biccentene. Az érme másik oldala, amikor felbukkan egy-egy egészoldalas kép a maga gyönyörű alaposságával és színeivel, és öröm rajta megkeresni az apró részleteket – ilyen például a *Tündérföld Partjai* című vers illusztrációja. Korábbi munkáit nézve is látszik, hogy Caracuzzo a csatajelenetekben érzi otthon magát: itt végre kibontakoznak

a részletes, filmbe illő, izgalmas jelenetek, vegyítve a háború kegyetlen, valódi arcával.

A nagy háború után a történet hamar véget ér, hiszen onnan már Tolkien és Edith „boldogan éltek, amíg meg nem haltak”. Duraffourg vélhetőleg úgy érezte, hogy Tolkien későbbi élete már nem olyan „érdekes”, mint a világháborúig tartó szakasz, de azért egy picivel ennél többet várnánk, legalábbis én így éreztem.

Szerintem a forgatókönyv hátrányára van a képi világnak. Tény, hogy alaposan kutatott, de az egész nagyon száraz, tankönyvszerű. Így mintha kép és szöveg folyamatosan rángatná el egymástól a kormányt, hogy ki vezesse a történetet. Olyan érzésem volt végig, mint mikor a régi *Füles* újságban megjelent képregényeket olvastam: mind inkább egy-egy illusztrált könyvkivonat volt, mintsem valódi történetmesélés, nem a „könyvek veleje”, ha úgy tetszik. Véleményem szerint a kép szerepe egy képregényben (részben), hogy a belső érzéseket jelenítse meg, amit ábrázolni jobban lehet, mint leírni. Nyilván nem könnyű egy valóban élt ember valóban megélt érzéseit megtippelni és megmutatni, de egy próbát megért volna.

És még beszélhetnék sok más dologról: például, hogy ez a képregény is a mitológiai forrásokra fektet nagy hangsúlyt, de Tolkien vallásosságáról vajmi keveset beszél. Vagy a felesleges hasonlatokról és allegóriákról – mikor utóbbiakat Tolkien, tudomásom szerint, nem kedvelte. Meg az ivós játékról, hogy „igyál, ha valaki felemeli a mutatóujját intóleg vagy bölcselkedve”, lehetőleg egy kis csipős paprika társaságában – na de ez utóbbi már csak szörszálhasogatás.

Végző soron ajánlom-e a *Tolkien – Fény a sötétségben* képregényt? Erre a válaszom egy határozott talán. Ha szeretnéd csak nagy vonalakban megismerni a mester életútját, a *Tolkien* film túlzásai és időbeli variálásai nélkül, és nem vágysz rá, hogy kivedd Carpenter és Garth műveit a könyvtárból, szerintem teljesen jó, olvasmányos, mint egy szépen illusztrált tankönyv – csak ne „olvass” bele túl sok párhuzamot *A Gyűrűk Ura* és a világháborús részek között, mert ez nem fedi a valóságot. De ha ennél jobban beleásnád magad a szerző életébe és munkájába, ahhoz sajnos ez a képregény kevés lesz.

Akárcsak a mítosznak, Tolkien életének is maradnak részei, amiket elnyelt az idő, és a választ sose fogjuk megtudni. De valahol ez a szép benne, hogy mit nyerünk ki egy homályos, elfeledett részletből, és mi mit teszünk hozzá. Az ember „valója” a fontos? Vagy az a kép, amit a róla mesélt történetek bennünk hagytak?

Én erre a kérdésre emelem felespoharam.

BOTRÁNYOSAN VISELKEDETT A BÁNYÁBAN A PIPAFÜVES MÁGUS

J. R. R. Tolkien (szerk. Christopher Tolkien): *Vasudvard árulása*. Helikon, Budapest, 2024.

Írta: Bartók Nagy Tamás (Toma)

Hetedik kötetéhez érkezett a Középfölde Históriaja sorozat tavaly, mely egyben a második része a négytagú „A Gyűrűk Ura históriája” alsorozatnak – és ember legyen a talpán, aki szünetek közbeiktatása nélkül akarja végigrágni magát a magyarul eddig megjelent köteteken.

Az alsorozat – témáján túl – abban is eltér a História előző köteteitől, hogy szinte teljesen homogén, alig tartalmaz *A Gyűrűk Ura* szövegéhez csak lazábban kapcsolódó írásokat. A *Vasudvard árulásában* például egyedül a rúnairásról szóló függelék tekinthető ilyennek, mely azért ennek ellenére indokoltan kapott helyet a kötet végén.

Ahogy haladunk előre a történetben, egyre kevésbé vad, a véglegesre egyre jobban emlékeztető kezdeti változatokból fejlődnek ki az ismert szövegek. Míg *A Homály*

visszatérben az átláthatatlanság háttérig cserélődtek az útra kelő hobbitok (számuk, személyük és neveik egyaránt), változott a Völgyzugolyig tartó szakasz időrendje, valamint Kótoigi származása; addig a *Vasudvard árulásában*, ahogy Rohan mezeire lépünk, már néhány olyan fejezet is előkerül, ahol az első változat szinte teljesen meg egyezik a véglegessel. Igazság szerint az esetek jó részében nekem nem is derülne ki, melyik változat szerepel *A Gyűrűk Urában*, ha ezt Christopher nem tenné világossá... lehet, hogy nem a legszerencsésebb a kész regény után csaknem négy évvel olvasni ezt a kötetet, ráadásul – érzésem szerint – néha még a film is belekavar a dologba.

Mindazonáltal nem maradunk különleges csemegék nélkül most sem: ahogy a *Homályban* láthattuk, amint Zsáros Bingó, ujján a Gyűrűvel, fölhörpinti Zsizsik gazda korsó sörét (utóbbi legnagyobb riadalmára), úgy most annak lehetünk szemtanúi, hogy Gandalf szánt szándékkal berobbantja a társaság mögött Mazarbul termét, majd beleharap a balrog bokájába.

Egyes korai vázlatok jóval hosszabb és dicstelenebb pályafutást vetítenek előre Boromir számára, és miközben Szilszakáll egy Gandalfot fogvatartó gonosz óriásból az általunk ismert ent lesz, Tolkien feljegyzi magának, hogy meg kell magyaráznia a különbséget a „fanép” és a

„trollok – kőbe öltözött koboldszellemek, *kőóriások*” között. Ezt ugyan nem teszi meg, de legalább ezzel az egy sorral talán közelebb kerültünk *A hobbitban* megjelenő kőóriások rejtélyének felfedéséhez.

Az is kérdéses egy darabig Tolkien jegyzetei alapján, hogy a lothlórieni másképp telő idő melyik irányba telik másképp: egy korai vázlatban a Szövetség tagjai belépnek Lórienbe, ott eltöltenek néhány napot, majd a belépés másnapján elhagyják Lórient; *A Gyűrű Szövetségében* ezzel szemben már az áll, hogy a néhány napos Lórienben időzést követően a belépésük után egy hónappal hagyják el az erdőt – tehát míg a korábbi változatban a benti idő telik gyorsabban, a megjelent szövegben már a kinti világé.

Kép: Celebrimbor's Apprentices [TLV 2024/2025]

Nagyon érdekes az az írási folyamat is, ahogy Tolkien néha utólag teljesen kézenfekvőnek tűnő, de előre nem tervezett módon fűzi össze a történet szálait, például mikor Galadriel kiosztja ajándékait, köztük a tündekövet magába foglaló csatot Gimlinek... aztán a szöveg papírra vetése után a szerző rádöbben, hogy ezt az ékszert valójában Kótoigi/Tündekő/Ingold/Aragorn kapta az úrnőtől a korábbi, és itt újra bevezetett nevének megfelelően.

Megismerkedhetünk továbbá Középfölde első térképével, annak átírásaival, felülragasztásaival és bővítményeivel, és hason-

ló papírhasználati tippet nyerhetünk abból is, ha megfigyeljük az 1940-ben Amerikából kapott vizsgadolgozat-köteg sorsát, mely a *Vasudvard árulásának* szignifikáns hányadán át húzódik: *A Gyűrűk Ura* szövege hol a dolgozatlapok hátoldalán, hol a borítóin, hol a sorai között, hol pedig a sorokra merőlegesen keletkezett.

Nem minden pontján érdekesítő olvasmány ez, viszont akit érdekel a regény szövegtörténete és a felmerült alternatív lehetőségek, vagy csak – mint az néha előfordul – valami nehezen körvonalazható Tolkien-olvasási igényt szeretne kielégíteni, az bőven talál benne muníciót és érdekességeket. S hogy hogyan kerülnek kínai bombázók egy Tolkien-kötetbe? Vagy volt-e valaha esélye Éowynnak Aragornnál? Ezek is kiderülnek a műből.

KÖZÉPFÖLDE SÖRKALAUZ

The Lord of the Rings sörszéria (2024)

Írta: Berényi Márton

A Mad Scientist jóvoltából immár a sörpiacra is betört *A Gyűrűk Ura*. A kézműves sörfőzde egy egész sorozatot hozott létre a Középfölde különböző népeinek hangulatához illeszkedő italokból: ezek a tündék üdítő savanyúja, az Elvenberry; az emberek frissítő itala, a White Tree Pale; a törpök erős söre, a Dwarven Forge; és az orkok fekete szesze, a Mordor. Először csak az első hármat főzték le, de végül a sötétséget is hozzáadták a sorozathoz.

Kezdem az Elvenberryvel, ami egy savanyú, ale típusú sör. Dobozán mallornlevél látható zöld alapon, a tündék becses fájának levele. Kitöltve egy élénk, bordós színű italt látunk, ami talán egy világosabb meggyzörphöz hasonlít. Kellemesen felhabzik, kissé laza marad a hab, és kis idő után el is tűnik. A gyümölcsstartalmát meggy, szeder és eper adja: ezekből leginkább a meggyet érezni kortyolás után, de valahol ott lappang a szeder is – az epret külön nem tudnám kiérezni belőle. Íze kellemesen savanyú, nagyon kicsi fanyarság is található benne. Kortyolgatás közben olyannak hat, mint egy buborékos gyümölcsös üdítő, csak nem édes. Hangulatra én megtaláltam benne a tündés jelleget, természetesnek hat. Nagyon kellemes lehet egy nyári napon ezzel felüdíteni magad, és még csak meg sem üt a maga 2,5%-os alkoholtartalmával.

Másodiknak itt van az embereknek szánt White Tree Pale, ami egy világos, szűretlen, felsőerjesztésű sörkülönlegesség. Dobozán a Fehér Fa sziluettje látható kék háttérrel. Típusa New Zealand Pale Ale, tisztelgésként a forgatási helyszín előtt. Sörre jellemző sárgás, amolyan napsütötte színe és szép ködös megjelenése van. Habja szép, de nekem ez sem volt tartós. Ebben háromféle komlót kombináltak, ami egyfajta komplexitást kölcsönöz neki. Közepesen keserű, és utóízt is hagy maga után, továbbá van benne némi testesség. Engem kicsit emlékeztet a New England IPA-ra. 5,2% alkohol van benne, amit már enyhén megérezhetünk. Összességében egy kellemes, lágy ital lehet a nap végén, amit érdemes ízlelgetni egy picit. A sorozatból tényleg ez áll legközelebb az emberekhez. Ahogy pedig a neve sugallja, könnyen el tudod

képzelní magadat Minas Tirith egyik fehér, napsütötte csarnokában ezt iszogatva.

A sorozat harmadik tagjaként jön a Dwarven Forge. A törpöknek szánt sört egy vörös fejszével díszítették a fekete matricán. Ez egy Oatmeal Stout, ennek megfelelően a kitöltés után egy nagyon sötét, átlátszatlan italt kapunk, kevés habbal, ami hamar el is tűnik. A pohárban forgatva kicsit olajosnak látszik, mint ahogy a bor hagy valamit a pohár oldalán. A sorozatból a maga 6%-ával ez a legerősebb, ami szerencsére nem érződik. Többféle maláta van

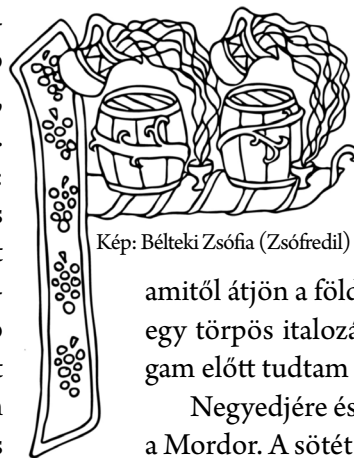
benne: árpa, búza és zab. Kortyoláskor pörkölt íz jön elő, és én találtam benne egy leheletnyi étcsokoládéra hajazó aromát is. Stouthoz képest szerintem nem olyan testes és telt, mint társai általában. Keserű utóízt hagy maga után, és nem telít el. Van benne mélység,

amitől átjön a földalatti hangulat. Bele tudom élni magam egy törpös italozás hangulatába, egy-egy korty után magam előtt tudtam látni, ahogy egy kohó mellett iszogatok.

Negyedjére és egyben a sorozat záró elemeként itt van a Mordor. A sötét erők sörét narancsos vörös háttéren egy koponya díszíti, amit én egy orknak tulajdonítok. Típusát tekintve ez egy fekete IPA. Kitöltve egyből megértjük, miért. Egy szép fekete sört kapunk kevés, hamar múló habbal, 5,5% alkohollal. A hangulatát szerintem már itt át lehet élni. Belekortyolva érezzük a benne lévő pörkölt malátát, bár kevésbé, mint törp társánál, és mellette a sörös, komlós keserűség köszön vissza. Talán az utóíze az, amivel a nevét kiérdemelte: érezni lehet rajta, mintha valami kicsit odakozmált volna, kissé égetett jelleget ad – ebbe azt láttam bele, ahogy a felégetett pusztaságban bandukolva száll a pernye a levegőben.

A sorozat sörrei szerintem megállják a helyüket, bár nem világbajnokok. A lényegét, a népek hangulati elemeit nekem hozták, és ez a fontos. A dobozok pedig akár dísznek is jók egy polcon, nagyon jól sikerült a matrica rajtuk, és mindegyiken ott van az Egy Gyűrű felirata is. Én nagyon örülök, hogy megkóstoltam őket.

Kellemes ízlelgetést minden sörfogyasztónak!

Kép: Bélteki Zsófia (Zsófredil)

A fenti véleménycikk a rovat és a kiadvány többi írásához hasonlóan a szerző saját véleményét tükrözi, nem célja a termékek reklámozása vagy a sörfogyasztás népszerűsítése. Semmilyen szempontból nem minősül reklámnak; sem a szerzőnek, sem a szerkesztőségnek, sem a kiadónak nem származik a közléséből semmilyen anyagi előnye. Úgy véljük, mint a kiadvány tematikájába illő érdekességet, érdemes ezt is bemutatnunk, és reméljük, azoknak is érdekes egy ilyen beszámoló, akik nem fogják megkóstolni ezeket a söröket. És persze, aki felnőtt, és mégis fogyaszt belőlük, tegye felelősségteljesen, nehogy úgy járjon, mint Frodó a Pajkos Póniban...

MORIA FÉNYÉNEK VISSZAÁLLÍTÁSA

The Lord of the Rings: Return to Moria (2023)

Írta: Zajácz Krisztián

A Középföldén játszódó videojátékok nem igazán kényeztették a rajongókat az elmúlt időszakban. A legutóbbi említésre méltó cím a 2017-ben megjelent *Shadow of War* volt (ld. *Lassi Laurië XV/1. 26–27. o.*), ami ugyan elég szabadon kezelte a Tolkien által megadott kereteket és eseményeket, de a technikai megvalósításnak és a játékmechanikának köszönhetően belopta magát a játékosok szívébe. Ugyanez a 2023 májusában megjelent *Gollumról* (ld. *Lassi Laurië XXI/1. 27. o.*) már nem elmondható, mind a kritikusok, mind a játékosok óriási bukásként könyvelték el, olyannyira, hogy a játékot kiadó Daedelic Entertainment bejelentette, hogy a kudarc okán a fejlesztőstúdióját azonnali hatállyal bezárja, és a jövőben már csak játékkiadási tevékenységet fog végezni.

Talán a *Gollum* játék okozta botránynak köszönhető, hogy az ugyancsak 2023-ban megjelent *Return to Moria* nevű játékról kevés szó esett a videojátékos sajtóban, szinte mintha fű alatt jelentette volna meg az azt kiadó North Beach Games. E sorok írója is csak majdnem egy évvel később találkozott vele, és elsőre a nehezen értelmezhető gyűjtögetős-bányászós-barkácsolós túlélőjáték mint zsáner sem volt túlságosan bizalomgerjesztő. Viszont utólag nézve óriási hiba lett volna egy vállrándítással elintézni a *Return to Moriát*, mivel elég gyorsan kiderült róla, hogy komoly élményt tud nyújtani.

Amint elindítjuk a szoftvert, az átvezető videóban Gimli jól megszokott hangja, John Rhys-Davies narrálja számunkra a hátteret. A negyedkor elején járunk, a Gyűrűháború véget ért, és végre itt az ideje annak, hogy a Homály okozta sebek begyógyulhassanak Középföldén. Amíg Elessar király Gondor és szomszédai ügyével foglalkozdik, addig Gimli egy expedíció élén Moria bányái felé veszi az irányt, hogy visszafoglalja a törpök részére. Az általunk játszott törp ennek az expedíciónak a tagja, ezen a ponton kapjuk meg a lehetőséget arra, hogy testreszabjuk játékbeli éniünket egy igencsak aprólékos karaktertervező keretében. Szinte minden testi paramétert beállíthatunk, változatos hajköltemények és szakállvariációk közül választhatunk, a beleélést segítő saját háttértörténetet dolgozhatunk ki, illetve nevet is adhatunk neki. Törpünk egyből az események sűrűjében találja magát, itt nincs teketóriázás meg várakozás holmi holdfényre, ithildinre és titkos jelszavakra, Moriába minél előbb be kell jutni! Törpjeink ezért nemes egyszerűséggel megpróbálnak egy bejáratot robbantani a bányába – pechünkre a karakterünk a robbanás következtében keletkezett résen leesik

a sötétbe, a kifelé vezető út pedig a törmelékek miatt elzáródik. Nincs más hátra, mint előre, fel kell fedezni Moria rejtelseit, és megtalálni a kiutat valamelyik ismert kapunál. Azonban minél többet ismerünk meg a bányából, annál inkább nyilvánvalóvá válik, hogy a balrog után egy újabb nagyhatalmú és gonosz lény ütötte fel a fejét Khazad-dűm sötétjében, és szabadulásunk csak annak legyőzésével lehetséges.

Maga a játékmenet a külső nézetes felfedezésen alapul – törpünknek különféle nyersanyagokat (fa, kavics, ércek, gyolcsok, drágakövek) és recepteket kell gyűjtenie, ezekből lehet eszközöket (fáklya, lámpás, véső, csákány, erszény, hálósák), fegyvereket és páncélokot készíteni, valamint az út közben talált bázisépületeket felújítani és bővíteni. A túlélés egyéb fizikai feltételeit is biztosítani szükséges, tehát kell egy fekhely, ahol meg lehet pihenni a bázison, az elemózsia levadászásáról is gondoskodnunk kell, valamint a sörök és egyéb szíverősítők lefőzése is a mindennapi teendők részét képezi, mert üres hassal nem lehet dolgozni. Ha már a munka szóba kerül: Moriában csak kemény munka árán lehet megélni, a nap jó részét így leginkább a bányászás tölti ki, érceket kell kifejtenuk a lelőhelyeken annak érdekében, hogy a bázisunkra visszatérve egyre minőségibb fémötvözeteket készíthessünk, amik alapanyagként szolgálnak a fegyverekhez és eszközökhöz. Minél mélyebben vagyunk a bányában, annál komplexebb tárgyakat és épületrészeket tudunk előállítani, és egyre ritkább ércek kerülnek elő, a legmélyebb részeken pedig igazi mithril is található.

Nagyon tematikus módon a csákánycsattogtatás közben törpünk dalra fakadhat, ha úgy akarjuk: éneklés közben ugyebár jobban telik az idő, és a hatékonyságunkra is pozitív hatással van, azaz több ércet tudunk megadott időn belül kifejteni. Ám ez magában hordozza a kockázatot is, a tárnákban élő orkokat ugyanis kifejezetten felidegesíti, ha törpnótát kell hallgatniuk, ilyenkor vagy munka közben ütnek rajtunk, vagy pedig éjjel rohanják le a bázisunkat. Védekezni ellenük vagy fegyverrel tudunk, vagy pedig okos építészeti megoldásokkal, de egy-egy területet akár véglegesen is felszabadíthatunk az orkok uralma alól, ha az erődítményüket megsemmisítjük. A játék előrehaladtával az ellenségek is változatosabbá válnak, az orkokon túl számíthatunk denevérekre, pókokra, vargokra, valamint trollokra is. A harc ugyan nem tartozik a játék legerősebb pontjai közé, nem érdemes akciójáték szintű kidolgozottságot várni, de azért kellő taktikai mélység szükséges a csaták megnyeréséhez.

Fotó: Selmeczi Szonja (Níniel-Nienor)

lenni, amikor már negyedszer állunk neki ugyanannak a fejezetnek, és az utolsó körben bukunk el. Nehéz, mert a saját lapjainkról nem beszélhetünk, csak remélhetjük, hogy játékosársaink a megfelelő kártyákat fogják lerakni, amik segítenek a saját küldetésünkben (egymás céljait ismerjük – a legtöbb esetben legalábbis).

Legfeljebb négyen lehet játszani, és úgy sejtem, ez a legkiegyensúlyozottabb változat: több játékosal több a karakter, és több egyéni célt lehet egyszerre elérni. A szerkesztőséggel kiprobáltuk ezt a változatot is, és teljesen más a dinamikája, mint a kétfősnek: gyorsabb, pörgősebb, két este alatt sikerült eljutnunk Völgyzugolyig, a fejezetek felét teljesítve. Viszont váratlan kihívásokkal kellett megküzdenünk: míg később a sokszereplős hosszú győzelmet hamar letudtuk, a legelső fejezettel egész sokszor meg kellett próbálkoznunk. Fejenként kevesebb lapunk van, kevesebb kör jut a feladatokra, és Pippinnel, akinek a legkevesebb ütést kell vinnie, eleinte eléggé megszenvedtünk. Cserébe változatosabb, hiszen sokkal több szereplőt lehet játékba hozni. A kétszemélyes verziónál az a fő kérdés, hogy ezúttal én vagyok-e Frodó (amire ott 50% esély van), a négy-személyesnél többször lehetek valaki más, izgalmasabb karakter.

De nem csak négy- és kétszemélyes játékmód van, szóloban is lehet játszani, sőt, az utolsó fejezet után kezdődhet az úgynevezett „Indul a küszöbről az út...” mód, melyben – játékoszámtól függően – hét vagy tizenegy szereplő célját kell teljesíteni, fejezethez kapcsolódó megkötések nélkül.

A játék nemcsak a filmes karakterekre épít, hanem olyanok is megjelennek benne szép számmal, akik csak a könyvekben szerepelnek. Apróság, de nagyon tetszett, hogy nemcsak hobbitok, emberek, tündék, törpök vagy varázslók lehetünk, de állatok is: feltűnik Buga, Keselyüstök, és még a Sasok Ura is. Az is ötletes, hogy a játék követi a szereplők kapcsolatait, jellemüket és a történetbeli szerepüket: ha Boromir viszi el az Egy Gyűrűt, akkor elvesztjük a fejezetet; a tündék célja általában az Erdő-kártyák

megszerzése, míg a törpöké a Hegy-kártyáké; a „Három Vadász” pedig mindig egymás között cserélhet.

Amiről mindenképpen érdemes még szót ejteni, az a dizájn. Egyértelműek a filmes hatások, főleg a szereplőkártyákon, több színész vonásait fel lehet ismerni (bár Vándor a keskeny arcával szerintem kifejezetten az *Arcane* sorozat Victorjára hasonlít inkább). A rózsablakos stílus elképesztően sokat dobott a képeken: ízlésesek, szépek, jó rájuk nézni. Az alapkártyák tökéletesen illeszkednek a középföldi motívumok közé: a „színek” a Domb, Erdő, Homály, Hegy és Gyűrű, mind egy-egy tájkép. A társasjáték doboza nagyon praktikus: három csukható rekeszben tárolhatók a kártyák, és a kivételüket szalag segíti. A kártyalapok minősége is megfelelő, de érdemes vigyázni rájuk, mert a külső bevonatok a sarkokon elkezdhetnek leválni.

A hangulathoz sokat hozzáad még, hogy minden fejezetnél és az eseménykártyákon is szerepel egy-egy rövid idézet a könyv megfelelő szakaszából. Ezek szerencsére mind *A Gyűrűk Ura* magyar fordításából származnak, így terminológiailag is jól illeszkednek, nem zökkentenek ki a játékból szokatlan megfogalmazások.

Összefoglalva: ez egy hosszabb lélegzetvételű, mégis változatos kihívásokat felállító játék. Én nem szoktam szeretni a kártyajátékokat, pláne nem az ütészívósöket, de ez engem is megvett, tényleg nagyon szórakoztató. Ha az ember végig akarja vinni, az elköteleződést igényel, de persze lehet ugrálni is a fejezetek között, bár annak én nem látom értelmét. Amit feltétlenül javaslok, az a megfelelő körülmények megteremtése: a háttérben szóljon Howard Shore filmzenéje, az idézeteket pedig mindenképpen olvassátok fel, képzeljétek el a jelenetet, és éljétek bele magatokat a karakterek helyzetébe.

Jó hír, hogy készül a folytatás: *A két torony* kártyajáték már csak a gyártásra és a marketingkampányra vár, és ha szerencsénk van, talán már idén megjelenhet; *A Király visszatérre* valószínűleg 2026-ig várunk kell. Szeptemberben érkezik viszont az Office Dogs következő Középföldén játszódó társasjátéka, a *The Hobbit: There and Back Again* kompetitív kockajáték, érdemes lesz majd arra is figyelni.

Fotó: Selmeczi Szonja (Níniel-Nienor)

A BEORNFIAK MESÉJE

Írta: Eva Zahradníková (Mirach) [TLV 2023/2024]

Fordította: Szonja

Látjátok azokat a csillagokat? Azokat, amelyek úgy néznek ki, mint egy nagy medve? Az a medve ott az ősünk. Csak figyeljetelek, most elmesélem a történetét.

Még a Nap és a Hold előtti időkben történt, a tündék és emberek ébredése előtt, amikor csak halovány csillagok pislákoltak Középfölde erdei fölött. Sötét lények kúsztak a sötét fák alatt, és Oromë, a valák vadásza az örökös szürkülletben vadászott rájuk kutyái és lova társaságában.

Történt egyszer, hogy egy sebesült őz nyomait követte, amikor lova megriadt egy bokorból váratlanul kirepülő denevértől. Mert hát a ló az ló: lehet halhatatlan lelke, de a lovak teste már csak olyan, hogy a hirtelen hangokra és mozdulatokra megugrik. Így tett ez a nemes állat is, és ledobta Oromét a hátáról.

Oromë egyedül maradt a sötét erdőben – legalábbis úgy hitte, hogy egyedül van. Azonban hamarosan rájött, hogy tévedett: morgást hallott a bokrok aljából, és világító fénypontokat látott, kettőt meg kettőt meg még kettőt... Egy falkányi vérfarkas lépett a tisztásra, szemükből gonosz fény sütött.

A vadász az íja után nyúlt... Ám ekkor hirtelen egy hatalmas, üvöltő medve rontott ki az erdőből, és a farkasok szétszóródtak rettenetes dühének láttán.

A medve ekkor a vala felé fordult, és Oromë már készült a harcra, de a düh elpárolgott az állat szeméből. Négy lábra ereszkedett, és enyhén biccentett, mint aki felismeri a valát – de nem amúgy alattvalóként, hanem ahogy az egyik vadász fejezi ki a tiszteletét a másikkal szemben.

Oromë mosolygott, és ő is fejet hajtott. „Köszönöm, testvérem” – mondta, és magához hívta Nahart.

A ló már teljesen megnyugodott, és visszatért gazdájához. De ahogy ellovagoltak, Oromë nem feledte a nagy medvét és a szemében csillogó értelmet. És azt mondják, megkérte Vardát, hogy tegye fel a medve képét a csillagok közé, és Ilúvatar áldását kérte a medvére és leszármazottaira.

Nem kérte, hogy az ő népévé váljanak, ahogy Aulë tette az általa alkotott törpökkel vagy Yavanna az entekkel. Csak annyit kért, hogy Eru fogadja el a medvenépet a sajátjaként, és tegye őket a gyermekeivé.

Oromë kívánsága teljesült, és mikor a másodszülettek felébredtek, közéjük sorolták a medvenépet is, és ők megkapták a bőrváltás képességét: egyik formájuk nagy medve volt, a másik pedig ember.

Ez hát a nagy, rettenthetetlen medve ősünk története, aki miatt a csillagok alatt táncolunk, így tisztelve őt és Oromét, a nagy vadászt.

Kép: Anonim Aranyfüggők [TLV 2022/2023]

PÁRATLAN KINCSET SZERZETT VISSZA A MÚZEUM

Írta: Simon Csaba Péter (fqqdk)

Hosszú idő után újra – lényegében – teljessé válik a Mordori Iparművészeti Múzeum felbecsülhetetlen értékű gyűjteményének, a *Barátság Gyűrűinek Hét Gyűrű* szériája. Mint köztudott, a tizenkilenc Gyűrűből álló, **Három, Hét és Kilenc** alcímű sorozatokba rendezett gyűjtemény nemcsak lenyűgöző látványosság, hanem egyben a Középfölde

Unió tagállamai és a többi nemzet közötti együttműködés szimbóluma is, mivel alkotójuk a tündék, törpök és emberek népeinek szánt diplomáciai ajándékként készítette őket. A Múzeum Gyűrű-tárlata megnyitásakor csak a **Kilenc** nevű szériát foglalta magában, ünnepelve az emberek utolsó királyságának uniós csatlakozását. A **Hét,**

vagy ahogy még másképp ismert, a Törp-széria két eredeti darabja a törpök törzseit sújtó sorozatos tragédiákat követően jutott a Múzeum kurátoraihoz, négy pedig kiváló minőségű másolatban volt eddig is megtekinthető a tárlat részeként – az eredeti műtárgyak az említett tragédiák során ugyanis megsemmisültek. Az utolsó Törpgyűrű viszont, mellyel a sorozat kiteljesedik, az eredetiek sorát gazdagítja. Erről a Gyűrűről legutolsó hírünk az volt, hogy a Magányos Hegy alatti Erebor-komplexum viharos tulajdonosváltásakor (amelyről a 2770. téli számban tudósítottunk) nyoma veszett – egészen mostanáig.

A Múzeum munkatársai egy, az Anduin keleti partján folytatott ásás során figyeltek fel a környéken kóborló magányos törpre, akire ráillett egy nemzetközileg körözött személy leírása, így haladéktalanul értesítették a legközelebbi katonai bázist. Az onnan kivezényelt egység letartóztatta és átkutatta a gyanús személyt, a Múzeum munkatársai pedig hitelt érdemlően beazonosították a nála talált Gyűrűt.

A gyanúsított kihallgatása zárt ajtók mögött jelenleg is zajlik, a Gyűrűt viszont a restaurátorok rendkívüli teljesítményének köszönhetően már e hét elejétől megcsodálhatja a nagyközönség a Dol Guldur-i Művészetek Palotájában, egyelőre sajnos még egymagában. A műtárgy

Mordorban foglalja majd el végső helyét, de erre a jelenlegi nemzetközi helyzet miatt még várniuk kell az érdeklődőknek. A Kulturális Bizottság közleménye szerint ilyen értékes műtárgy önálló szállítására nincs felhasználható forrás az ez évi költségvetésben, de a parlament már tárgyalja a kormány által benyújtott, az Unió székhelyének Barad-dúrba áthelyezéséről szóló törvényt, melynek keretei közt a szállítás is megvalósulhat.

A Múzeum főkurátora megkeresésünkre a következőket nyilatkozta: „Nehezen találjuk a szavakat erre a csodálatos fordulatra. Én és több kollégám is azt reméljük, hogy az iparművészet e páratlan remekei iránt felébred az érdeklődés a művészetet kedvelők és a laikusok között, és az érdeklődés hullámain meglovagolva több támogatáshoz tudunk jutni, hogy még sok évtizedig biztosíthassuk e kincsek állagmegóvásához a szükséges anyagi feltételeket, és finanszírozni tudjuk a kapcsolódó kutatásokat. Néhány kolléga ennél is tovább menne, s petíciót fogalmazott meg, mellyel azt akarják elérni, hogy a kormány a gyűjteményünkéből még hiányzó Tündegyűrűk visszaszerzésére irányuló projektet újraindítsa.”

Arra a kérdésünkre, hogy hitelt ad-e az egy, a három szériától különálló, titkos huszadik Gyűrű létezéséről szóló pletykáknak, a főkurátor nem kívánt válaszolni.

THÉODEN KIRÁLY GYÁSZÉNEKE

Írta: #youshallnotpass [TLV 2024/2025]

Temesd a királyt, e föld urát,
Temesd el félbe tört kardját,
Temesd az erőt, mi benne élt,
Temesd a jéghideg acélt.
Királyunk volt bajban, halálban,
Meghalt értünk véres csatában.
Mi megmaradt, halotti maszk,
Halotti tor nem nyújt vigaszt,
Mi rád néz, sápadt kőhalom,
Gyászének zendül ajkadon.
Az ég sötét, a szél süvölt,
A távolban farkas üvölt.
Királyunk elment, elhagyott,
Óseihez eltávozott.
A torony ledől, vár sem áll,
Temess el, mikor eltalál

Kép: Valarauko [TLV 2013/2014]

Egy fekete nyíl a harcmezőn,
Királyom oldalán.
De míg dal zeng a csarnokokban,
Amíg a hűség lángja lobban,
Amíg a harcok szíve dobban,
Amíg ember él városunkban,
Amíg a kardot bírja ember,
Míg a világ nem lobban el
Mint gyertyaláng,
Királyunk élni fog a dalban,
A harcra hívó kürt szavában,
Emléke nem halványul el,
A rohírok otthonában,
Théoden király városában,
A dal nem veszhet el.

ÖTVENÉVES A BABÓ?

Írta: Orthmayr Flóra (Metaflora)

Közismert tény, hogy *A hobbit* először 1937. szeptember 21-én jelent meg Angliában. Az első magyar változat, *A babó* viszont már az 1966-os harmadik angliai kiadás alapján készült el „Szobotka Tibor kitűnő fordításában, Tótfalusi István szellemes versbetéeteivel, Szecskó Tamás művészi illusztrációival” (a kötet saját bemutatkozása szerint). S míg utóbbi két közreműködő nevével a Móra Kiadó számos más korabeli könyvében is találkozhatunk, Szobotka Tibor egyáltalán nem gyerekkönyvek fordítójaként, hanem mint irodalomtudós és regényíró volt ismert.

A babó hivatalos, a köteten is feltüntetett megjelenési éve 1975, de úgy tűnik, valójában csak a jövő év elején tölti majd be az ötvenedik évét. Először a *Könyvvilág* 1976. januári számában említik mint ami „a kiadóvállalatok tervei szerint ebben a hónapban” jelenik meg: „Az angol gyerekirodalom évtizedek óta legolvasottabb műve. Különös teremtmények a babók: nem törpék, de nem is egészen emberek, kisebbek mindenféle manó népnél, és úgy élnek összkomfortos odúikban, mint az angol nyárspolgárok.” A forgalomba került kiadványok listájában már csak a február 5. – március 10. időszaknál szerepel; a megjelenés első hírére pedig a *Magyar Hírlap*ban találtuk meg, ahol február 29-én, vasárnap került be a hét könyvei közé.

A babónak ez az első kiadása egy kényelmesen kézreálló, keményfedelű, fehér kötet: címlapján a babó, Gandalf és egy sárga csuklyás törpe lovagol szembe az olvasóval, fölöttük egy denevér és egy fán kuporgó gyanús alak, a hátsó borítón további négy törpe követi őket egy bagoly figyelő tekintete alatt. A bőséges belső illusztrációk fekete-fehér rajzok, amelyek a szöveg mellett és körül terpeszkednek: néhol három oldalról is körbefogják, szomszédos oldalakról kiabálnak vagy akár lőnek egymásra, mint Tóváros íjásza a páros oldal aljáról a túloldalon dühöngő Smaugra. A Szecskó Tamás által újrarajzolt térképek egészen a lapszélelig nyújtózkodnak az előzéklapokon (elől a Vadvidék, hátul Thrór térképe), semmi teret nem hagyva a vágás pontatlanságának, aminek így számos példány esetében a térképfelirat első rúnái is áldozatul estek.

Az *Új könyvek: Könyvtárak állománygyarapítási tanácsadója* a „gyermekkönyv”, „az általános iskolai könyvtárak számára javasolt”, továbbá az alapvető ellátást nyújtó tanácsi könyvtárak és a középfokú ellátást nyújtó városi és szakszervezeti könyvtárak számára is a „beszerzendő” kategóriába sorolta *A babót* – megjegyezve, hogy ugyan „a kiadó elsősorban a tíz éven felüli gyermekolvasóknak ajánlja, de a regény a felnőtt olvasók érdeklődésére is joggal számot tarthat”. A történetről adott rövid összefoglalójuk izgalmas,

bár néhol pontatlan: miután Mr. Bagginshez megérkezik „Gandalf, a varázsló és tizenkét törpéje”, „Gandalf átnyújtja a megszeppent babónak atyai örökségét, amely nem más, mint egy térkép. [...] Méltó lesz-e Baggins, a kincset és a törpék nyugalalmát visszaszerző hadjárat vezetője nemes őseihez?” A leírásból azt is megtudjuk, hogy „A világhírű meseregény [...] az óangol és kelta mondák légkörét árasztja, de a realiztikus elemek [...] át[-] meg átszövik a legigazibb mesefantázia talaján sarjadó történetet.”, szerzője pedig „az oxfordi egyetem német tanszékének professzora”.

A 29 800 példányban megjelent első kiadás után a Móránál már nem is készült több *A babóból*. Eltelt tizenhét év, megérkezett Magyarországra *A Gyűrűk Ura* és *A szilmarilok* is, mire 1992 őszén a Falukönyv–Ciceró Kft. újra kiadta: egy időben papírkötéses és kartonált formában is. Szecskó Tamás rajzaiból csak a két térkép maradt meg (az alkotó megnevezése nélkül), a köteten belül itt már Tolkien saját illusztrációi láthatók önálló oldalakon.

A Ciceró-féle *A babó* kisebb változtatásokkal további négy kiadást ért meg 2004-ig: a borítón előbb az egyszerű címfeliratot váltotta fel a Vida Gyöző-féle cirkalmasabb címrajz, később Roger Garland eltévedt Glaurungját is lecserélték az eredeti tolkieni Smaugra. 2006-ban ez a szövegváltozat adta az alapját a Douglas A. Anderson-féle kritikai kiadás *A hobbit – „Egyszer oda, aztán vissza”* címen megjelent magyar fordításának is: az ekkor végrehajtott terminológiai ellenőrzésnek esett áldozatul a babó, Nyelem és az ő szívének szottyá. Itt már Szecskó térképeit is felváltották az eredeti tolkieni verziók, viszont a nemzetközi válogatás részeként bekerült több másik illusztrációja. A törzsszövegnek ugyanezt a Füzessy Tamás által felülvizsgált első fordítását használták a hangoskönyvhöz is, írásban viszont önállóan, a jegyzetanyag nélkül soha nem jelent meg: az először szintén 2006-ban az Európánál, az utóbbi években pedig a Magvetőnél *A hobbit – vagy: Oda-vissza* címen kiadott kötetekben már Gy. Horváth László és N. Kiss Zsuzsa fordítását olvashatjuk.

Hivatkozások

Tolkien, J. R. R.: *A babó*. Móra, Budapest, 1975 [1976].
 Kiadóink jelentik. *Könyvvilág* 21. évf. 1. sz. (1976. január)
 A hét könyvei. *Magyar Hírlap* 9. évf. 51. sz. (1976. február 29.)
 A hónap könyvei: február 5. – március 10. *Könyvvilág* 21. évf. 4. sz. (1976. április)
Új könyvek. [13. évf.] 9. sz. [790668–760752] (1976)

A cikkben a tárgyra és az idézetekre való tekintettel az eredeti fordítás kifejezéseit használtam. Az egységes terminológia szerinti alakok: drágaszág, Gollam, hobbit, törp, Vadonföld, Zsákos úr.

SZOBOTKA TIBOR (1913–1982)

Írta: Bartók Nagy Tamás (Toma)

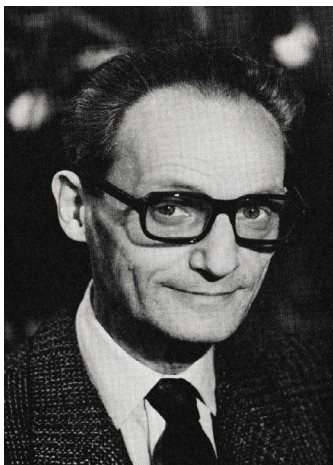
A hazai Tolkien-kiadások történetében megkerülhetetlen az első magyar fordítást elkészítő Szobotka Tibor. Sokunk először az ő interpretációjában találkozott a hobbitokkal (babókkal); és ez a szöveg választékos stílusával és az angol eredetit jól megragadó finom ironiájával – később meghaladott terminológiája ellenére – máig az otthonosság érzetével ölel körül: „Volt egyszer egy földbe vajt lyuk, abban élt egy babó. Nem volt ez a lyuk rút, mocskos, nedves, teli féregmaradékkal, dohszaggal, sem száraz, csupasz, homokos lyuk, ahol se leülni, sem enni nemigen lehet: ez babólyuk volt, ami egyértelmű a kényelemmel.”

Szobotka élete azonban korántsem volt olyan kényelmes és felhőtlen, mint (utazásának idejét leszámítva) Bilbóé. 1913-ban született Budapesten, és szorongó gyermekkorra volt a szülei konfliktusos kapcsolatával terhelt családban, viszont tizenöt éves korában már megjelent írása egy folyóiratban, és egyetemi éve alatt aktív társasági életet élt. Az ELTE elődjén, a Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett középiskolai tanári oklevelet és bölcsészdoktori címet. A háború alatt feleségül vette Márkus-Szojyer Ilyt, az egykori gyerekekekest, de kétévi házasságuk alatt csupán ötven napot tudtak együtt tölteni, és az ostrom alatt felesége és gyermeke is belehaltak a szülési komplikációkba.

Az ezután következő mélypontról a Magyar Rádiónál kapott állás és a Szabó Magdával kibontakozó kapcsolata kezdte kirángatni – 1947-ben ismerkedtek meg, és a következő évben kötöttek házasságot. Szobotka ekkorra karrierje legsikeresebb korszakában volt, irodalmi szerkesztő, majd műsorfőtitkár lett. Az ötvenes évek politikai tisztogatásai azonban őket sem kímélték, feleségétől visszavonták a Baumgarten-díjat, Szobotkát pedig elbocsátották a rádiótól. Ezután a Tankönyvkiadóban dolgozott korrekorként, majd mindkettőn tanítani kényszerültek, míg – férje állandó biztatása és kitartó közbenjárása mellett – Szabó Magda írói karrierje felívelő pályát nem vett. Ettől kezdve meghatározó volt számukra az eltérő irodalmi eredményesség, Szobotkában depressziót és állandó betegkedést, Szabó Magdában lelkiismeret-furdalást keltve.

Pedig Szobotka munkája is lassan beérni látszott: az ELTE Bölcsészettudományi Karán a titkársági munkától a docensi fokozatig jutott, rövidebb írásai után 1973-ban megjelent második regénye is, 1974-ben pedig József Attila-díjjal tüntették ki.

Az 1959-es *Megbízható úriember* fogadtatásával kapcsolatban mondta 1981-es interjújában: „Az első olvasók, akik egyben esetleg hallgatóim is voltak, nem tudták összeegyeztetni a filológus oktató tanár személyét annak az alvilági környezetnek az ismerőjével, akinek a regény írója megmutatkozott. S most még messzebb kell mennem a múltba, egészen a gimnazista évekig. Jóllehet színjeles tanuló voltam, nem a jó tanulókkal tartottam barátságot, akiknek a társaságát unalmasnak, szürkének, érdektelennek éreztem, hanem a verekedőkkel, kocsmázókkal, a szerelmi kalandjaikkal dicsekvőkkel, mert ők tárták fel előttem már akkor azt az érdekes világot, amelynek én tulajdonképpen mindvégig szemlélője maradtam.”

Fotó: Csígo László
[Körkép 1982, CC-BY-SA 3.0]

Nevéhez fűződnek regények és elbeszélések mellett irodalomtörténeti tanulmányok és (társzerzőként) egy monográfia, műfordítóként pedig többek között Agatha Christie *Nyaraló gyilkosok* című krimije (ami egyáltalán nem nyerte el a tetszését) és az *Alice Csodaországban* (ahol valójában Kosztolányi fordítását dolgozta át).

Az ígéretes újrakezdés végül 1982-ben, halálával szakadt meg. Életművének ápolását felesége vette a vállára, így láthattak napvilágot addig kiadatlan művei, valamint naplójából, visszaemlékezésekből összeállított életrajzi kötete, a *Megmaradt Szobotkának*.

Ez fiatalkorára és a házasságuk előtti évekre fókuszál, de *Bánom is én* címmel megjelentek későbbi naplóbejegyzései is. Szabó Magda mindkettőben jelen van kommentárként, és saját naplóját tartalmazó kötetei (*Nyusziék*, *Liber Mortis*) is fontos tanúi Szobotka életének és személyiségének.

„– Talán végtére mégis győzelem! – szólta Bilbo, megtapogatva fájó fejét. – Ha az, nagyon szomorkás.”

Hivatkozások

- Czene Mariann: Szobotka Tibor: Bánom is én. *Mariann könyvtára*. Elérés: czenema.blogspot.com/2019/04/
 - Kiss Eszter: Milyen az élet egy sokkal sikeresebb nő mellett? *Index.hu*. Elérés: index.hu/kultur/2019/04/04/szobotka_tibor_szabo_magda_banom_is_en_naplo_szocializmus_irodalom
 - „Költészet és valóság”. *Életünk* 20. évf. 4. sz. (1982. április)
 - Krajnyik Cintia: Egész életében a halálmadár körözött felette. *WMN*. Elérés: wmn.hu/kult/57033
 - Szabó Magda: *Megmaradt Szobotkának*. Jaffa, Budapest, 2018.
 - Szobotka Tibor. *Wikipédia*. Elérés: hu.wikipedia.org/wiki/Szobotka_Tibor
- Utolsó letöltés dátuma egységesen: 2025. 04. 28.

TÓTFALUSI ISTVÁN (1936–2020)

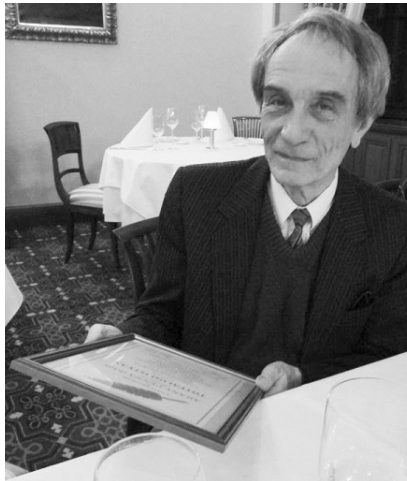
Írta: Turóczy Levente

Tótfalusi István Tóth István néven látta meg a napvilágot 1936. december 8-án, Budapesten. 1955 és 1959 között az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán tanult magyar–angol szakon. 1959-ben lett a Móra Ferenc Könyvkiadó felelős szerkesztője, s 1980-ig töltötte be ezt a tisztséget. 1981 és 1983 között az *Interpress Magazin* szerkesztője volt, majd később visszatért a Mórához, ahol 1996-ig munkálkodott korábbi munkakörében.

Persze ezek mellett a fordítás is mindvégig jelen volt életében – már gyermekkorában is nagyra értékelte az idegen nyelveket, s érdeklődést mutatott irántuk, különösen egy irányban: „Kiderült, hogy jó adottsága van versek fordításához is. A tankönyvekből fordította Pus-
kint, Lermontovot, Heinét, angolból Shelley egy verses drámájának egy teljes felvonását. Másodéves egyetemista volt, amikor első majdnem önálló versfordítói kötete megjelent az Európa kiadónál.” – írja róla nekrológjában Cs. A. Sok nyelvet ismert, s fordított is róluk. Ezek közé tartozik az angol, a francia, a svéd, a német, a norvég, az olasz, a spanyol, a latin, az orosz és a portugál – bár 1974-es interjúja szerint közülük csupán négyet-ötöt beszélt tūr-
hetően, a többit csak olvasva értette (ami a fordításhoz a legfontosabb). Műfordítá-
sai közül kiemelkednek a gyermekirodalmi alkotások, mesék is, ő fordította például a *Lúdanyó meséit* és a *Harisnyás Pippit*, de az *Ami a szívedet nyomja* címen megjelent svéd gyermekverseket is. Ha tehette, verseket fordított, és nem csak idegen nyelvből magyarra: több magyar szerző versét fordította le angolra, az eredeti formához való teljes hűséggel, többek között Babits Mihályét, Illyés Gyuláét vagy Pilinszky Jánosét. A kortárs magyar költészet egy antológiáját is átültette angol nyelvre – de ezekkel nem aratott nagy sikert: „Sajnos erre a munkásságomra alig-alig figyel fel a magyar nyilvánosság. Az angoltól és az amerikaitól természetesen el sem lehet várni, hiszen az ottani olvasóközös-
ség a saját költészetükkel sem törődik egy fikarcnyit sem. Mégis csinálom, mert talán egyszer valamikor, valahol jó lesz, hogy megvan, amit készítettem.” (idézi Cs. A.).

Tótfalusi István sok Tolkien-kötet fordításában részt vett. Persze itt is elsősorban a verses vonalat erősítette; számára igazi játék volt ezeket a frappáns műveket átültetni anyanyelvére: „Tolkiennek valóban briliáns ötletei vannak. Roppant szórakoztató volt ezeket fordítani, hiszen bravúros formai megoldások, és humor jellemzi ezt a, valljuk be, nem túl

magas színvonalú költészetet.” – mondta erről a *Dunatükör*-ben megjelent interjúban. Első Tolkien-munkája a magyarul fél évszázada először megjelent *A hobbit*, azaz *A babó* versbetéteinek fordítása volt. Neki köszönhetjük a *Bombadil Toma kalandjai* kötet verseinek első magyar nyelvű fordítását és a *J. R. R. Tolkien élete* című kötetben idézett Tolkien-verseket is (érdekesség, hogy utóbbi könyvnek a prózai részét Koncz Éva, a felesége fordította). A *Kullervo története* teljes egészében Tótfalusi fordításában jelent meg magyarul, a Tolkien-féle *Beowulf: fordítás és kommentár* című kötetből pedig az utolsó fejezetben olvasható két ballada fordítója volt.

Fotó: Kiss Gábor

Fordításai mellett ismeretterjesztő könyveket is írt a világ nyelveiről és nyelvcsaládjairól (*A forró kutya*), valamint a nyelvhelyesség és a szókincs érdekességeiről, emellett nyelvi szótárakat (*Idegen szavak tematikus szótára*), irodalmi lexikonokat (*Irodalmi alakok nagy lexikona*), nyelvhelyességi kiadványokat is összeállított, de regényeket is írt (*Sertések a Bakonyban*). Ezekből is láthatjuk, hogy Tótfalusi István igen színes személyiség volt, s akik ismerték, mindig így nyilatkoztak róla. Magánéletében sem volt ez másként: szabadide-
jében foglalkozott családjával, gyermekeivel, unokáival, sokat túrázott, emellett a fotózás, síelés, kerékpározás is a hobbijai közé tartozott. Úgy mondta: „Az életemben az unalmat csak hírből ismertem.”

Tótfalusi István József Attila-, Wessely László- és Füst Milán-díjas író, költő, műfordító és nyelvész 2020. augusztus 29-én, nyolcvanhárom évesen hunyt el.

„Az út örökre megy tovább,
felhők alatt és hold alatt,
de bármily messze tért, a láb
végül hazafelé halad.”

Hivatkozások

Cs. A.: Elhunyt Tótfalusi István író, nyelvész, műfordító. *Csepel.info*. Elérés: csepel.info/?p=75515. Letöltve: 2025. 04. 13.

Gergely Ágnes: Műfordítók Műhelyében: Tótfalusi Istvánnál. *Élet és Irodalom* 18. évf. 50. sz. (1974. december 14.)

Meghalt Tótfalusi István. *Litera*. Elérés: litera.hu/hirek/meghalt-totfalusi-istvan.html. Letöltve: 2025. 04. 15.

Papp Livia: Nyolc nyelven – interjú Tótfalusi Istvánnal. *Dunatükör* 1. évf. 1. sz. (2002. december)

70

SZECSKÓ TAMÁS (1925–1987)

Írta: Kránitz Péter Pál

Épp az első magyar Tolkien-fordítás ötvenedik évfordulójával egyszerre ünnepeljük az első magyar Tolkien-illusztrátor, Szecskó Tamás születésének századik évfordulóját. Művészetének és személyének állít emléket jelen írás: az embernek, aki egy teljes magyar generáció Középföldeképét álmodta meg.

Kerek száz esztendeje, 1925-ben született Budapesten Szecskó Tamás grafikusművész, a Középfölde-mítosz első magyar illusztrátora. Tanulmányait a Pázmány Péter Tudományegyetemen kezdte művészettörténet–irodalom szakos hallgatóként, majd a Képzőművészeti Főiskolán folytatta, Berény Róbert Kossuth- és kétszeres Munkácsy Mihály-díjas avantgárd festőművész tanítványaként.

Bár Szecskó művészete nem korlátozódott az illusztrációkra, ez az a terület, amelyen a legtermékenyebb volt: mintegy 750 kötetet öntött rajzba. Miután főleg a Móra és a Tankönyvkiadó kötetein dolgozott, kényelmesen mozgott a mesék fantasztikus birodalmában, illusztrált Andersen, Benedek Elek, az *Alice Csodaországban*, *Pinokkiót*, *Dr. Dolittle-t* – ahogy ő maga fogalmazott, a „világ gyermekirodalmának csemegéit”. Legbüszkébb mégis arra volt, hogy a tankönyvek humoros illusztrációival segíthette a diákokat tanulmányaikban. Lánya, Szecskó Ágnes így emlékezik rá: „A mesék rendkívül közel álltak hozzá. Különösen kedvelte az angolszász irodalmat, amit főképp eredetiben olvasott. Rendkívüli humorérzéke volt, közel állt hozzá a fanyar angol humor. A gyermeklélektan is kifejezetten foglalkoztatta. Hatalmas műveltségű, igazi filantróp ember volt. Mindig nagy társaság vette körül, vonzotta az embereket.”

Bár többféle technikát alkalmazott, a tusrajz állt legközelebb a szívéhez, munkáit igény esetén ki is festette. Tusrajzai összetéveszthetetlen dinamikáról tanúskodnak, amely

egy különleges rajztechnikai sajátosságnak köszönhető: képeit ugyanis soha nem rajzolta elő ceruzával, egyből tustollal húzta a vonalakat, melyek a toll vonásával vastagodtak-vékonyodtak.

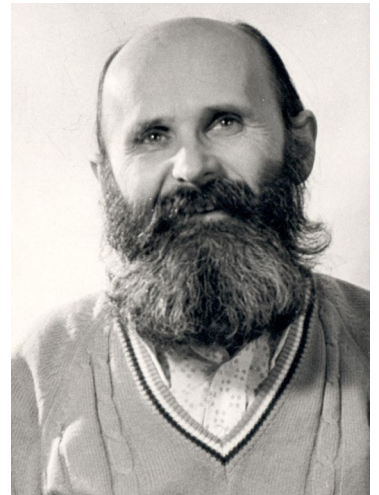
A tolkien-i mítosszal Szecskó először *A babó* 1975. évi, első magyar kiadása révén találkozott. Még el sem készült a fordítás, amikor a Móra

Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó felkérte, hogy illusztrálja a meseregényt, ezért az eredeti angol kötet alapján kezdett neki az illusztrálásnak. A történet az első perctől magával ragadta – annyira tetszett neki, hogy munka közben gyermekeinek mesélt Zsákos Bilbó kalandjairól, sőt, a gyermekek unszolására kisebb-nagyobb részleteket le is fordított belőle. Mély benyomást keltett lányában, Szecskó Ágnesben, aki ennek hatására kamaszként *A Gyűrűk Urát* is elolvasta. „Az egész baráti köröm – főleg a fiúk – Tolkien-lázban égett akkoriban. Nagyon büszkék voltunk, hogy a nevéhez fűződik az első magyar nyelvű Tolkien-kötet. Szívesen beszélgett a srácokkal a témában. Mindig teltház volt nálunk akkoriban” – emlékezett vissza Ágnes.

Szecskó Tamás életét mélyen hívő keresztényként élte, sokat dolgozott a Szent István Társulatnak, többek között hittankönyvek illusztrálása is fűződik nevéhez. 1987. november 13-án hunyt el szívinfarktusban.

„Egy humanista, nagy művész világképe, düreri rajztudás, boschi víziók, mély emberismeretből fakadó virtuóz jellemábrázolás, korunk társadalmának monumentális freskója – mindez ajándékozó szeretettel szétosztogatva és elrejtve gyermekkönyvek lapjai közé. Valójában nem is tudtuk, kivel élünk együtt. Legalább az utókornak kötelessége felfedezni és a művészet történetében méltó helyre tenni életművét” – emlékeztetett Horler Miklós építész, a magyar műemlékvédelem atyja Szecskó Tamás emlékkiállításán. Bár e sorok e kötelességnek nem tehetnek eleget, a kettős évforduló alkalmával tisztelgnek a hazai gyermekirodalmat és az első magyar Tolkien-fordítást színekbe öntő, páratlan tehetségű művész emléke előtt.

A cikkben közölt adatok és idézetek forrása: Szecskó Ágnes (személyes közlés, e-mail, 2025).

Fotó: Szecskó Ágnes tulajdona

Kép: Szecskó Tamás [A babó, 1975]

TLV DÖNTŐ

TAVASZI TALI

